

Slovenija &
evropski
standardi
varstva
narodnih manjšin



AVTORI: DR. JANEZ STREČEK, DR. JANEZ STREČEK, DR. JANEZ STREČEK



INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VARNOST
INŠTITUT ZA EVROPSKE STANDARDE



evropska komisija
Evropski svet

SLOVENIJA IN EVROPSKI STANDARDI VARSTVA NARODNIH MANJŠIN

Soizdajatelji publikacije:

- Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope pri NUK v Ljubljani;
www.idcse.nuk.si & www.coe.int
- Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana;
www.inv.si
- Avstrijski inštitut za vzhodno in jugovzhodno Evropo.
www.ff.uni-lj.si/asrlo & www.osi.ac.at

Uredniški odbor:

Dr. Miroslav Polzer – direktor Avstrijskega inštituta za vzhodno in jugovzhodno Evropo, Ljubljana
Liana Kalčina, univ. dipl. ped. – direktorica Informacijsko dokumentacijskega centra Sveta Evrope pri NUK v Ljubljani
Dr. Mitja Žagar – direktor Inštituta za narodnostna vprašanja

Lektoriranje slovenskih tekstov:

Sonja Cestnik Zadnik

Angleški prevodi in lektoriranje:

Dean DeVos
Lidija Šega

Izšlo v zbirki:

SLOVENIJA IN SVET EVROPE; št.21

Urednica zbirke:

Liana Kalčina, univ. dipl. ped., direktorica IDC Sveta Evrope pri NUK v Ljubljani

Izdajo publikacije so finančno omogočili soizdajatelji.

Oblikovanje naslovnice in prelom:

Aleksij Kobal

Filmi:

SOLOS d.o.o.

V publikaciji so objavljene **slike** akademskega slikarja **Valentina Omana** iz avstrijske Koroške.

Natisnila:

Tiskarna SIMČIČ, v Ljubljani, junij 2002

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

341.234(497.4:4)

Slovenija in evropski standardi varstva narodnih manjšin = Slovenia and European Standards for the Protection of National Minorities / [uredniški odbor Miroslav Polzer, Liana Kalčina, Mitja Žagar]. – Ljubljana : Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope pri NUK : Inštitut za narodnostna vprašanja : Avstrijski inštitut za vzhodno in jugovzhodno Evropo, 2002. – (Zbirka Slovenija in Svet Evrope ; št. 21)

ISBN 961-6285-21-1 (Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope pri NUK)
1. Vzp. Stv. Nasl. 2. Polzer, Miroslav

117139456

VSEBINA

Članki

Predgovor Walterja Schimmerja, generalnega sekretarja Sveta Evrope	7
Publikaciji na pot - uredniški odbor	8
Miran Komac - Varstvo narodnih skupnosti v Sloveniji	13
Mirjam Polzer-Srienz - Zaščita Romov v Sloveniji in primerjalni oris položaja Romov v Avstriji	63
Mitja Žagar - Nekateri novejši trendi razvoja varstva manjšin in (posebnih) pravic narodnih in drugih manjšin: Evropski kontekst	71
Ferenc Hajós - Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin	83
Vera Klopčič - Evropska Listina za varstvo regionalnih in manjšinskih jezikov	89
Dieter W. Halwachs - Romščina in njena zaščita v Evropi	95
Miroslav Polzer - Evropska unija, zaščita narodnih manjšin in Slovenija	101

Dokumenti Sveta Evrope

dokumenti v slovenščini	113
1. Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih	
2. Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin	
3. Protokol št. 12 h konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin	
dokumenti v italijanščini	141
1. Carta Europea delle lingue Regionali o minoritaria (ETS 148)	
2. Convenzione Quadro per la Protezione delle Minoranze Nazionali (ETS 157)	
dokumenti v madžarščini	171
1. A REGIONÁLIS VAGY KISEBBSÉG NYELVEK EURÓPAI KARTÁJA (ETS 148)	
2. KERETEGYZMÉNY A NEMZETI KISEBBSÉGEK VÉDELMÉRŐL (ETS 157)	
3. TIZENKETTEDIK KIEGÉSZÍTŐ JEGYZŐKÖNYV AZ EMBERI JOGOK ÉS ALAPVETŐ SZABADSÁGOK VÉDELMÉRŐL SZÓLÓ EGYEZMÉNYHEZ (ETS 177)	
dokumenti v romščini	207
1. Fremuni konvencija pala e protekcia/ arakhipen nacional minoriteturengi (ETS 157)	
dokumenti v hrvaščini	235
1. Evropska povelja o regionalnim ili manjšinskim jezicima (ETS 148)	
2. Okvirna konvencija za zaščito nacionalnih manjina (ETS 157)	
3. Protokol br. 12 uz Konvenciju za zaščito ljudskih prava i temeljnih sloboda (ETS 177)	
dokumenti v nemščini	265
1. Europäische Charta der Regional- oder Minderheitensprachen (ETS 148)	
2. Rahmenübereinkommen zum Schutz nationaler Minderheiten (ETS 157)	

AVTORJI

Ferenc Hajós - član svetovalnega odbora za Okvirno konvencijo za varstvo narodnih manjšin pri Svetu Evrope

Liana Kalčina, univ. dipl. ped. – direktorica Informacijsko dokumentacijskega centra Sveta Evrope pri NUK v Ljubljani

mag. **Vera Klopčič** – raziskovalka na Inštitutu za narodnostna vprašanja, in članica odbora ekspertov za nadzor nad izvajanjem Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih

dr. **Dieter W. Halwachs** – ass. prof. na Inštitutu za jezikoslovje univerze v Gradcu, vodja številnih projektov, povezanih z Romščino (www.gewi.kfunigraz.ac.at/romani/)

dr. **Miran Komac** – raziskovalec na Inštitutu za narodnostna vprašanja in izr. prof. na Fakulteti za družbene vede univerze v Ljubljani

dr. **Mirjam Polzer-Srienz** – raziskovalka na Inštitutu za politologijo univerze v Innsbrucku

dr. **Miroslav Polzer** – direktor Avstrijskega inštituta za vzhodno in jugovzhodno Evropo, izpostava Ljubljana (Austrian Science and Research Liaison Office Ljubljana)

dr. **Walter Schwimmer**, generalni sekretar Sveta Evrope (www.coe.int)

dr. **Mitja Žagar** – znanstveni svetnik in direktor Inštituta za narodnostna vprašanja, izr. prof. na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani

PREDGOVOR

Uveljavljanje evropskih standardov za varstvo narodnih manjšin je nenehna skrb vseh, ki se povsod po Evropi resnično zavzemajo za varstvo človekovih pravic na splošno, še posebej pa za varstvo narodnih manjšin. Napredek, ki je bil na tem področju v zadnjih letih že dosežen, se bo lahko povečeval le, če bo to vprašanje ostajalo med prednostnimi cilji vseh držav. Zato z velikim veseljem pozdravljam knjigo Slovenija in evropski standardi varstva narodnih manjšin, ki bo ta cilj nedvomno pomagala doseči.

Svet Evrope si je vedno prizadeval prispevati k razvoju standardov na tem področju. To dokazuje Okvirna konvencija o varstvu narodnih manjšin, ki je prvi pravno zavezujoči večstranski akt, posvečen varstvu manjšin na splošno, in zdaj zavezuje 34 držav v Evropi. Skupaj z Evropsko listino za regionalne ali manjšinske jezike, ki jo je sprejelo 15 držav, konvencija pomembno prispeva k varstvu narodnih manjšin v Evropi.

Slovenija je država, ki ima dolgo tradicijo urejanja manjšinskih vprašanj in si želi tesnejših evropskih povezav. Pokazala je tudi svojo zavezanost utrjevanju in povečevanju varstva pripadnikov narodnih manjšin. Dokaz njene zavzetosti, ki se kaže na primer z ratifikacijo evropskih pogodb, kot sta Okvirna konvencija in Listina o jezikih, je tudi ta analitična večjezična publikacija, ki vsebuje glavne dokumente s tega področja v sedmih jezikih, in sicer v slovenskem, angleškem, hrvaškem, nemškem, italijanskem, madžarskem in romskem jeziku.

Knjiga, ki je pred nami, je napisana v duhu Okvirne konvencije in Evropske listine za regionalne ali manjšinske jezike s poudarkom na kulturni in jezikovni raznovrstnosti in na ustvarjanju dialoga o manjšinskih vprašanjih. Pomembno bo prispevala k večji ozaveščenosti in poznavanju standardov narodnih manjšin v Sloveniji.



generalni sekretar Sveta Evrope
Walter SCHWIMMER

UVOD UREDNIKOV

V današnjem svetu, v katerem sta etnična in kulturna pluralnost naš vsakdan, je knjiga, kot je ta, dobrodošla in potrebna. V času, ko sicer veliko govorimo o etnični in kulturni raznovrstnosti ter o zasnovah in politikah multikulturalizma in interkulturalizma, hkrati na različnih koncih sveta opažamo hude kršitve človekovih pravic in svoboščin, izbruhe nasilnih nacionalizmov, pojave etnične in rasne nestrpnosti, ksenofobijo, pa tudi številne primere in oblike diskriminacije. Tudi v Sloveniji, ki jo sicer pogosto v svetu omenjajo kot državo, v kateri je pravno varstvo (avtohtonih) narodnih manjšin zgledno urejeno, je in bo ostalo varstvo manjšin pomembna in aktualna tema. Tako v praksi vedno obstaja neskladje med normativno ureditvijo in dejanskim stanjem, pojavljajo pa se tudi novi izzivi in vprašanja.

Stališče urednikov in avtorjev v tej knjigi je, da je ustrezno urejeno in uresničeno manjšinsko varstvo pomembno merilo razvitosti demokracije v sodobnih pluralnih družbah ter ga je treba stalno razvijati in dopolnjevati. Za vse manjšine in njihove pripadnike – tako za tradicionalne narodne manjšine kot tudi za vse druge družbene manjšine – bi bilo treba v demokratičnih pluralnih družbah uveljaviti kar najvišjo raven in standarde zaščite. Prav zato je treba stalno spoznavati tudi etnično in kulturno različnost in bogastvo sodobnih družb, razvijati strpnost in enakopravno sodelovanje ter na teh podlagah spoznavati, razvijati in uveljavljati zasnove in politiko multikulturalizma in interkulturalizma. Vse to zahteva tudi stalno in odgovorno razpravljanje o položaju in varstvu manjšin. Manjšinska problematika je lahko namreč (družbeno) še kako občutljiva in politično zanimiva ter jo je mogoče, zlasti z nacionalističnimi nameni in retoriko, zlahka zlorabiti v politične namene.

Na zadovoljstvo urednikov je predgovor h knjigi Slovenija in evropski standardi varstva manjšin napisal generalni sekretar Sveta Evrope g. Walter Schimmer in tudi s tem poudaril, kako pomembna je v evropskih okvirih manjšinska problematika. Izbira pisca predgovora sploh ni bila slučajna, saj so bili najpomembnejši mednarodnopravni dokumenti za varstvo manjšin sprejeti prav v Svetu Evrope, ki ves čas po drugi svetovni vojni igra vodilno vlogo pri uveljavljanju in razvoju človekovih pravic in svoboščin ter demokratičnih načel na tej celine. Zato v tej knjigi objavljamo Okvirno konvencijo (Sveta Evrope) za varstvo narodnih manjšin, Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih ter Protokol številka 12 k Evropski konvenciji o varstvu človekovih pravic. Prav zato, da bi te dokumente predstavili državljanom Slovenije in jih hkrati čim bolj približali tudi etničnim manjšinam in njihovim pripadnikom v Sloveniji, pa tudi državljanom sosednjih držav, v katerih živijo slovenske manjšine in njihovi pripadniki, ter širši mednarodni publikli, smo se odločili, da jih bomo objavili v več jezikih: slovenščini, italijanščini, madžarščini, romščini (okvirno konvencijo), hrvaščini, nemščini in angleščini.

Zdelo se nam je, da zgolj objava besedil navedenih mednarodnih dokumentov ne bo dosegla svojega namena. Poleg tega pa smo s to knjigo želeli tudi predstaviti varstvo narodnih manjšin v Sloveniji in Evropi. Zato smo se odločili, da bomo objavili tudi nekaj študij, ki obravnavajo to tematiko in njene posamezne dele. Ker pa želimo tudi to tematiko predstaviti najširši zainteresirani javnosti ne le v Sloveniji, ampak po vsej Evropi, smo se odločili, da bomo tudi te študije – ali vsaj njihove (skrajšane) povzetke – objavili v dveh jezikih: v slovenščini in angleščini.

Pri tem se zavedamo, da je varstvo tradicionalnih (avtohtonih) narodnih manjšin v Sloveniji in Evropi, ki ga obravnava ta knjiga, le poseben in relativno ozek del multikulturalizma in interkulturalizma. Ker pa je tudi tematika o tradicionalnih narodnih manjšinah izjemno obsežna in kompleksna, se knjiga – čeprav tudi navedene tematike včasih omenja – ne ukvarja s položajem priseljencev in t. i. »novih (novodobnih) manjšin«, ne razpravlja o potrebnosti morebitnega posebnega manjšinskega varstva za slovenske državljane, ki izvirajo iz drugih delov nekdanje jugoslovanske federacije, problematiki nemške (staroavstrijske) manjšine, nestrpnosti itd.

Prva in najboljšežnejša je študija Mirana Komaca, ki predstavlja problematiko varstva narodnih skupnosti v Sloveniji. Avtor v njej najprej predstavi Slovenijo in njeno etnično strukturo ter uveljavljeni koncept ustavnega varstva avtohtonih narodnih manjšin. Zatem podrobno obravnava zakonsko varstvo obeh ustavno opredeljenih manjšinskih avtohtonih narodnih skupnosti, njihovo organiziranost in delovanje ter uresničevanje posameznih manjšinskih pravic. V drugem delu svojega prispevka pa podrobno analizira uresničevanje posameznih določb Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih. Tej študiji sledi prispevek Mirjam Polzer - Srienz o položaju Romov v Sloveniji in Avstriji, v katerem avtorica prikazuje položaj te »najbolj zapostavljene« evropske manjšine v obeh državah, pa tudi prizadevanja, da bi se ta položaj izboljšal. Mitja Žagar v svojem prispevku na kratko predstavlja zgodovinski razvoj varstva narodnih manjšin zlasti z vidika mednarodnopravne zaščite teh manjšin ter razčlenjuje nekatere težnje razvoja manjšinskega varstva. Ker so v knjigi objavljeni mednarodni dokumenti, sprejeti v Svetu Evrope, omenjeni splošni analizi sledi prispevek Ferenc Hajosa o Okvirni konvenciji za zaščito narodnih manjšin, ki predstavlja nastajanje in sprejemanje tega dokumenta ter na kratko opisuje in analizira konvencijo in njene posamezne določbe, pa tudi mehanizem spremljanja njenega uresničevanja. Vera Klopčič v svojem prispevku predstavlja nastajanje Evropske listine za varstvo regionalnih ali manjšinskih jezikov. K obravnavanju položaja in zaščite regionalnih in manjšinskih jezikov v Evropi spada tudi prispevek Dietra W. Halwachsa o romščini in njeni zaščiti v Evropi. V svojem prispevku avtor posebej navaja nekaj ključnih dokumentov in odločitev, ki so jih različne evropske in regionalne institucije (zlasti Svet Evrope) ter nevladne organizacije in institucije sprejele z namenom izboljšanja položaja Romov in romskega jezika v Evropi. Serijo študij sklene in nekako zaokroža prispevek Miroslava Polzera o Evropski uniji, zaščiti narodnih manjšin in Sloveniji. V svojem prispevku avtor prikazuje, kako se s problematiko manjšin ukvarja Evropska unija – zlasti še vlogo te tematike pri širitvi ter poglobitvi integracije. Pri tem avtor ugotavlja, da bi težko govorili o koherentni politiki in sistemu manjšinske zaščite v Evropski uniji, čeprav se različni organi in institucije s to tematiko ukvarjajo; manjšinska problematika pa ostaja pretežno notranja zadeva držav članic. Prav zato se zdi, da je pomembnejši in pozitivnejši vpliv Evropske unije na varstvo manjšin in njegov razvoj v državah kandidatkah. Z vidika Slovenije tako približevanje Evropski uniji lahko pomeni še nadaljnje izboljšanje položaja narodnih in drugih manjšin v državi, predvsem pa tudi izboljšanje položaja slovenskih manjšin v državah članicah Evropske unije. Po drugi strani pa sta prav manjšinsko področje in manjšinska zaščita v Evropski uniji lahko temi, pri razvoju katerih lahko Slovenija v okviru evropskega povezovanja odigra vidno vlogo.

Mitja Žagar

Liana Kalčina

Miroslav Polzer



VARSTVO NARODNIH SKUPNOSTI V SLOVENIJI

I. UVOD

Ozemlje, na katerem je v začetku devetdesetih let nastala samostojna država Slovenija, ni bilo nikoli etnično homogeno. Število narodnih manjšin, njihov obseg ter njihova realna gospodarska in politična moč so se v različnih zgodovinskih obdobjih spreminjali skladno s spreminjanjem političnih meja. Zadnje spreminjanje državnih meja leta 1991 je na območju Slovenije pustilo kar "pestro" zbirko pripadnikov neslovenskih narodnih skupin. Razvrstiti jih je mogoče v dve skupini: na **zgodovinske narodne manjšine**¹ (v ustavi je govor o avtohtonih narodnih skupnostih brez posebne razlage pridevnika avtohton) in **novodobne narodne skupnosti**². Med zgodovinske narodne manjšine štejemo italijansko, madžarsko in romsko narodno skupnost. Med novodobne narodne skupnosti uvrščam pripadnike narodov nekdanje skupne jugoslovanske države, ki so se v Slovenijo priseljevali v celotnem obdobju njenega obstoja, posebej intenzivno od srede 60. let dalje, predvsem iz gospodarskih razlogov. Skupina, ki bi jo težko umestili v eno izmed opisanih vrst, je nemška narodna skupnost. Nedvomno gre za skupnost, ki (je) stoletja biva(la) na ozemlju, ki je vključeno v slovenski državni okvir. Toda v primerjavi z madžarsko in italijansko narodno skupnostjo, ki sta se v bolj ali manj strmjeni obliki ohranili na njunem avtohtonem poselitvenem ozemlju, so vojne vihre nemški narodni skupnosti dodelile drugačno usodo. Njeno povojno "izginotje" je vplivalo na raven in obseg njene zaščite v obdobju po drugi svetovni vojni. Šele v zadnjih trenutkih pred slovensko osamosvojitvijo so se začeli kazati znaki oživljanja nemško govoreče skupnosti. Na žalost prepozno,³ da bi jih bilo mogoče vključiti v prizadevanja po ustavni zaščiti nemške narodne skupnosti.⁴ Dodatna "nerodnost" pri oživljanju nemško govoreče skupnosti pa je bila tudi v tem, da so se izpod pokrova hotenjo po ohranjanju jezika in kulture nemške skupnosti kazale zahteve po vračilu po vojni odvetega premoženja.

¹ Število pripadnikov zgodovinskih narodnih skupnosti je 11.567 (Italijani in Madžari) oziroma 13.860, če v to število vštete še pripadnike romske skupnosti.

² To kategorijo sestavlja 222.321 oseb (11,45 % prebivalstva Republike Slovenije). Najštevilčnejši med njimi so Hrvati 54.212 (2,76 %), Srbi 47.911 (2,44 %) in Bošnjaki 26.842 (1,36 %).

³ Internacionalno društvo Most svobode, ki pa ga težko brez zadržkov opredelimo kot društvo »nemške manjšine«, je bilo uradno registrirano v Mariboru 25. 6. 1991. Kočevski staroselci imajo dve društvi: Slovensko Kočevsko društvo Peter Kozler s sedežem v Ljubljani, uradno registrirano 19. 9. 1994, in Društvo kočevsarjev staroselcev s sedežem v Občicah, uradno registrirano na upravni enoti v Novem mestu, 11. 8. 1992.

⁴ Ob pripravljanju nove slovenske ustave je Inštitut za narodnostna vprašanja pripravil obsežno razpravo o problematiki varstva narodnih manjšin v Sloveniji. V tej razpravi smo sodelavci inštituta opozorili tudi na varovanje pripadnikov narodov in narodnosti nekdanje skupne države ter nemške skupnosti. V publikaciji, ki je izšla ob tej razpravi, smo zapisali, da bi bilo nujno razmisliti še o položaju nekaterih drugih narodnih skupnosti, ki živijo avtohtono na ozemlju Slovenije poleg italijanske in madžarske ter Romov: »Srbe (na obmejnem območju v Beli krajini), Hrvate (na nekaterih obmejnih območjih), sproža pa se tudi vprašanje obstoja nemške narodne skupnosti (za katero je dolgo veljalo prepričanje, da v Sloveniji ne obstaja več).« V: Narodnost – manjšina ali skupnost. Urejanje, uresničevanje in varstvo pravic narodnosti (narodnih manjšin) v Republiki Sloveniji (uredil: Miran Komac). Razprave in gradivo, 24, INV, Ljubljana, november 1990.

Trem različnim vrstam manjšin ustrezajo trije različni modeli manjšinske zaščite: a) relativno celovita pravna zaščita zgodovinskih narodnih manjšin, ki poleg ustavnih določb⁵ obsega še okoli osemdeset zakonov in predpisov, ki se nanašajo na različna področja življenja manjšin; b) selektiven obseg določb za varstvo romske skupnosti⁶ in rudimentalen model ohranjanja narodne identitete novodobnih narodnih skupnosti. Ustava ne vsebuje posebnih določb za varstvo teh manjšinskih skupnosti. V ustavi tudi ni posebnih določb za varstvo "oživljajoče" nemško govoreče narodne skupnosti. Edina ustavna določba, na katero se pripadniki teh skupnosti (novodobnih narodnih skupnosti in nemške narodne skupnosti) lahko oprejo pri ohranjanju narodnih posebnosti, je mogoče najti v 61. členu (izražanje narodne pripadnosti)⁷ in 62. členu (pravica do uporabe svojega jezika in pisave)⁸ slovenske ustave. Slovenijo zavezujejo k varstvu manjšin tako dvostranski kot multilateralni dokumenti. Dvostranske sporazume ima Slovenija sklenjene z Italijo in Madžarsko. K varstvu italijanske manjšine jo zavezuje Osimska pogodba v tistem delu, ki govori o tem, da bo vsaka stran (Italija in Jugoslavija oziroma Slovenija) "ohranila v veljavi notranje ukrepe, ki jih je sprejela pri izvajanju omenjenega statuta (Posebni statut Memoranduma o Soglasju iz leta 1954,

⁵ Ustava Republike Slovenije, 11. člen: "Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina. Na območjih občin, v katerih živi italijanska ali madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina." Ustava Republike Slovenije, 64. člen: (posebne pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji). Avtohtoni italijanski in madžarski narodni skupnosti ter njunim pripadnikom je zagotovljena pravica, da svobodno uporabljajo svoje narodne simbole in da za ohranjanje svoje narodne identitete ustanovljajo organizacije, razvijajo gospodarske, kulturne in znanstvenoraziskovalne dejavnosti ter dejavnosti na področju javnega obveščanja in založništva. V skladu z zakonom imata ti narodni skupnosti in njuni pripadniki pravico do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku ter do oblikovanja te vzgoje in izobraževanja. Zakon določa območja, na katerih je dvojezično šolstvo obvezno. Narodnima skupnostma in njunim pripadnikom je zagotovljena pravica, da gojijo odnose s svojima matičnima narodoma in svojima državama. Država gmotno in moralno podpira uveljavljanje teh pravic. Na območjih, na katerih ti skupnosti živita, ustanovijo njuni pripadniki za uresničevanje svojih pravic svoje samoupravne skupnosti. Na njihov predlog lahko država pooblasti samoupravne narodne skupnosti za opravljanje določenih nalog iz državne pristojnosti ter zagotavlja sredstva za njihovo uresničevanje.

Narodni skupnosti sta neposredno zastopani v predstavnih organih lokalne samouprave in v državnem zboru.

Zakon ureja položaj in način uresničevanja pravic italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti na območjih, kjer živita, obveznosti samoupravnih lokalnih skupnosti za uresničevanje teh pravic, ter tiste pravice, ki jih pripadniki teh narodnih skupnosti uresničujejo tudi zunaj teh območij. Pravice obeh narodnih skupnosti ter njunih pripadnikov so zagotovljene ne glede na število pripadnikov teh skupnosti. Zakoni, drugi predpisi in splošni akti, ki zadevajo uresničevanje v ustavi določenih pravic in položaja zgoj narodnih skupnosti, ne morejo biti sprejeti brez soglasja predstavnikov narodnih skupnosti.

⁶ Za varstvo Romske skupnosti je pomemben 65. člen ustave: (položaj in posebne pravice romske skupnosti v Sloveniji) Položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon.

⁷ Ustava Republike Slovenije, 61. člen (izražanje narodnostne pripadnosti): Vsakdo ima pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo.

⁸ Ustava Republike Slovenije, 62. člen (pravica do uporabe svojega jezika in pisave): Vsakdo ima pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, uporablja svoj jezik in pisavo na način, ki ga določi zakon.

op. M. K.), in da bo v okviru svojega notranjega prava zagotovila pripadnikom zadevnih manjšin enako raven varstva, kot jo je določal specialni statut, ki neha veljati". Italija je ob razpadu Jugoslavije priznala Slovenijo kot eno izmed držav naslednic. Osimski sporazum pa je na seznamu sporazumov, ki jih je Slovenija nasledila po razpadli jugoslovanski državi.⁹ Določila o varstvu italijanske manjšine v Sloveniji in slovenske manjšine v Italiji je mogoče najti še v Sporazumu med Republiko Slovenijo in Italijansko republiko na področju kulture in izobraževanja. Sporazum je bil podpisan v Rimu 8. marca 2000, vendar še ni bil ratificiran. Do njegove ratifikacije velja Kulturni sporazum med Vlado Federativne ljudske republike Jugoslavije in Vlado Italijanske republike z dne 3. decembra 1960.

Varstvo madžarske narodne skupnosti v Sloveniji (in slovenske narodne manjšine na Madžarskem) opredeljuje poleg Pogodbe o prijateljstvu in sodelovanju med Republiko Slovenijo in Republiko Madžarsko¹⁰ še posebna dvostranska pogodba med državama iz leta 1992.¹¹

In ne nazadnje je treba omeniti še Sporazum med Vlado Republike Avstrije in Republiko Slovenijo o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti, ki je bil podpisan v Ljubljani 30. aprila 2001. Določilo v 15. členu sporazuma, ki govori o tem, da bodo ministrstva v obeh državah v delovne programe vključevala "tudi projekte v korist kulturnih kakor tudi izobraževalno in znanstveno pomembnih želja in potreb pripadnikov nemško govoreče etnične skupine v Sloveniji (kot na primer projekte na področju učenja jezika in spomeniškega varstva, štipendij in podobno)", je izjemno pomembno, morda celo vitalnega pomena za razvoj nemško govoreče skupnosti. Z navedbo obstoja te skupnosti v mednarodni pogodbi¹² je bil ustvarjen dodaten pravni okvir za zaščito in razvoj narodnih posebnosti te skupnosti. Uveljavljanje hotenj nemško govoreče skupnosti po "oživljanju" njihove identitete, je bilo v prvem desetletju po osamosvojitvi Slovenije pogosto obravnavano skozi optiko akumuliranega vedenja o slovensko-nemških narodnostnih bojih v preteklosti.; hotenja po varovanju nemško govoreče skupnosti so bila mnogokrat obravnavana kot prvi korak na poti oživljanja nemških (avstrijskih) ekspanzionističnih interesov na slovenskem narodnem ozemlju.

⁹ Akt o notifikaciji nasledstva sporazumov nekdanje Jugoslavije z Republiko Italijo, med katerimi je tudi Osimski sporazum, je objavljen v Uradnem listu RS, št. 40 z dne 14. 8. 1992, str.127.- 128

¹⁰ Pogodba o prijateljstvu in sodelovanju med Republiko Slovenijo in Republiko Madžarsko (Uradni list RS, MP, št. 6 (7. 5. 1993).

¹¹ Sporazum o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiko Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiko Sloveniji. Uradni list RS, MP, št. 6/93.

¹² Ne bi bilo točno, če bi dejali, da je bila nemško govoreča skupnost uradno priznana šele s podpisom kulturnega sporazuma. Če sledimo razlagi F. Capotortija, posebnega poročevalca podkomisije za zaščito manjšin, je določeno manjšino mogoče priznati na različne načine: s priznanjem statusa pravne osebe, s sprejetjem posebnih ukrepov za zaščito njene identitete ali pa s parcialnim zagotavljanjem nekaterih pravic. Glede na to, da država finančno podpira kulturne dejavnosti nemških kulturnih društev (res da v skromnem obsegu) je formalno pravno zadoščeno vsaj enemu kriteriju za priznanje nemško govoreče skupnosti. (O študiji F.Capotortija glej na primer: Danilo Turk,Študija OZN o pravicah pripadnikov manjšin.Razprave in gradivo,INV,Ljubljana,1979,št.9-10,str.13-30)

Med multilateralnimi pogodbami bi bilo treba omeniti oba temeljna dokumenta Sveta Evrope: Okvirno konvencijo za zaščito narodnih manjšin in Evropsko listino za regionalne ali manjšinske jezike. Slovenija je **Okvirno konvencijo** podpisala 1. februarja 1995, ratificirala 23. marca 1998, v Sloveniji velja od 1. julija leta 1998. Ob deponiranju ratifikacijskih listin (28. marca 1998) je v posebni deklaraciji zapisala: "Glede na to, da Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin ne vsebuje definicije pojma narodne manjšine in je zato vsaki članici podpisnici prepuščeno, da določi skupine, ki jih bo obravnavala kot narodne manjšine, vlada Republike Slovenije v skladu z Ustavo in notranjo zakonodajo izjavlja, da sta to avtohtona italijanska in madžarske narodna manjšina. V skladu z Ustavo in notranjo zakonodajo Republike Slovenije se bodo določila Okvirne konvencije nanašala tudi na pripadnike romske skupnosti, ki živijo v Republiki Sloveniji."

Slovenija je **Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih** podpisala 3. julija 1997, ratificirala 19. julija 2000, v Uradnem listu je bila objavljena 4. avgusta 2000. Ob deponiranju ratifikacijskih listin 4. oktobra 2000 je Slovenija izjavila, da bodo sprejeta določila veljala od 1. januarja 2001.

Republika Slovenija je ob deponiranju listine o ratifikaciji Listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih generalnemu sekretarju Sveta Evrope sporočila, da sta na ozemlju Republike Slovenije regionalna ali manjšinska jezika italijanski in madžarski jezik. Prav tako je bilo sporočeno, da se bodo določbe od prvega do četrtega odstavka 7. člena smiselno uporabljale tudi za romski jezik. Romski jezik se obravnava kot neteritorialni jezik. V Evropski listini se kot neteritorialni jeziki opredeljujejo jeziki, ki jih uporabljajo državljani države; ti jeziki se razlikujejo od jezika ali jezikov, ki ga oziroma jih uporablja preostali del prebivalstva te države; ta jezik se tradicionalno uporablja na ozemlju te države, vendar ga ni mogoče povezati s točno določenim geografskim območjem te države. V pojasnjevalnem poročilu k Evropski listini je mogoče prebrati, da sta neteritorialna jezika, na primer jidiš in romski jezik. Ob sedanjih dilemah o urejanju položaja nemško govoreče skupnosti v Sloveniji bi bilo morda vredno razmisliti, ali ne bi ta problem razrešili prav v okviru problematike ne-teritorialnih jezikov.

II. MODEL

Katere elemente v slovenskem modelu varstva narodnih manjšin (narodnosti) bi veljalo posebej poudariti? Izhodišče varstva zgodovinskih narodnih manjšin (narodnosti) v Sloveniji predstavljata pojma **narodnostno mešano ozemlje** in sistem **kolektivnih pravic**, ki jih država "podeljuje" ne glede na število ali proporc manjšinskega prebivalstva na narodnostno mešanem ozemlju. Narodnostno mešano ozemlje je sestavljeno iz območij naselij v posameznih občinah, v katerih pripadniki italijanske in/ali madžarske narodnosti živijo že stoletja. Območja narodnostno mešanih ozemelj so natančno določena v statutih občin. V skladu z 11. členom Ustave Republike Slovenije je na teh območjih, kot je že bilo zapisano, poleg slovenskega jezika jezik narodne skupnosti **uradni jezik**.

Kolektivne pravice pripadajo narodnim skupnostim kot objektivno obstoječim subjektom. Od vsakega posameznika, pripadnika narodne skupnosti, pa je odvisno, kdaj in kako bo uporabljal "podeljene" posebne narodne pravice. **Odsotnost številčne klavzule** pomeni, da država priznava narodnim skupnostim ustrezen pomen v zgodovinskem razvoju ozemlja, ki je domovinsko ozemlje mnogih narodnih skupnosti. Koncept narodnostno mešanega ozemlja bi mnoge lahko spominjal na "rezervatni" tip manjšinske zaščite, saj je nezdružljiv s sodobnimi razvojnimi procesi, znotraj katerih je zahteva po mobilnosti pomembna razvojna sestavina. Da bi povsem odpravili kritike na račun "rezervatnega" modela zaščite, bi bilo treba celotno državo spremeniti v večjezično skupnost, v kateri bi manjšinski jeziki zavzemali izjemno pomembno mesto. Na žalost je uresničitev te ideje danes utopična želja. Kar je mogoče storiti na sedanjí stopnji razvoja narodnomanjšinskega varstva, je zgolj dopolnjevanje "rezervatnega" modela manjšinskega varstva. Vsaj dve vodili narodnomanjšinske politike je treba uresničevati, če želimo razvijati opisani model. Najprej, uveljavitev spoznanja, da je **kulturna in duhovna dediščina** narodnostno mešanega ozemlja skupna lastnina vseh njegovih prebivalcev ne glede na njihovo narodnostno pripadnost in/ali socialni status, ki so ga imeli v različnih zgodovinskih obdobjih. In drugič, določitev tistih pravic, ki jih pripadniki narodnostnih skupnosti uresničujejo tudi **zunaj narodnostno mešanih območij**. Med te pravice je slovenska država uvrstila pravico pripadnikov narodnih skupnosti do vpisa v posebni volilni imenik narodnosti za izvolitev poslanca narodnosti v državni zbor tudi, če ne živijo na narodnostno mešanem ozemlju, in pravico do učenja jezika narodnih manjšin tudi zunaj narodnostno mešanega ozemlja.

V slovenskem modelu varstva narodnih skupnosti je treba omeniti še eno pomembno posebnost: **varstvo narodnih skupnosti se neposredno nanaša tudi na pripadnike večinske narodne skupnosti**. Na primer, tudi pripadniki večinskega naroda so dolžni imeti dvojezične dokumente, se v javnih šolah učiti jezika in kulture manjšin, "tolerirati" dvojezično toponomastiko itd.

Katere pravice, določene v slovenskem modelu varstva narodnih manjšin, bi bilo treba posebej poudariti? Najprej je treba omeniti pravico pripadnikov manjšin do **svobodne rabe njihovega jezika** v zasebnem in javnem življenju brez omejitev. Mnogi zakoni določajo rabo italijanskega in/ali madžarskega jezika v vidni dvojezičnosti, v odnosih z državno ali občinsko administracijo, v sodstvu itd.

Posebna pozornost je namenjena **pravici do izobraževanja** pripadnikov narodnih manjšin. Določbe, ki se nanašajo na varstvo narodnih skupnosti, je mogoče najti še pri obveščanju, v **kulturi**, pri **razvijanju svobodnih stikov**, **rabi narodnih simbolov** in gospodarskem **razvoju**. In ne nazadnje je treba omeniti še problematiko **(politične) udeležbe** pripadnikov narodnih skupnosti .

Pravico narodnih skupnosti do svobodne javne uporabe **narodnih simbolov** zagotavlja italijanski in madžarski narodnosti 64. člen ustave, podrobnejša določila o rabi simbolov narodnih skupnosti pa je mogoče najti v ustreznem zakonu.¹³ Rabo simbolov (razobešanje zastave) narodnih skupnosti v javnosti je treba šteti kot priznanje (političnih) upravljavcev prostora, da je identiteta narodnostno mešanega prostora sestavljena iz množice (tudi narodnostnih) identitet, kar je treba tudi javno in brez strahu pred izgubljanjem suverenosti večinskega naroda razširjati. Ta antropološka razlaga je (običajno) plebiscitarno sprejemljiva vse do tedaj, dokler ima narodnostna skupnost take simbole (v prvi vrsti zastave), ki ne asociirajo na drugo državo. Pomisleki in zadržki se pogosto pojavijo tedaj, ko so simboli narodnih skupnosti taki kot simboli "matičnega" naroda oziroma kot simboli države »matičnega« naroda. Prav s tem smo se srečali tudi v Sloveniji, ko sta italijanska in madžarska narodna skupnost izbrali italijansko oziroma madžarsko narodno zastavo za svoji narodnostni zastavi. Zastavi sta taki kot državni zastavi Italije oziroma Madžarske, kar pri nekaterih prebivalcih večinskega naroda lahko vzbuja vtis o "okrnjeni" suverenosti slovenskega naroda na narodnostno mešanem ozemlju.¹⁴ S takimi razlogi je Državni svet RS vložil na Ustavno sodišče pobudo za presojo ustavnosti tistih določil Zakona o grbu, zastavi in himni Republike Slovenije, ki se nanašajo na uporabo simbolov italijanske in madžarske narodnosti. Ti naj bi bili zaradi enakosti s simboli sosednjih držav v nasprotju z ustavo, saj pomenijo poseg v suverenost Republike Slovenije. Vprašanje, ki ga je državni svet naslovil na Ustavno sodišče, je bilo: ali smejo biti z vidika ustave simboli avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti enaki kot simboli druge države. Ustavno sodišče je ugotovilo, da raba narodnostnih simbolov narodnih skupnosti, ki so taki kot simboli sosednjega naroda, ni v neskladju z ustavo. Ustavno sodišče je v razsodbi izhajalo iz določil ustave, ki določa, »da imajo obe avtohtoni narodni skupnosti in njihovi pripadniki pravico, da svobodno uporabljajo svoje narodne simbole (64. člen)«. Že besedna zveza "svoje narodne simbole" pove, da gre za simbole narodov, katerih del sta italijanska in madžarska narodna skupnost, to je simbole italijanskega in madžarskega naroda.

¹³ Zakon o grbu, zastavi in himni Republike Slovenije ter o slovenski narodni zastavi (Uradni list RS, št. 67/94) 6., 13., 14., 21. člen.

Odllok o izobešanju zastav v Občini Piran. Primorske novice, Uradne objave, Koper, št. 41/2000.

¹⁴ V prejšnji politični ureditvi se ta dilema ni pojavljala, saj sta bili na italijansko oziroma madžarsko (narodno, državno) zastavo dodani peterokraki rdeči zvezdi.

Vsebina simbolov italijanskega oziroma madžarskega naroda pa je znana in ne more biti predmet izbire. Narodni simboli so taki, kot so se izoblikovali v zgodovini italijanskega oziroma madžarskega naroda. Avtohtonima italijanski in madžarski narodni skupnosti ter njunim pripadnikom gre torej že po Ustavi pravica, da kot svoje uporabljajo italijanske oziroma madžarske narodne simbole ne glede na to, ali so ti identični s simboli italijanske oziroma madžarske države. Le če bi Ustava izrecno določala izjemo za primer, ko so narodni simboli enaki državnim, bi bilo določbo 64. člena mogoče in treba razumeti drugače.”¹⁵

V mednarodnih dokumentih, ki jih je podpisala ali nasledila Slovenija, je **gospodarski razvoj** narodnih skupnosti obravnavan primarno v smislu nediskriminacijskega odnosa države do pripadnikov narodnih skupnosti na področju zaposlovanja in rabe jezika v gospodarskih odnosih. Tako določbo je mogoče najti v Posebnem statutu¹⁶ Memoranduma o soglasju iz leta 1954. Ravni nediskriminacijskega odnosa v bistvu ne presega niti Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin.¹⁷ Korak naprej pa je mogoče zaslediti v Sporazumu o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji. Narodni skupnosti sta v skladu s tem sporazumom subjekta, ki ju ni mogoče zaobiti pri oblikovanju gospodarskega in družbenega razvoja območja, na katerem narodni skupnosti živita.¹⁸

Ureditev, ki jo je zagospodarski razvoj narodnih skupnosti sprejela država Slovenija, bi veljalo uvrstiti v okvir “pozitivne diskriminacije”. Slovenija se je z Zakonom o uporabi sredstev, pridobljenih iz kupnine na podlagi zakona o lastninskem preoblikovanju podjetij¹⁹ obvezala, da bo del teh sredstev (v višini 2,5 % od zbranega denarja) namenila izključno za ustvarjanje gospodarske osnove za avtohtoni narodni skupnosti. Na podlagi tega zakona je bila sprejeta posebna uredba,²⁰ ki podrobneje opredeljuje merila in postopke za dodeljevanje sredstev.

¹⁵ Ustavno sodišče. 691. Odločba o skladnosti drugega odstavka 13. člena, tretjega odstavka 14. člena in drugega odstavka 21. člena Zakona o grbu, zastavi in himni Republike Slovenije ter o slovenski narodni zastavi z ustavo. (Uradni list RS, št. 14/1999) str.1322

¹⁶ Posebni statut Memoranduma o soglasju (1954), 6. člen: “Gospodarski razvoj jugoslovanskega etničnega prebivalstva na območju pod italijansko upravo in italijanskega etničnega prebivalstva na območju pod jugoslovansko upravo bo zagotovljen brez diskriminacije in ob pravični razdelitvi razpoložljivih denarnih sredstev.”

¹⁷ Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin, 15. člen: “Pogodbence zagotavljajo potrebne pogoje za učinkovito sodelovanje pripadnikov narodnih manjšin v kulturnem, družbenem in gospodarskem življenju ter pri javnih zadevah, še zlasti tistih, ki jih neposredno zadevajo.”

¹⁸ Sporazum o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji, 7. člen: “Podpisnici se zavezujejo, da bosta v svojih prostorskih in gospodarskih razvojnih načrtih upoštevali posebne interese manjšin in zagotovili gospodarski in družbeni razvoj območij, na katerih manjšini avtohtono živita, ki bo omogočal družbeno in gospodarsko enakopravnost manjšin.

Podpisnici bosta v korist manjšin podpirali vse oblike obmejnega sodelovanja, še posebej gospodarskega.

Podpisnici bosta podpirali tak gospodarski razvoj regij, ki bo preprečeval izseljevanje prebivalstva ter nasilno spremembo etničnega sestava avtohtonega ozemlja manjšin.”

¹⁹ Uradni list RS, št. 45/95, 7. člen.

²⁰ Uredba o merilih, pogojih in postopku za dodelitev sredstev za ustvarjanje gospodarske osnove za avtohtoni narodni skupnosti. Uradni list RS, št. 33/97 in 16/99).

Pravico do kandidiranja za sredstva za ustvarjanje gospodarske osnove imajo fizične osebe, pripadniki avtohtone narodne skupnosti in pravne osebe v večinski lasti pripadnikov avtohtone narodne skupnosti oziroma tiste, katerih ustanovitelj je narodna skupnost. Sredstva se sorazmerno delijo med avtohtoni narodni skupnosti in se usmerjajo v razvoj kmetij, dopolnilnih dejavnosti na kmetijah, združenih organizacij, malega gospodarstva ter v naložbe v druge proizvodne in storitvene objekte in opremo v gospodarstvu. Pogoj za pridobitev sredstev v obliki posojil je najmanj 15-odstotna lastna udeležba, ki jo zagotovi prosilec. Vloge za posojila, ki jih pripadniki narodnih skupnosti oddajo na razpis, obravnava posebna komisija, sestavljena iz predstavnikov Ministrstva za ekonomske odnose in razvoj, Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Ministrstva za gospodarske dejavnosti in Urada za narodnosti. Pred dokončno obravnavo vlog pa mora komisija dobiti mnenje Obalne samoupravne narodne skupnosti italijanske narodnosti ter Pomurske madžarske narodne skupnosti o pomenu predlaganih projektov za zagotavljanje gospodarske osnove za avtohtoni narodni skupnosti. Do leta 1999 so bili razpisani trije natečaji za podelitev sredstev iz naslova ohranjanja in razvoja gospodarskih osnov narodnih skupnosti.

Strategija regionalnega razvoja Slovenije,²¹ ki jo je Ministrstvo za gospodarstvo poslalo v obravnavo Odboru Državnega zbora za gospodarstvo, ne obravnava gospodarske osnove manjšinskih skupnosti kot posebne razvojne kategorije. V točki 4. 2 (Prednostna območja regionalne politike) je zapisano, da bo slovenska regionalna politika delovala še posebej dejavno na območjih, "(...) na katerih živita madžarska in italijanska narodna skupnost ter romska etnična skupnost."²² Država bo na teh področjih sodelovala "pretežno s posrednimi regionalnimi spodbudami". Država uporablja pojem narodnostno mešana ozemlje in ne manjšinske skupnosti posebej. To je teoretično sprejemljivo. Ostajajo pa nedodelane poti in načini, kako bi bile manjšinske skupnosti deležne razvojnih spodbud. Obstaja torej realna nevarnost, da bodo narodnostno mešana ozemlja dobila državne spodbude zaradi manjšinskih skupnosti, manj pa bodo teh spodbud deležne manjšinske skupnosti same.

Na koncu tega pregleda modela varstva narodnih skupnosti v Sloveniji je treba omeniti še problematiko politične participacije narodnih skupnosti. Korelacijo med **politično participacijo pripadnikov** narodnih skupnosti in sklopom posebnih narodnostno manjšinskih pravic je mogoče spremljati v več smereh: **najprej** kot uresničevanje pravice (oziroma hotenja) do ustreznega zastopstva pripadnikov narodnih skupnosti v organih oblasti na različnih ravneh; **nadalje**, kot analizo obsega in globine dejanske moči, ki jo imajo izvoljeni predstavniki narodnih skupnosti pri zastopanju mnenj narodnih skupnosti; in **končno** kot analizo političnega (samo)organiziranja narodnih manjšin z vidika uresničevanja sklopa posebnih pravic narodnosti. Te organizacije so **Samoupravne narodne skupnosti**.

²¹ Strategija regionalnega razvoja Slovenije. Poročevalec, št. 60 (Ljubljana, 9. julij 2001).

²² Strategija regionalnega..., str.44.

Ko govorimo o politični participaciji pripadnikov narodnih skupnosti, imamo v mislih le tisti del njihove politične dejavnosti, ki se nanaša na uresničevanje sklopa posebnih narodnostnih pravic. Politično delovanje, ki izvira iz "čiste" ideološke ali svetovno nazorske opredelitve pripadnikov narodnih skupnosti, spada v sklop splošnih človekovih pravic, ki pripadajo vsem državljanom ne glede na njihovo narodno pripadnost. Čeprav povezav med obema deloma ni mogoče izključiti, ta razprava ohranja pojem "dvojnih političnih osebnosti"; to pomeni, da pripadniki narodnih skupnosti nastopajo v politiki enkrat kot "navadni" državljani in drugič kot državljani s posebnimi narodnostnimi značilnostmi. Tako metodološko razlikovanje je smiselno tedaj, ko je zakonodajalec narodnostne značilnosti povzdignil na raven konstitutivnih elementov države. Iz zapišanega na uvodnih straneh tega besedila je mogoče sklepati, da je bil v Sloveniji izbran in uveljavljen prav opisani model. V skladu z opisanim modelom je bila oblikovana volilna zakonodaja, ki daje pripadnikom italijanske in madžarske narodne skupnosti pravico, da na volitvah poslancev državnega zbora ali na volitvah v organe lokalne samouprave (občine) **oddajo po dva glasova**. Prvi glas "uporabijo" za izbiro kandidata v skladu s svojo ideološko politično afiniteto, drugi glas pa za izvolitev posebnega poslanca narodne skupnosti.

Preden nadaljujemo s podrobnejšim prikazom modela politične participacije, je treba omeniti še eno izjemno pomembno določbo v modelu varstva narodnih skupnosti – da bi se zaščitili interesi narodnih manjšin in da bi se izognili nevarnosti, da bi se zakoni, ki se nanašajo strogo na manjšinska področja, sprejemali v nasprotju z voljo narodnih skupnosti, je bila v ustavo vnesena določba, ki pravi, da "zakoni, drugi predpisi in splošni akti, ki zadevajo uresničevanje v ustavi določenih pravic in položaja zgolj narodnih skupnosti, **ne morejo biti sprejeti brez soglasja predstavnikov narodnih skupnosti**"²³.

Ustrezno zastopstvo v državnem zboru in predstavnih organih lokalne samouprave je pripadnikom italijanske in madžarske narodne skupnosti zagotovljeno z Ustavo RS.²⁴ Ustava v 80. členu še natančneje določa, da se v državni zbor vedno "izvoli po en poslanec italijanske in madžarske narodne skupnosti". In kar je posebej pomembno, država je pooblastila Samoupravne narodne skupnosti,²⁵ da sestavljajo volilne imenike državljanov pripadnikov italijanske oziroma madžarske narodnosti. Delo opravi posebna komisija ustrezne samoupravne narodne skupnosti.²⁶

²³ Peti odstavek 64. člena Ustave Republike Slovenije.

²⁴ Glej 64. člen Ustave RS.

²⁵ Zakon o evidenci volilne pravice (Uradni list RS, 46/92), 19. člen.

²⁶ Zakon o evidenci volilne pravice (Uradni list RS, 46/92): 20. člen: "Komisija iz prejšnjega člena ima predsednika in dva člana. Komisija za sestavo volilnega imenika mora biti ustanovljena ter njen predsednik in člana imenovani najpozneje pet dni po razpisu volitev."

21. člen: "Volilni imenik državljanov pripadnikov italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti potrjuje predsednik in člana komisije za sestavo volilnega imenika s podpisom in pečatom ustrezne samoupravne narodne skupnosti. Komisija predloži volilni imenik najpozneje v 15 dneh po razpisu volitev pristojnemu organu v potrditev."

Ta volilni imenik se poleg izvolitve poslanca narodnosti v državni zbor uporablja še za izvolitev predstavnikov manjšin na lokalni ravni (občinah) in za izvolitev predstavnikov v organe Samoupravne narodne skupnosti. Ponovno je treba poudariti, da poslance/predstavnike italijanske in madžarske narodnosti v državnem zboru izvolijo vsi člani narodne skupnosti, ki imajo volilno pravico, ne glede na to, kje živijo: na narodnostno mešanem ozemlju ali zunaj njega. V tem primeru so pripadniki italijanske ali madžarske narodnosti vpisani v volilni imenik na podlagi svoje pisne zahteve.

O oblikovanju volilnega imenika za državljane pripadnike narodnih manjšin je presoјalo Ustavno sodišče na pobudo Državnega zbora RS. Ustavno sodišče v odločbi ugotavlja, da je Zakon o evidenci volilne pravice (Uradni list RS, 46/92) v "neskladju z ustavo, ker ne opredeljuje meril, po katerih komisije italijanske in madžarske samoupravne narodne skupnosti odločajo o vpisu volivcev v posebni volilni imenik državljanov pripadnikov avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti."²⁷

Ustavno sodišče v odločbi ugotavlja, da je italijanski in madžarski narodni skupnosti z ustavo priznana "avtohtonost". Vse posebne pravice, s katerimi ustava varuje narodne skupnosti, se nanašajo le na pripadnike avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti, torej ne na vse osebe, ki se opredeljujejo kot Italijani in Madžari. Glede na to za uresničevanje posebnih pravic (zlasti posebne volilne pravice) ne zadošča, da se oseba opredeli za Italijana ali Madžara. Ustavno nedopustna bi bila ureditev, po kateri bi morala komisija samoupravne narodne skupnosti v posebni volilni imenik vpisati vsakega polnoletnega in poslovno sposobnega državljana, ki bi izjavil, da se šteje za pripadnika avtohtone italijanske ali madžarske narodne skupnosti. Dejanska pripadnost avtohtoni italijanski oziroma madžarski narodni skupnosti namreč ni le stvar posameznikove volje, ampak tudi stvar te narodne skupnosti, ki v skladu z zakonskimi merili takega posameznika tudi sama šteje za svojega pripadnika in ga vpiše v posebni volilni imenik. Ureditev, po kateri bi bil vpis v posebni volilni imenik zagotovljen vsakomur, ki bi se opredelil za pripadnika avtohtone italijanske ali madžarske narodne skupnosti, ne bi razširila varstva narodnih skupnosti, temveč bi omogočila neomejene zlorabe bodisi v izključno volilne namene bodisi z namenom popačenja prave volje te narodne skupnosti pri njenem siceršnjem delovanju, pri volitvah njenih lastnih organov in podobno. S takšno ureditvijo bi bile izničene posebne pravice pripadnikov avtohtonih italijanske in madžarske narodne skupnosti."²⁸ Ustavno sodišče v isti odločbi ugotavlja, da bi moral zakonodajalec "določiti merila, po katerih se ugotavlja pripadnost avtohtoni italijanski in madžarski narodni skupnosti (...) Zakonodajalcu je naložilo, da to protiustavno pravno praznino zapolni do razpisa naslednjih volitev v državni zbor."²⁹

²⁷ Ustavno sodišče. 844. odločba o ugotovitvi skladnosti Zakona o volitvah v državni zbor, Zakona o lokalnih volitvah, 22. člena Zakona o evidenci volilne pravice, četrtega odstavka 53. člena, 134. člena in drugega odstavka 140. člena statuta Mestne občine Koper z ustavo, o ugotovitvi protiustavne pravne praznine v Zakonu o evidenci volilne pravice ter o delnem zavrnitvi pobude. Uradni list RS, št.20/1998, str.1308.

²⁸ Ustavno sodišče. 844. Odločba o ugotovitvi...str.1313

²⁹ Ustavno sodišče. 844.Odločba o ugotovitvi...(Uradni list RS, 20/1998), str.1313

Zakonodajalec je to "obvezo" izpolnil s sprejetjem Zakona o dopolnitvah zakona o evidenci volilne pravice, ki določa, da v "volilni imenik državljanov pripadnikov italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti vpiše komisija samoupravne narodne skupnosti posameznika, ki je pripadnik avtohtone italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti. Pripadnost avtohtoni italijanski oziroma madžarski narodni skupnosti se ugotavlja na podlagi izjave posameznika oziroma na podlagi vpisa v volilni imenik pripadnikov italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti na preteklih volitvah. V primeru dvoma v resničnost izjave stranke izvede komisija poseben ugotovitveni postopek v skladu z zakonom, ki ureja splošni upravni postopek. Če niso izpolnjeni pogoji za vpis, komisija o tem izda odločbo. Samoupravna narodna skupnost predpiše podrobnejša merila za izpolnjevanje pogoja iz tretjega odstavka tega člena"³⁰

Izvoljena predstavnika italijanske in madžarske narodnosti v Državni zbor imata **reprezentativni mandat**. Ne glede na to v kakšni vlogi nastopata, kot "običajna" poslanca ali kot predstavnika narodnih skupnosti, se odločata v skladu s svojo svobodno voljo.

Tudi **dvojna volilna pravica** pripadnikov narodnosti se je skupini pripadnikov večinskega naroda zdela še posebej diskutabilna in celo protiustavna. Zato so to določbo volilne zakonodaje dali v presojo ustavnemu sodišču. To je ugotovilo, da ta določba ni v neskladju z ustavo. Ustavno sodišče je v obrazložitvi razsodbe ugotovilo, da "posebna volilna pravica pripadnikov narodnosti pomeni odstop od načela enakosti volilne pravice. Načelo enakosti volilne pravice zahteva, da ima vsak volivec enako število glasov in da imajo ti glasovi enako vrednost. Volivci, ki imajo poleg splošne tudi posebno volilno pravico, imajo na voljo dva glasova: njihova volja se upošteva dvakrat: pri dodelitvi mandata poslanca narodne skupnosti in pri razdelitvi mandatov preostalih poslancev. Že sama pravica pripadnikov narodne skupnosti, da izvolijo svojega poslanca ne glede na svoje število, pomeni odstop od načela enakosti volilne pravice. Dvakratno glasovanje pa pomeni še dodaten odstop od tega načela."³¹

Toda, ugotavlja dalje Ustavno sodišče, "posebna volilna pravica pripadnikov narodnih skupnosti je izraz ustavno zajamčene zaščite teh skupnosti oziroma njihovih pripadnikov". "Čeprav gre za odstop od načela enakosti volilne pravice, takšna "pozitivna diskriminacija" ni ustavno nedopustna, temveč ravno nasprotno – ustava postavlja zakonodajalcu zahtevo, da izvede takšne ukrepe v zakonodaji. Glede na to, da

³⁰ Zakon o dopolnitvah zakona o evidenci volilne pravice. Uradni list RS, št. 72/2000, 1. člen. Svet Pomurske madžarske narodne samoupravne skupnosti je ...8. 2000 sprejel poseben Pravilnik o merilih za izpolnjevanje pogoja k pripadnosti madžarske narodne skupnosti. V 2. členu tega pravilnika je določil naslednja merila za pripadnost madžarski narodni skupnosti: povezanost posameznika z dejavnostjo madžarske narodne skupnosti in; -- tudi siceršnja povezanost in vključenost posameznika v družbeno in kulturno življenje madžarske narodnosti ter; - pripadnost madžarskemu jeziku in kulturi.

³¹ Ustavno sodišče. 844. Odločba o ugotovitvi... (Uradni list RS, 20/1998), str. 1312.

ustava sama predvideva oziroma zahteva odstop od načela enakosti volilne pravice (pozitivno diskriminacijo), ustavnemu sodišču ni bilo potrebno tehtati teže posega v enakost volilne pravice in teže ustavne vrednote, ki se s tem posegom dosega.³²

Zanimiva je tudi utemeljitev Ustavnega sodišča o nujnosti dvojne volilne pravice za pripadnike narodnih skupnosti. Če bi zakon »pripadnikom narodnih skupnosti dal en sam glas in jim omogočil izbiro med uresničevanjem splošne in posebne volilne pravice (med glasovanjem na volitvah poslanca narodne skupnosti in na volitvah preostalih poslancev), bi bila tem osebam odvzeta ena izmed obeh ustavnih pravic. Glede na to, da ustava ne omejuje splošne volilne pravice pripadnikov narodnih skupnosti, hkrati pa jim daje pravico izvoliti poslanca narodne skupnosti, bi uzakonitev pravice do samo enega glasovanja z možnostjo izbire (opcije) povzročila, da bi bili pripadniki narodnih skupnosti prisiljeni izbirati med dvema ustavnima pravicama: splošno volilno pravico in pravico do neposredne zastopanosti. Z odločitvijo za eno od teh dveh pravic bi se avtomatično odpovedali drugi. Takšna ureditev bi bila v neskladju z ustavo, ker bi pripadnike narodnih skupnosti prikrajšala za eno ali drugo pravico glede na njihovo lastno izbiro.«³³ Dvojna volilna pravica pripadnikov narodnih skupnosti pomeni "dvakratno odstopanje od načela enakosti volilne pravice, vendar je to odstopanje predvideno in zahtevano v ustavi sami kot oblika t. i. pozitivne diskriminacije".³⁴

Kakšni odnosi so vzpostavljeni med izvoljenimi predstavniki narodnih skupnosti v Državnem zboru in Samoupravnimi narodnimi skupnostmi? Vprašanje je zanimivo tudi zato, ker razpravljamo o odnosih med dvema formalno neodvisnima institucijama. Izvoljeni predstavnik v Državnemu zboru ni predstavnik Samoupravne narodne skupnosti, ampak predstavnik celotne narodne skupnosti. Zato ga odločitve Samoupravnih narodnih skupnosti ne zavezujejo pri njegovem delu. Na drugi strani pa so Samoupravne narodne skupnosti uradno priznani sogovornik državi v zadevah, ki se nanašajo na različna področja življenja narodnih manjšin. Te institucije imajo možnost, da predstavljajo mnenja in predloge državi, vendar imajo v resnici majhno politično moč za uresničitev teh zahtev: prepričevanje in dokazovanje, morda iskanje pomoči pri "matični" državi so pravzaprav edine metode političnega delovanja Samoupravnih narodnih skupnosti. Na drugi strani pa imamo izvoljenega predstavnika v Državnem zboru, ki res ni ekskluzivni predstavnik narodne skupnosti, vendar je pravzaprav edini, ki ima možnost za aktivno sodelovanje pri odločanju – ima možnost predlaganja dopolnil in popravkov k predlaganim pravnim rešitvam in ne nazadnje samo on/ona ima možnost, da vloži veto na tiste odločitve Državnega zbora, ki bi kratile posebne pravice narodnih skupnosti.

³² Ustavno sodišče. Prav tam, str. 1312.

³³ Ustavno sodišče. Prav tam, str. 1313.

³⁴ Ustavno sodišče. Prav tam, str. 1313.

Podobno rešitvam na državni ravni je (dvojna) volilna pravica pripadnikov narodnih skupnosti določena tudi za izvolitev predstavnikov narodnosti v občinske svete. Zakon o lokalni samoupravi³⁵ je v 39. členu določil, da "imata narodni skupnosti na narodnostno mešanih območjih, določenih z zakonom, kjer živita italijanska oziroma madžarska narodna skupnost, v občinskem svetu najmanj po enega predstavnika." Podrobnejše določbe o številu zagotovljenih svetniških mest za predstavnike narodnih skupnosti so zapisane v statutih narodnostno mešanih občin: Izola/Isola,³⁶ Piran/Pirano,³⁷ Koper/Capodistria,³⁸ Moravske Toplice,³⁹ Dobrovnik/Dobronak,⁴⁰ Hodoš/Hodos,⁴¹ Šalovci,⁴² Lendava/Lendva.⁴³

Postopek za izvolitev člana (članov) občinskega sveta, pripadnikov narodnih skupnosti, je določen v Zakonu o lokalnih volitvah. Zakon določa, da "imajo pravico voliti in biti voljeni za člana občinskega sveta – pripadnika italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti – pripadniki teh narodnih skupnosti."⁴⁴ Volilna pravica pripadnikov narodnosti je evidentirana "s posebnim občinskim volilnim imenikom občanov – pripadnikov obeh narodnosti".⁴⁵ Volitve člana občinskega sveta iz vrst narodnosti potekajo po večinskem načelu⁴⁶ v posebni volilni enoti, ki jo sestavlja območje občine.⁴⁷ Za volitve članov

³⁵ Zakon o lokalni samoupravi (Uradni list RS, št. 72/93).

³⁶ Statut občine Izola (Uradne objave Občine Izola, 15/1999), prvi odstavek 30. člena: Občinski svet ima 23 članov, od teh ima italijanska narodna skupnost dva člana.

³⁷ Statut občine Piran (Uradne objave, 10/1999), drugi odstavek 15. člena: "Občinski svet šteje 25 članov, od katerih tri člane izvolijo pripadniki italijanske narodnosti na podlagi posebne volilne pravice."

³⁸ Statut občine Koper (Uradne objave, 40/2000), 28. člen: "Občinski svet ima 32 članov, od katerih 3 člane izvolijo pripadniki italijanske narodne skupnosti."

³⁹ Statut občine Moravske Toplice (Uradni list RS, 11/1999), drugi odstavek 14. člena: "Občinski svet šteje 17 članov, od teh sta 2 predstavnika madžarske narodne skupnosti."

⁴⁰ Statut Občine Dobrovnik (Uradni list RS, št. 34/1999) v 21. členu pravi: "Občinski svet se voli na podlagi splošne in enake volilne pravice z neposrednim in tajnim glasovanjem. Volilno pravico imajo državljani, ki imajo v občini stalno prebivališče. S tajnim glasovanjem se voli tudi predstavnik madžarske narodne skupnosti na podlagi posebne volilne pravice. S tajnim glasovanjem se volijo tudi pripadniki slovenskega naroda, ki so v občini v manjšini."

⁴¹ Statut Občine Hodoš (Uradni list RS, št. 47/1999), drugi odstavek 14. člena: Občinski svet šteje sedem članov. Pripadniki madžarske ter slovenske narodne skupnosti, ker so v občini v manjšini, imajo po enega predstavnika v občinskem svetu. Predstavnik madžarske in slovenske narodne skupnosti v občinskem svetu ima pri glasovanju o zadevah, ki se nanašajo na položaj njunih narodnih skupnosti, pravico veta.

⁴² Statut Občine Šalovci (Uradni list RS, št. 13/1999). V statutu ni tako natančnih določb kot v večini drugih statutih narodnostno mešanih občin. Iz določbe drugega odstavka 62. člena je mogoče razbrati, da je v občinski svet občine Šalovci izvoljen en predstavnik madžarske narodne skupnosti. (Statut občine Šalovci, drugi odstavek 62. člena: Predstavnik madžarske narodne skupnosti ima pri svojem delu v občinskem svetu in njegovih organih pravico do uporabe materne jezika.)

⁴³ Statut občine Lendava (Uradni list RS, št. 26/1999), drugi odstavek 15. člena: "Občinski svet šteje dvaindvajset članov, od katerih sta dva člana predstavnika madžarske narodne skupnosti."

⁴⁴ Zakon o lokalnih volitvah (Uradni list RS, št. 72/93), 6. člen.

⁴⁵ Zakon o lokalnih volitvah (Uradni list RS, št. 72/93), drugi odstavek 8. člena.

⁴⁶ Zakon o lokalnih volitvah (Uradni list RS, št. 72/93), prvi odstavek 10. člena.

⁴⁷ Zakon o lokalnih volitvah (Uradni list RS, št. 72/93), 23. člen.

občinskega sveta – predstavnikov italijanske in madžarske narodne skupnosti ter članov občinskega sveta – predstavnikov romske skupnosti se imenuje posebna občinska volilna komisija,⁴⁸ v kateri mora biti vsaj en član in en namestnik člana pripadnik narodne skupnosti.⁴⁹ Kandidate za člane občinskega sveta, predstavnike italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti, določijo volivci – pripadniki narodne skupnosti v občini s podpisi najmanj 15 volivcev.⁵⁰

Kakšne vrste mandat imajo izvoljeni predstavniki narodnih skupnosti v občinskih svetih? Zapisali smo, da imajo izvoljeni predstavniki v Državnem zboru reprezentativni mandat. V nasprotju s poslancem v Državnem zboru imajo izvoljeni predstavniki narodnih skupnosti v občinskih svetih **imperativni mandat**. Ne glede na to, da so bili izvoljeni z glasovi vseh volilnih upravičencev v določeni občini, pa velja, da so manjšinski predstavniki pri svojem odločanju o zadevah, ki se nanašajo na življenje narodne skupnosti v določeni občini, vezani na predhodno sprejete odločitve občinske Samoupravne narodne skupnosti.

Ustanovitev samoupravnih narodnih skupnosti, osrednjih političnih ustanov narodnih skupnosti, je bila določena z ustavo (drugi odstavek 64. člena). Na podlagi te določbe je bil sprejet poseben Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih,⁵¹ ki določa naloge teh skupnosti,⁵² načine in poti za opravljanje teh nalog,⁵³ organiziranost samoupravnih skupnosti, razmerje do organov lokalnih samoupravnih skupnosti, razmerje do državnih organov in končno njihovo financiranje. Ustanovitev Samoupravnih narodnih skupnosti seveda ne pomeni, da pripadniki narodnih skupnosti nimajo možnosti ustanavljanja tudi drugih (političnih) organizacij v skladu s svojimi političnimi afinitetami

⁴⁸ Zakon o lokalnih volitvah (Uradni list RS, št. 72/93), 33. člen.

⁴⁹ Zakon o lokalnih volitvah (Uradni list RS, št. 72/93), 36. člen.

⁵⁰ Zakon o lokalnih volitvah (Uradni list RS, št. 72/93), 49. člen.

⁵¹ Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih (Uradni list RS, št. 65/94).

⁵² Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih (Uradni list RS, št. 65/94), 3. člen: "Samoupravne narodne skupnosti opravljajo naslednje naloge:

- v skladu z ustavo in zakonom samostojno odločajo o vseh vprašanih iz svoje pristojnosti;
- v skladu z zakonom dajejo soglasje k zadevam, ki se nanašajo na varstvo posebnih pravic narodnih skupnosti, o katerih odločajo skupaj z organi samoupravnih lokalnih skupnosti;
- obravnavajo in proučujejo vprašanja, ki zadevajo položaj narodnih skupnosti, sprejemajo stališča in dajejo predloge ter pobude pristojnim organom;
- spodbujajo in organizirajo dejavnosti, ki prispevajo k ohranjanju narodne identitete pripadnikov italijanske in madžarske narodne skupnosti.

⁵³ Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih (Uradni list RS, št. 65/94), 4. člen:

"Samoupravne narodne skupnosti uresničujejo naloge iz prejšnjega člena, s tem da:

- spodbujajo in organizirajo kulturne, raziskovalne, informativne, založniške in gospodarske dejavnosti za razvoj narodnih skupnosti;
- ustanavljajo organizacije in javne zavode;
- spremljajo in spodbujajo razvoj vzgoje in izobraževanja za pripadnike narodnih skupnosti in v skladu z zakonom sodelujejo pri načrtovanju in organiziranju vzgojno-izobraževalnega dela in pri pripravi vzgojno-izobraževalnih programov;
- razvijajo stike z matičnim narodom, pripadniki narodnih skupnosti v drugih državah in z mednarodnimi organizacijami;
- v skladu z zakonom opravljajo naloge iz državne pristojnosti;
- opravljajo druge naloge v skladu s statutom.

in hotenji. Toda take organizacije, če bi nastale, ne morejo nadomestiti vloge samoupravnih narodnih skupnosti. Te organizacije na podlagi določil ustave in ustreznega zakona ostajajo edini zakoniti partnerji pri dogovarjanju med narodnostnimi skupnostmi (narodnimi manjšinami) in državo.

Samoupravne narodnostne skupnosti se ustanovijo v vsaki občini,⁵⁴ v kateri živijo pripadniki avtohtonih narodnosti. Občinske narodne skupnosti se povezujejo v italijansko oziroma madžarsko samoupravno narodno skupnost. Skupnosti sta osrednja partnerja v odnosih med narodnima skupnostma in državo. V skladu z zakonom dajejo samoupravne narodne skupnosti državnemu zboru, vladi in drugim državnim organom predloge, pobude in mnenja o vseh zadevah iz pristojnosti samoupravnih skupnosti. Pomembno je določilo zakona, ki pravi, da morajo državni organi, ko "odločajo o zadevah, ki se nanašajo na položaj pripadnikov narodnih skupnosti, predhodno pridobiti mnenje samoupravnih narodnih skupnosti".⁵⁵

Podobno določilo velja tudi na ravni lokalne samouprave. Samoupravne narodne skupnosti dajejo lokalnim samoupravnim skupnostim predloge, pobude in mnenja o zadevah, ki se nanašajo na položaj narodnih skupnosti in ohranjanje značilnosti narodnostno mešanih območij. Dolžnost organov samoupravnih skupnosti je, da te pobude obravnavajo in se do njih opredelijo. Z oblikovanjem mnenj in pobud pristojnosti samoupravnih narodnih skupnosti ni konec. Še pomembnejše je določilo o soglasju k zadevam, ki se nanašajo na posebne pravice pripadnikov narodnih skupnosti. To soglasje morajo dobiti pred odločanjem o zadevah iz sklopa posebnih pravic narodnosti "predstavniki narodne skupnosti, izvoljeni v svete samoupravnih lokalnih skupnosti".⁵⁶

Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih govori še o dveh pomembnih področjih delovanja: najprej o tem, da imajo samoupravne narodne skupnosti pravico sodelovanja z "matičnima narodoma in njunima državama, pripadniki narodnih skupnosti v drugih državah in z mednarodnimi organizacijami".⁵⁷ In kar je še posebej pomembno, "pri pripravi meddržavnih sporazumov, ki se nanašajo na položaj narodnih skupnosti in varstvo njihovih pravic, sodelujejo tudi predstavniki samoupravnih narodnih skupnosti".⁵⁸ S to določbo je sklenjen krog področij politične participacije predstavnikov narodnih skupnosti, ki sega od sodelovanja pri urejanju lastnega statusa na lokalni, državni in celo mednarodni ravni. Treba je poudariti, da imajo pripadniki narodnih skupnosti pravico, da se vključujejo v delo političnih strank "večinskega" naroda in da kandidirajo, volijo in so izvoljeni tudi na strankarskih listah.

⁵⁴ Občine morajo občinskim narodnim skupnostim zagotoviti potrebne prostore in druge finančne možnosti za delovanje. Sredstva za delovanje občinskih samoupravnih skupnosti se zagotavljajo iz proračuna občine, sredstva za delovanje italijanske oziroma madžarske samoupravne narodne skupnosti v Republiki Sloveniji pa se zagotavljajo iz proračuna Republike Slovenije.

⁵⁵ Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih (Uradni list RS, št. 65/94), drugi odstavek 15. člena.

⁵⁶ Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih (Uradni list RS, št. 65/94), 13. člen.

⁵⁷ Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih (Uradni list RS, št. 65/94), 16. člen.

⁵⁸ Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih (Uradni list RS, št. 65/94), 17. člen.

III. RABA JEZIKA

V modelu varovanja manjšinskih skupnosti predstavlja pravica do **ohranjanja in rabe manjšinskih jezikov**, tako v zasebnem kot v javnem življenju magistralno pravico manjšin. To spoznanje je svoje mesto našlo tudi v dokumentih Sveta Evrope. Posebej celovito je problematika rabe jezika narodnih, jezikovnih manjšin obdelana v **Evropski listini o regionalnih ali manjšinskih jezikih**. Listina je bila sprejeta leta 1992, veljati je začela leta 1998. Države podpisnice listine naj bi pri uresničevanju določil listine uresničevale te cilje in načela (7. člen Listine o regionalnih in manjšinskih jezikih):

- a) priznanje regionalnih ali manjšinskih jezikov kot izraza kulturnega bogastva;
 - b) spoštovanje zemljepisnega območja vsakega regionalnega ali manjšinskega jezika, da bi s tem zagotovili, da že obstoječe ali nove upravne delitve niso ovira za spodbujanje rabe posameznega regionalnega ali manjšinskega jezika;
 - c) potreba po odločnem ukrepanju za spodbujanje rabe regionalnih ali manjšinskih jezikov, da se varujejo;
 - d) boljše omogočanje in/ali spodbujanje ustne in pisne rabe regionalnih ali manjšinskih jezikov v javnem in zasebnem življenju;
 - e) vzdržuje in razvija vezi na področjih, ki jih vključuje ta listina, med skupinami, ki uporabljajo regionalni ali manjšinski jezik in drugimi skupinami v tej državi, ki uporabljajo regionalni ali manjšinski jezik v enaki ali podobni obliki, kakor tudi vzpostavitev kulturnih odnosov z drugimi skupinami v državi, ki uporabljajo različne jezike;
 - f) zagotavljanje primernih oblik in sredstev za poučevanje in študij regionalnih ali manjšinskih jezikov na vseh ustreznih stopnjah;
 - g) zagotavljanje možnosti osebam, ki ne govorijo regionalnega ali manjšinskega jezika in živijo na območjih, na katerih se tak regionalni ali manjšinski jezik uporablja, da se ga učijo, če tako želijo;
 - h) pospeševanje študija in raziskovanja regionalnih ali manjšinskih jezikov na univerzah ali enakovrednih ustanovah;
 - i) pospeševanje primernih oblik mednarodnih izmenjav na področjih, ki jih vključuje ta listina za regionalne ali manjšinske jezike, ki se uporabljajo v enaki ali podobni obliki v dveh ali več državah.
2. Pogodbenice se obvezujejo, da bodo, če še niso, odpravile vsako neupravičeno razlikovanje, izključevanje, omejevanje ali dajanje prednosti glede uporabe kakega regionalnega ali manjšinskega jezika in katerega cilj je odvratanje od ohranjanja ali razvoja tega jezika ali ga ogrožati. Sprejetje posebnih ukrepov v prid regionalnih ali manjšinskih jezikov, katerih namen je spodbujati enakost med uporabniki teh jezikov in preostalim prebivalstvom ali ki upoštevajo njihove specifične razmere, se ne šteje za dejanje diskriminacije do uporabnikov bolj razširjenih jezikov.
 3. Pogodbenice se obvezujejo s primernimi ukrepi pospeševati medsebojno razumevanje med vsemi jezikovnimi skupinami v državi, in to zlasti tako, da cilji vzgoje in izobraževanja v državi vključujejo spoštovanje, razumevanje in strpnost do regionalnih ali manjšinskih jezikov, ter spodbujati javna občila, da si prizadevajo za doseganje istih ciljev.
 4. Pri določanju svoje politike do regionalnih ali manjšinskih jezikov pogodbenice upoštevajo izražene potrebe in želje skupin, ki uporabljajo te jezike. Spodbujati jih je treba, da po potrebi

ustanavljajo organe za svetovanje oblastem o vseh zadevah, ki nanašajo na regionalne ali manjšinske jezike.

Podpisnica listine je tudi Slovenija. Podobno kot druge države podpisnice je tudi Slovenija dolžna v prvem letu po podpisu listine pripraviti **poročilo** o izvajanju sprejetih obveznosti. Tako poročilo je bila Slovenija zavezana pripraviti do konca leta 2001. Da bi bilo poročilo dostopno čim širšemu krogu uporabnikov, so se založniki te publikacije odločili, da ga objavijo v celoti. Iz poročila so izpuščena nekatera uvodna pojasnila, ki so že navedena drugod v tej publikaciji, ter poglavje o Romih. Ker je v poročilu govor le o enem vidiku romskega življenja (rabi jezika), je bilo treba poglavje, ki obravnava problematiko Romov, dopolniti.

Kako je poročilo nastajalo? Osnutek poročila je Ministrstvo za zunanje zadeve skupaj z besedilom Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih, Pojasnjevalnim poročilom in Navodili za pripravo prvega poročila poslalo tem organizacijam in institucijam:

- Urad za narodnosti Republike Slovenije
- Pomurska madžarska narodna samoupravna skupnost
- Obalna samoupravna skupnost italijanske narodnosti
- Zveza Romov Slovenije
- županom narodnostno mešanih občin (Koper/Capodistria, Izola/Isola, Piran/Pirano, Hodoš/Hodos, Šalovci, Moravske Toplice, Dobrovnik/Dobronak, Lendava/Lendva)
- poslancema narodnih skupnosti v Državnem zboru Republike Slovenije
- Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport
- Ministrstvu za kulturo
- Ministrstvu za pravosodje

s prošnjo, da pripravljene osnutek poročila pregledajo, ocenijo ter predlagajo ustrezne popravke in dopolnitve. Pisici poročila naj bi bili pri dopolnjevanju osnutka poročila posebej pozorni na pripombe, ki bi jih dale Samoupravne narodne skupnosti. Prevladalo je namreč prepričanje, da je priprava poročila lahko primeren trenutek za analizo obstoječega modela varstva jezikovnih pravic narodnih manjšin. Toda to je bilo le teoretično hotenje, saj je bil odziv na osnutek poročila, predvsem pri manjšinskih organizacijah, skromen, oziroma še natančneje, ga sploh ni bilo! O vzrokih za to bi najlažje spregovorili manjšinski predstavniki sami. V kateri smeri bi lahko "nepoznavalci" iskali vzroke za tako obnašanje manjšinskih predstavnikov, je seveda špekulativno početje. Morda bi nekdo preprosto ugotovil, da je varstvo narodnih skupnosti urejeno idealno in pač ni potrebe, da bi se državi neprestano zahvaljevali za podeljene pravice. Obseg zakonodaje govori takim razmislekom v prid. Toda, bi odgovarjal kritik, to je sicer res, vendar je implementacija te zakonodaje na mnogih področjih nedosledna (vidna dvojezičnost na primer). Poleg tega država namenja uresničevanju problematike varstva manjšin vse premalo denarja, so pa tudi mnenja, da se obseg že zagotovljenih pravic krha s sprejetjem posameznih področnih zakonov: na primer v gospodarstvu in predvsem pri financah. Verjetno pa s tem še ni povsem izčrpan spisek možnih vzrokov za zadržano obnašanje manjšinskih institucij. Ponovno

moramo omeniti majhno število pripadnikov narodnih skupnosti, ki praktično onemogoča oblikovanje civilne družbe v manjšinskih skupnostih. Razvejan sistem manjšinskih ustanov, ki finančno živi (bolj ali manj) z državno podporo, vključuje "množico" delovno aktivnih pripadnikov manjšine; skromna ekonomska osnova pa onemogoča samofinanciranje dejavnosti manjšin. Torej, prvin za usmerjeno kritičnost manjšinskih predstavnikov je kar nekaj.

res, vendar je implementacija te zakonodaje na mnogih področjih nedosledna (vidna dvojezičnost na primer). Poleg tega država namenja uresničevanju problematike varstva manjšin vse premalo denarja, so pa tudi mnenja, da se obseg že zagotovljenih pravic krha s sprejetjem posameznih področnih zakonov: na primer v gospodarstvu in predvsem pri financah. Verjetno pa s tem še ni povsem izčrpan spisek možnih vzrokov za zadržano obnašanje manjšinskih institucij. Ponovno moramo omeniti majhno število pripadnikov narodnih skupnosti, ki praktično onemogoča oblikovanje civilne družbe v manjšinskih skupnostih. Razvejan sistem manjšinskih ustanov, ki finančno živi (bolj ali manj) z državno podporo, vključuje "množico" delovno aktivnih pripadnikov manjšine; skromna ekonomska osnova pa onemogoča samofinanciranje dejavnosti manjšin. Torej, prvin za usmerjeno kritičnost manjšinskih predstavnikov je kar nekaj.

IV. URESNIČEVANJE DOLOČIL EVROPSKE LISTINE O REGIONALNIH ALI MANJŠINSKIH JEZIKIH V REPUBLIKI SLOVENIJI

Slovenija je Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih podpisala 3. julija 1997, ratificirala 19. julija 2000, v Uradnem listu je bila objavljena 4. avgusta 2000. Ob deponiranju ratifikacijskih listin 4. oktobra 2000 je Slovenija izjavila, da se bodo sprejeta določila izvajala od 1. januarja 2001.

Republika Slovenija je ob deponiranju listine o ratifikaciji Listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih generalnemu sekretarju Sveta Evrope sporočila, da sta na ozemlju Republike Slovenije regionalna ali manjšinska jezika italijanski in madžarski. Prav tako je bilo sporočeno, da se bodo določbe od prvega do četrtega odstavka 7. člena smiselno uporabljale tudi za romski jezik. Poselitveni prostor govorcev italijanskega jezika obsega narodno mešana območja naselij (ta so določena v posameznih občinskih statutih) v treh obalnih občinah na zahodnem delu slovenske države: Koper/Capodistria,⁵⁹ Izola/Isola,⁶⁰ Piran/Pirano⁶¹ (glej priloženi zemljevid št. 1); govorniki madžarskega jezika pa živijo v petih občinah v Prekmurju, v vzhodnem predelu Slovenije ob meji z Madžarsko: Hodoš/Hodos,⁶² Šalovci,⁶³ Moravske Toplice,⁶⁴ Dobrovnik/Dobronak⁶⁵ in Lendava/Lendva.⁶⁶

⁵⁹ Statut občine Koper (Uradne objave, št. 40/2000), 7. člen: Na narodnostno mešanem območju občine, kjer živijo pripadniki avtohtone italijanske narodne skupnosti in obsega naselja Ankarani/Ancarano, Barizoni/Barisoni, Bertoki/Bertocchi, Bošamarin/Bossamarino, Cerej/Cerei, Hrvatini/Crevatini, Kappel/Campel, Kolomban/Colombano, Koper/Capodistria, Prade, Premančani/Premanzano, del naselja Spodnje Škofije (Valmarin), Šalara/Salara in Škocjan/San Canzano sta uradna jezika slovenščina in italijanščina.

⁶⁰ Statut občine Izola (Uradne objave, št. 15/2000) tretji odstavek 4. člena: Na narodno mešanem območju (dvojezično območje), ki obsega Mesto Izola in naselji Dobrava in Jagodje, sta v javnem in družbenem življenju slovenski in italijanski jezik enakopravna.

⁶¹ Statut občine Piran (Uradne objave, št. 10/1999), 3. člen: Na narodnostno mešanem območju občine, na katerem živijo pripadniki italijanske narodnosti in ki obsega območja naselij: Piran, Portorož, Lucija, Strunjan, Seča, Sečovlje, Parecag in Dragonja (dvojezično območje), je v javnem življenju italijanski jezik enakopraven s slovenskim jezikom.

⁶² Statut Občine Hodoš (Uradni list RS, št. 47/1999), 1. člen: Občina Hodoš je samoupravna lokalna skupnost, ustanovljena z zakonom na območju naslednjih narodnostno mešanih naselij, na katerem živijo pripadniki madžarske narodne skupnosti: Hodoš/Hodos, Krplivnik/Kapornak.

⁶³ Statut Občine Šalovci (Uradni list RS, št. 13/1999), 2. člen:

Del območja občine, v katerem živijo pripadniki madžarske narodne skupnosti, je narodnostno mešano. Narodnostno mešano območje občine obsega naselje Domanjševci/Domonkosfa.

⁶⁴ Statut Občine Moravske Toplice (Uradni list RS, št. 11/1999), drugi odstavek 1. člena:

V naseljih Čikečka vas/Csekefa, Motvarjevci/Szentlászló, Pordašinci/Kisfalva, Prosenjakovci/Pártosfalva in Središče/Szerdahely živijo pripadniki madžarske narodne skupnosti.

⁶⁵ Statut Občine Dobrovnik (Uradni list RS, št. 34/1999), drugi odstavek 2. člena: Del območja občine, na katerem živijo pripadniki madžarske narodne skupnosti, je narodnostno mešano. Narodnostno mešano območje zajema naselji Dobrovnik/Dobronak in Žitkovci/Zsitkóc.

Lendva.⁶⁶

Po podatkih popisa prebivalstva iz leta 1991 (zadnji popis) se je na vprašanje, "kateri je vaš materni jezik?", za madžarski materni jezik opredelilo 9.240 oseb (v narodnostno mešanih občinah jih živi 7.698), za italijanski materni jezik pa 4.009 oseb (v narodnostno mešanih občinah 3.543 oseb). Za opredeljevanje po maternem jeziku velja subjektivno načelo, ki velja tudi za opredeljevanje po narodnostni pripadnosti, pomeni, da mora popisovalec v popisno polo vpisati odgovor, ki mu ga da popisovana oseba.

Slovenija ni posebej določila jezikov brez ozemlja« (non-territorial languages).

Slovenija se je v 4. členu Zakona o ratifikaciji obvezala, da bo za italijanski in madžarski jezik uporabljala iz III.dela listine⁶⁷ naslednje odstavke in pododstavke:

Iz 8. člena:

Prvi odstavek, točke a (i,ii), b (i,ii,iii), c (i,ii,iii), d (i,ii,iii), e (iii), f (iii), g, h, i

Drugi odstavek.

Iz 9. člena:

Prvi odstavek, točke a, b, c, d

Drugi odstavek, točke a, b, c

Iz 10. člena:

Prvi odstavek

Drugi odstavek

Tretji odstavek

Odstavek 4

Odstavek 5

Iz 11. člena:

Odstavek 1 a (i), e (i)

Odstavek 2

Odstavek 3

Iz 12. člena:

Odstavek 1 a, d, e, f,

Odstavek 2

Odstavek 3

Iz 13. člena:

Odstavek 1

Odstavek 2

Iz 14. člena:

Odstavka a, b.

V skladu s petim odstavkom 7. člena listine bo Republika Slovenija določbe od prvega do četrtega odstavka 7. člena smiselno uporabljala tudi za romski jezik.“⁶⁸

8. člen: IZOBRAŽEVANJE

Slovenija se je obvezala, da bo spoštovala določbe, ki govorijo o tem, da bodo pogodbenice:

- “a (i) zagotavljale možnost za **predšolsko izobraževanje** v ustreznih regionalnih ali manjšinskih jeziki ali
- (ii) zagotavljale možnost, da znaten del predšolskega izobraževanja poteka v ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikih“.⁶⁹

Glede **osnovnošolskega izobraževanja** je Slovenija izbrala določila, ki govorijo o tem, da bodo pogodbenice:

- “b (i) zagotavljale možnost za osnovnošolsko izobraževanje v ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikih ali (ii) zagotavljale možnost, da znaten del osnovnošolskega izobraževanja poteka v ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikih, ali (iii) zagotovile, da je v okviru osnovnošolskega izobraževanja poučevanje ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikov sestavni del učnega načrta“.⁷⁰

Nadalje naj bi zagotovila ustrezno **srednje šolstvo**, o katerem je govor v točki (c) Evropske listine. Iz te točke se je Slovenija obvezala spoštovati določila, ki govorijo o tem, da bodo pogodbenice:

- “c (i) zagotavljale možnost za srednješolsko izobraževanje v ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikih ali (ii) zagotovile možnost, da znaten del srednješolskega izobraževanja poteka v ustreznem regionalnem ali manjšinskem jeziku, ali (iii) zagotovile, da je v okviru srednješolskega izobraževanja poučevanje ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikov sestavni del učnega načrta.“⁷¹

⁶⁶ Statut Občine Lendava (Uradni list RS, št. 26/1999), 1. člen:

Občina Lendava je samoupravna lokalna skupnost, ustanovljena z zakonom na območju naslednjih naselij: Banuta/ Bánuta, Benica, Čentiba/Csente, Dolga vas/Hosszúfalu, Dolgovaške gorice/Hosszúfaluhegy, Dolina pri Lendavi/ Völgyifalu, Dolnji Lakoš/Alsólakos, Gaberje/Gyertyános, Genterovci/Göntérhaza, Gornji Lakoš/Felsőlakos, Hotiza, Kamovci/Kámaháza, Kapca/Kapca, Kot/Kót, Lendava/Lendva, Lendavske gorice-Lendvahegy, Mostje/ Hidvég, Petišovci/Petesháza, Pince/Pince, Pince Marof/Pince major, Radmožanci/Radamos, Trimlini/ Hármasmalom, Brezovec del. Narodnostno mešano območje občine, na katerem živijo tudi pripadniki madžarske narodne skupnosti, obsega navedena naselja, razen naselij Benica, Hotiza in Brezovec del.

⁶⁷ To poglavje ima naslov Ukrepi za pospeševanje rabe regionalnih ali manjšinskih jezikov v javnem življenju v skladu z obveznostmi, prevzeti v drugem odstavku 2. člena.

⁶⁸ Zakon o ratifikaciji Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih, Uradni list RS, št. 17 (4. 8. 2000), 4. člen.

⁶⁹ Evropska listina, točke a (i,ii) prvega odstavka 8. člena.

⁷⁰ Evropska listina, točke b (i,ii,iii) prvega odstavka 8. člena.

⁷¹ Evropska listina, točke c (i,ii,iii) prvega odstavka 8. člena.

O obveznostih na področju **strokovnega in poklicnega izobraževanja** je v Listini govor v točki (d) 8. člena. Slovenija se je obvezala uresničiti tri določbe, ki govorijo o tem, da bodo pogodbenice "(i) zagotavljale možnost za strokovno in poklicno izobraževanje v ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikih ali (ii) zagotovile možnost, da znaten del strokovnega in poklicnega izobraževanja poteka v ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikih, ali (iii) zagotovile, da je v okviru strokovnega in poklicnega izobraževanja poučevanje ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikov sestavni del učnega načrta."⁷²

O **univerzitetnem izobraževanju** je govor v točki (e) 8. člena. Slovenija je izbrala določilo točke (iii), ki pravi, da bodo pogodbenice "spodbujale in/ali omogočile izvajanje univerzitetnega izobraževanja ali drugih oblik visoko- ali višješolskega izobraževanja v regionalnih ali manjšinskih jezikih ali zagotovile možnost za študij teh jezikov kot univerzitetnega ali visoko- in višješolskega predmeta, če zaradi vloge države v odnosu do visoko- in višješolskih ustanov ni mogoče izvesti točk i in ii."⁷³

Listina govori tudi o **izobraževanju odraslih ter permanentnem izobraževanju**. Slovenija je iz tega sklopa izbrala določilo, ki govori o tem, da bodo pogodbenice "podpirale in/ali spodbujale vključevanje teh jezikov kot učnega predmeta pri izobraževanju odraslih in nenehnem izobraževanju, če javne oblasti nimajo neposredne pristojnosti na področju izobraževanja odraslih."⁷⁴

Listina govori tudi o **izobraževanju odraslih ter permanentnem izobraževanju**. Slovenija je iz tega sklopa izbrala določilo, ki govori o tem, da bodo pogodbenice "podpirale in/ali spodbujale vključevanje teh jezikov kot učnega predmeta pri izobraževanju odraslih in nenehnem izobraževanju, če javne oblasti nimajo neposredne pristojnosti na področju izobraževanja odraslih."⁷⁴ sposobnosti za življenje in sobivanje na narodnostno in jezikovno mešanem območju, – seznanjanje s položajem italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti v sosednjih državah ter vzpostavljanje vezi in sodelovanja s pripadniki in ustanovami teh skupnosti."⁷⁹

Dve povsem različni zgodovinski okoliščini sta oblikovali obvezno dvojezično šolstvo na narodnostno mešanem ozemlju Prekmurja in enojezične šole za pripadnike italijanske narodne skupnosti na obalnem dvojezičnem področju. Šolstvo za pripadnike narodnih skupnosti je sestavni del enotnega slovenskega državnega izobraževalnega sistema.⁸⁰

⁷² Evropska listina, točke d (i,ii,iii) prvega odstavka 8. člena.

⁷³ Evropska listina, točka e (iii) prvega odstavka 8. člena.

⁷⁴ Evropska listina, točka f (iii) prvega odstavka 8. člena.

⁷⁵ Evropska listina, odstavek 1, (g) 8. člena.

⁷⁶ Evropska listina, odstavek 1, (h), 8. člena.

⁷⁷ Evropska listina, odstavek 1, (i), 8. člen.

⁷⁸ Evropska listina, drugi odstavek, 8. člen.

⁷⁹ Zakon o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja, 3. člen. Uradni list RS, 35/2001.

⁸⁰ Zakon o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja. Uradni list RS, 35/2001, 2. člen (vključenost v sistem). »Vzgoja in izobraževanje za pripadnike italijanske in madžarske narodne skupnosti je sestavni del sistema vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji in poteka na podlagi predpisov, ki urejajo področje predšolske vzgoje, osnovnošolskega izobraževanja, nižjega in srednjega poklicnega izobraževanja, srednjega strokovnega in tehniškega ter srednjega splošnega izobraževanja, če s tem zakonom ni drugače določeno.«

To pomeni med drugim, da je za ohranjanje in razvoj šolskih ustanov ter njihovo financiranje dolžna skrbeti država ob aktivni udeležbi narodnih skupnosti oziroma njihovih organizacij.⁸¹ Treba je dodati pomembno določbo Zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja, ki pravi, da je "Samoupravna narodna skupnosti soustanoviteljica javnih vrtcev oziroma šol, ki se ustanavljajo za vzgojo in izobraževanje v jeziku narodne skupnosti oziroma za dvojezično vzgojo in izobraževanje".⁸² Določbe o participaciji predstavnikov narodnih skupnosti (Samoupravnih narodnih skupnosti) pri ustanavljanju in upravljanju šol v jeziku narodnosti je mogoče najti tudi v predlogu zakona o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju vzgoje in izobraževanja, v 12.(ustanavljanje) in 13. (sestava sveta) členu.

Na dvojezičnem območju občin Hodoš, Šalovci, Moravske Toplice, Dobrovnik in Lendava, kjer živi madžarska narodna skupnost, poteka v vrtcih in osnovnih šolah vzgojno-izobraževalno delo dvojezično, v slovenskem in madžarskem jeziku. Te vrtce in šole skupaj obiskujejo otroci oziroma učenci slovenske in madžarske narodnosti. Tak način dela mogoča učencem, da poleg maternega jezika spoznajo tudi drugi jezik in kulturo drugega naroda. Vzgojno-izobraževalno delo poteka v obeh jezikih, pri učenju maternega jezika in drugega jezika se učenci razdelijo v skupine, kar omogoča večjo zahtevnost pouka maternega jezika. Dvojezične osnovne šole obiskuje v šolskem letu 2001/02 986 učencev.

Število učencev v posameznih osnovnih šolah je prikazano v razpredelnici:

OSNOVNAŠOLA	Število učencev
1. Dvojezična osnovna šola Lendava I	687
- matična šola	602
- podružnica šole v Gaberju	35
- podružnica šole v Petišovcih	10
- podružnica šole v Dolini	0
- podružnica šole v Čentlbi	40
2. Dvojezična osnovna šola Lendava II (osnovna šola s prilagojenim programom)	40
3. Dvojezična osnovna šola Vlaja Lajoša v Genterovcih	88
4. Dvojezična osnovna šola Dobrovnik	84
5. Dvojezična osnovna šola Prosenjakovci	87
matična šola	72
podružnica šole v Domanjševcih	8
podružnica šole v Hodošu	7
Skupaj:	986

⁸¹ Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih (Uradni list RS, št. 65/94) 3. točka 4. člena.

⁸² Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (Uradni list RS, št. 12/96) 4. točka 41.člena.

Na narodnostno mešanem območju v Pomurju so tudi dvojezični vrtci. Število otrok, ki so bili v šolskem letu 2000/01 vključeni vanje: vrtec v Lendavi obiskuje 242 otrok, oddelki vrtca pri Dvojezični osnovni šoli Prosenjakovci obiskuje 26 otrok, dva oddelka v vrtcu Moravske Toplice, obiskuje ju 21 otrok, dva oddelka v vrtcu pri OŠ Dobrovnik obiskuje 27 otrok.

Po osnovni šoli lahko obiskujejo učenci Dvojezično srednjo šolo Lendava. Učencem, ki ne obiskujejo dvojezične srednje šole in se želijo še naprej učiti madžarski jezik, je zagotovljen brezplačen pouk maternega jezika tudi zunaj dvojezičnega območja. Dvojezična srednja šola v Lendavi ima v šolskem letu 2001/02 17 oddelkov, ki jih obiskuje 287 dijakov. Šola ima sedem oddelkov gimnazije, šest oddelkov programa ekonomski tehnik, en oddelek programa strojni tehnik in tri oddelke programa prodajalec.

V študijskem procesu sta permanentno prisotna slovenski in madžarski jezik. Gradivo iz madžarske zgodovine, kulture in zemljepisa je dodano ustreznemu slovenskemu učnemu programu. Večina šolskih knjig je dvojezična. Upravno poslovanje v dvojezičnih šolah in tudi poslovanje z javnostjo ter starši dijakov sta dvojezični. Prav tako dvojezični so dokumenti, ki jih izdajajo dvojezične šolske ustanove. Posebni poročevalec Sveta Evrope Cézár Bírzea, ki je Slovenijo obiskal novembra leta 1995, je v svojem poročilu zapisal, da je "slovenski sistem izobraževanja na narodnostno mešanem ozemlju edinstven. V njem ni zanimivo zgolj to, da v celoti omogoča uresničevanje posebnih manjšinskih pravic v skladu z mednarodnimi standardi, ampak tudi način zagotavljanja teh pravic. Njegov vodilni princip je interkulturalizem, ki poudarja resnično koeksistenco in dvojno kulturno identiteto otrok, ki obiskujejo dvojezične šole."⁸³ Obstajajo pa tudi drugačna razmišljanja o sistemu izobraževanja na narodnostno mešanem ozemlju v Prekmurju. Bistvo tovrstnih razmišljanj je hotenje, da bi se tudi v Prekmurju oblikoval tak šolski sistem, kot velja na narodnostno mešanem ozemlju v Slovenski Istri. Zahteve za uveljavitev opisanega hotenja (pod drugačnim pravnim naslovom) so romale celo na Ustavno sodišče RS, ki jih je zavrnilo. V razsodbi je ustavno sodišče ugotovilo, da "ustanavljanje dvojezičnih šol nalaga državi ustava. Izbira območij, na katerih bodo ustanovljene take šole, in območij, na katerih bodo posebne pravice avtohtoni manjšini na področju izobraževanja zagotovljene z ustanavljanjem manjšinskih šol, je prepuščena zakonodajalcu. Zgodovinske razmere so narekovale organizacijo dvojezičnega šolstva na območjih, na katerih živi madžarska narodna manjšina (skupnost), ne pa tudi na območjih, na katerih živi italijanska narodna manjšina (skupnost). Ohranitev organizacije oziroma mreže dvojezičnih šol pomeni tudi spoštovanje obveznosti, ki jih je Slovenija prevzela z ratificiranimi mednarodnimi pogodbami in ni v neskladju z ustavo."⁸⁴

⁸³ A Programme of Case Studies Concerning the Inclusion of Minorities as Factors of Cultural Policy and Action. Bilingual education in Slovenia. Council of Europe, Strasbourg, 1996, pp. 24

⁸⁴ Ustavno sodišče. Odločba o ugotovitvi, da tretji odstavek 3. člena zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja ni v neskladju z ustavo, Uradni list RS, št. 77/1998.

Nadaljevanje šolanja pripadnikov madžarske narodnosti v njihovem maternem jeziku v Sloveniji je oteženo, saj demografske razmere ne omogočajo organiziranja univerzitetnega študija v madžarskem jeziku. Madžarski jezik in kulturo je mogoče študirati na Univerzi v Mariboru in Univerzi v Ljubljani. Na univerzi v Mariboru lahko študirajo tudi vzgojiteljice in učiteljice dvojezičnih vrtcev in dvojezičnih osnovnih šol. Za izpolnitev drugih študijskih želja pa je treba "pomoč" poiskati na univerzah na Madžarskem. Sporazum o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji (Uradni list RS-MP, št. 6/93) ponuja to možnost v 2. členu. Možnosti za študij pripadnikov madžarske narodne skupnosti na Madžarskem oziroma pripadnikov slovenske narodne skupnosti v Sloveniji omogoča tudi Sporazum o sodelovanju na področju kulture, izobraževanja in znanosti med Republiko Slovenijo in Republiko Madžarsko, ki sta ga državi sklenili leta 1992.⁸⁵

Sporazum je bil podlaga za pripravo Sporazuma med Vlado Republike Slovenije in Vlado Republike Madžarske o vzajemnem priznavanju spričeval in diplom, ki sta ga državi podpisali leta 1999. Slovenija ga je ratificirala 10. maja 2000 in je bil objavljen v Uradnem listu, št. 44/2000.

Sodelovanje z izobraževalnimi ustanovami "matičnega" naroda je predvideno tudi v Zakonu o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju izobraževanja. V 4. členu zakona (sodelovanje z institucijami matičnega naroda) piše: "Za uresničevanje ciljev, določenih s tem zakonom, in v skladu z meddržavnimi sporazumi sodelujejo javni vrtci oziroma šole v jeziku narodne skupnosti in dvojezični vrtci in šole (v nadaljnjem besedilu: vrtci in šole) z ustreznimi institucijami matičnega naroda v sosednjih državah."

V skladu z ustavnim določilom o uresničevanju posebnih pravic narodnih skupnosti tudi zunaj narodnostno mešanega ozemlja je pripadnikom madžarske narodnosti omogočeno učenje madžarskega jezika v Murski Soboti. Učenje madžarskega jezika je organizirano, če je k pouku prijavljenih vsaj sedem dijakov. Ta rešitev ustreza določbi drugega odstavka 8. člena Evropske listine. V zakonu o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju vzgoje in izobraževanja je učenju jezika narodnosti zunaj narodnostno mešanega območja namenjen 9. člen: (pouk jezika narodnosti zunaj narodnostno mešanega območja). "Dijakom in vajencem, ki končajo osnovno šolo v jeziku narodnosti oziroma dvojezično osnovno šolo in se vključijo v poklicne šole, srednje tehniške oziroma srednje strokovne šole oziroma gimnazije zunaj narodnostno mešanega območja, morajo te šole same ali skupaj z drugimi omogočiti pouk jezika narodnosti kot fakultativnega predmeta. Pouk jezika narodnosti se organizira, če se zanj odloči najmanj pet dijakov oziroma vajencev in je za dijake in vajence brezplačen. Skupina dijakov oziroma vajencev se lahko oblikuje tudi izmed dijakov oziroma vajencev, ki se izobražujejo po različnih izobraževalnih programih v različnih šolah v istem kraju".

⁸⁵ Sporazum o sodelovanju na področju kulture, izobraževanja in znanosti med Republiko Slovenijo in Republiko Madžarsko, Uradni list RS, Mednarodne pogodbe, št. 6/1993.

Za pripadnike **italijanske narodne skupnosti** se je oblikoval enojezični šolski sistem. Poučevanje v vrtcih, osnovnih in srednjih šolah poteka v italijanskem jeziku, obvezno pa je tudi učenje slovenskega jezika.⁸⁶ Italijanščina je tudi jezik poslovanja šole ter komunikacije s starši. Listine, ki jih izdajajo šole, so dvojezične. Učno osebje in drugi uslužbenci v šolah z italijanskim učnim jezikom sestavljajo osebe, katerih materni jezik je italijanščina. Pretežni del učnega osebja so slovenski državljani, kakšnih 10 % je državljanov Republike Hrvaške, približno 4 % pa so državljani Italijanske republike. Učni pripomočki se pripravljajo v Sloveniji, nekateri pa se uvažajo iz Italije. V izobraževalnem procesu je mogoče najti tudi gradivo, ustrezno prilagojeno potrebam italijanske narodne skupnosti v Sloveniji, ki jih izdaja založba EDIT na Reki.

Šole z italijanskim učnim jezikom delujejo v občinah Izola, Koper in Piran. V vsaki občini je po ena matična osnovna šola, v manjših krajih so njihove podružnice. Osnovne šole z italijanskim učnim jezikom v šolskem letu 2001/02 obiskuje skupno 435 učencev, število učencev v posameznih šolah je razvidno iz te razpredelnice:

OSNOVNA ŠOLA	Število učencev
1. Osnovna šola Dante Alighieri Izola	102
2. Osnovna šola Pier Paolo Vergerio il Vecchio Koper	182
- matična šola	140
- podružnica šole v Semedeli	14
- podružnica šole v Bertokih	12
- podružnica šole v Hrvatinih	16
3. Osnovna šola Vincenzo de Castro Piran	151
- matična šola	61
- podružnica šole v Luciji	49
- podružnica šole v Sečovljah	36
- podružnica šole v Strunjanu	5
Skupaj:	435

⁸⁶ Statut mestne občine Koper (Uradne objave, št. 40/2000), prvi odstavek 111. člena: V vseh šolah za pripadnike italijanske narodne skupnosti na območju občine Koper je slovenski jezik v vseh razredih obvezni učni predmet.

Na narodnostno mešanem območju Slovenske Istre poteka vzgojno-izobraževalno delo za pripadnike italijanske narodne skupnosti v italijanskem jeziku. V šolskem letu 2000/01 je te vrtce obiskovalo 264 otrok, in sicer: vrtec pri OŠ Dante Alighieri v Izoli 61 otrok, vrtec La Cocinella s sedežem v Luciji 82 otrok in vrtec Delfino Blu s sedežem v Kopru 121 otrok. Vrtci imajo svoje enote v vseh krajih, v katerih delujejo osnovne šole oziroma njihove podružnične šole.

V Slovenski Istri so tri srednje šole v italijanskem učnem jeziku, in sicer dve gimnaziji in ena srednja strokovna šola. Gimnazijo Antonio Sema Piran obiskuje v šolskem letu 2001/02 v štirih oddelkih 78 dijakov, Gimnazijo Gian Rinaldo Carli Koper pa v štirih oddelkih 67 dijakov. Srednja šola Pietro Coppo Izola izobražuje za poklice ekonomski tehnik, poslovni tajnik, poslovni tehnik, prodajalec, obdelovalec kovin in mehanik vozil in voznih sredstev ter jo v šolskem letu 2001/02 v 16 oddelkih obiskuje 133 dijakov.

Pri nadaljevanju šolanja dijakov iz vrst italijanske narodnosti na univerzitetni ravni se dijaki srečujejo s podobnimi težavami kot njihovi madžarski vrstniki. Italijanski jezik in književnost lahko študirajo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani ter na Oddelku za italijanski jezik in književnost Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani s sedežem v Kopru. Na isti ustanovi se lahko izobražujejo tudi vzgojiteljice in učiteljice za vrtce in osnovne šole (za razredni pouk) za šole z italijanskim učnim jezikom. Lahko pa pripadniki italijanske narodne skupnosti študirajo na univerzah na Hrvaškem (Reka, Pulj) ali v Italiji. Na univerze v Italiji se morajo pripadniki italijanske skupnosti vpisati tudi tedaj, ko želijo italijanski jezik uporabiti kot jezik izobraževanja na drugih nelingvističnih področjih. Sporazum o vzajemnem priznavanju diplom, ki sta ga Slovenija in Italija sklenili leta 1995,⁸⁷ je pravni okvir, ki močno olajša študij pripadnikov italijanske narodne skupnosti na italijanskih univerzah in seveda podobno pripadnikov slovenske manjšine v Italiji študij v Sloveniji.

Šole z italijanskim učnim jezikom niso zaprte ustanove, ki bi bile omejene le na pripadnike italijanske narodnosti. Kljub temu da so v načelu namenjene šolanju otrok italijanske narodnosti, pa jih lahko obiskujejo tudi otroci neitalijanske narodnosti. Ta možnost je lahko pomembna razvojna prvina za te šole, ki bodo imele zaradi demografskega upadanja italijanske narodnosti težave z zapolnjevanjem učnih zmogljivosti v obstoječih šolah.⁸⁸ Seveda pa bodo morale biti kakovostno tekmovalne s šolami s slovenskim učnim jezikom. In na koncu je treba še enkrat ponoviti pomembno določilo v slovenskem modelu urejanja "narodno manjšinskega vprašanja", ki pravi, da je v vzgojnih in izobraževalnih ustanovah na narodnostno mešanem ozemlju,

⁸⁷ Memorandum o soglasju o vzajemnem priznavanju slovenskih in italijanskih diplom in strokovnih naslovov. Uradni list RS, Mednarodne pogodbe, št. 4/1996.

⁸⁸ Raziskave, opravljene v šolah z italijanskim učnim jezikom v Sloveniji in na Hrvaškem, so pokazale, da je v šolah z italijanskim učnim jezikom približno 25 % učencev, ki so italijanske narodnosti in italijanskega maternega jezika, 15–20 % otrok je po narodnem izvoru iz vrst slovenskega ali hrvaškega naroda, pri drugih pa se izjave o narodnostni pripadnosti in maternem jeziku razlikujejo. Bogulin/Debeljuh Loredana: L'Identit_ Etnica: Gli Italiani dell' Area Istro/ Quarnerina. Etnia / V, Rovigno. Centro di Ricerche Storiche. 1994.

v katerih poteka izobraževanje v slovenskem jeziku, obvezno učenje jezika narodno manjšinske skupnosti.⁸⁹ Tak model izobraževanja, ki omogoča pripadnikom večinskega naroda in pripadnikom narodnih skupnosti vsaj sprejemljivo poznavanje jezika druge etnične skupine, podpira, kot kažejo izidi raziskav, pretežni del prebivalstva narodnostno mešanega ozemlja.⁹⁰

9. člen: SODNE OBLASTI

Drugo področje rabe jezika narodnih skupnosti se v Evropski listini nanaša na sodstvo. Slovenija se je obvezala, da bo uresničevala določbe, ki govorijo o tem, da bodo za sodna okrožja, v katerih število prebivalcev, ki uporabljajo regionalne ali manjšinske jezike, upravičuje spodaj navedene ukrepe, glede na položaj posameznega jezika in če po mnenju sodnika uporaba ugodnosti, ki jih daje ta odstavek, ne ovira pravičnega sojenja:

“(a) v kazenskih postopkih:

- (i) zagotovile, da sodišča na zahtevo ene od strank vodijo postopke v regionalnih ali manjšinskih jezikih, in/ali
- (ii) zajamčile obtožencu pravico do uporabe njegovega regionalnega ali manjšinskega jezika in/ali
- (iii) zagotovile, da se zahteve in dokazi, ne glede na to, ali so pisni ali ustni, ne bodo šteli za nesprejemljive samo zato, ker bodo izraženi v regionalnem ali manjšinskem jeziku, in/ali
- (iv) omogočili, da se dokumentacija v zvezi s sodnimi postopki na zahtevo predloži v določenih regionalnih ali manjšinskih jezikih, po potrebi s pomočjo tolmačev in prevodov brez dodatnih stroškov za prizadete osebe⁹¹;

Raba jezika manjšinskih skupnosti je zagotovljena tudi v

(b) civilnih postopkih:

- “(i) (pogodbenice bodo, op. M.K.) zagotovile, da sodišča na zahtevo ene od strank vodijo postopke v regionalnih ali manjšinskih jezikih, in/ali
- (ii) omogočile, da lahko stranka v sporu, kadar mora osebno priti pred sodišče, uporablja svoj regionalni ali manjšinski jezik brez dodatnih stroškov, in/ali
- (iii) omogočile, da se dokumentacija in dokazi predložijo v regionalnem ali manjšinskem jeziku, po potrebi s pomočjo tolmačev in prevodov⁹².”

⁸⁹ Statut mestne občine Koper (Uradne objave, št. 40/2000), drugi odstavek 111. člena: V vseh slovenskih šolah na narodnostno mešanem območju občine je italijanski jezik v vseh razredih obvezni učni predmet.

⁹⁰ Glej na primer rezultate raziskovalnega projekta Medetnični odnosi in narodna identiteta v Slovenski Istri: (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola): primerjalna analiza elementov narodnostne identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske (vodja projekta Albina Nečak-Lük), Ljubljana, INV, 1996

⁹¹ Evropska listina, točke a (i,ii,iii,iv) prvega odstavka 9. člena.

⁹² Evropska listina, točke b (i,ii,iii) prvega odstavka 9. člena.

Raba jezika je v skladu z določili Evropske listine zagotovljena tudi v postopkih pred sodišči, pristojnimi za upravne zadeve. Glede na to so se stranke pogodbenice zavezale, da bodo

- “(i) zagotovile, da sodišča na zahtevo ene od strank vodijo postopke v regionalnih ali manjšinskih jezikih, in/ali
- (ii) omogočile, da lahko stranka v sporu, kadar mora osebno priti pred sodišče, uporablja svoj regionalni ali manjšinski jezik brez dodatnih stroškov, in/ali
- (iii) omogočile, da se dokumentacija in dokazi predložijo v regionalnih ali manjšinskih jezikih, po potrebi s pomočjo tolmačev ali prevodov.”⁹³

Glede zadnje določbe, ki govori o tolmačih ali prevodih, je treba omeniti še pododstavek d 9. člena, ki pravi, naj uporaba tolmačev in prevodov ne povzroča dodatnih stroškov za prizadete osebe.

Slovenija se je obvezala spoštovati tudi drugi odstavek 9. člena, ki govori o tem, da pogodbenice:

- “(a) ne bodo zanikale veljavnosti pravnih dokumentov, sestavljenih v določeni državi, samo zato, ker so napisani v regionalnem ali manjšinskem jeziku, ali
- (b) da ne bodo zanikale veljavnosti pravnih dokumentov med strankami v sporu, sestavljenih v državi, samo zato, ker so napisani v regionalnem ali manjšinskem jeziku, in bodo zagotovile, da se pravni dokumenti lahko uveljavljajo proti zainteresiranim tretjim, ki ne uporabljajo teh jezikov, pod pogojem, da jih osebe, ki jih uveljavljajo, seznanijo z njihovo vsebino, ali
- (c) ne bodo med strankami zanikale veljavnosti pravnih dokumentov, sestavljenih v državi, samo zato, ker so napisani v regionalnem ali manjšinskem jeziku.”⁹⁴

Zanimivo je, da se Slovenija ni obvezala, da bo v regionalne ali manjšinske jezike prevajala najpomembnejše notranjepravne predpise in tiste, ki se posebej nanašajo na uporabnike teh jezikov. Čeprav je res, da se mnogi predpisi lokalnih skupnosti objavljajo tudi v jezikih narodnih skupnosti (predvsem v italijanščini), bi le bilo treba razmišljati tudi o sistematičnem prevajanju zakonskih določil, ki se posebej nanašajo na manjšinske skupnosti, tudi v njihove matere jezike.

Kako je raba jezika narodnih skupnosti urejena v poslovanju sodnih ustanov v Sloveniji?

Zakon o sodiščih (Ur. l. RS, št.19/94) v 5. členu določa, da “sodišča na območjih, kjer živita avtohtoni italijanska in madžarska narodna skupnost, poslujejo tudi v italijanskem oziroma madžarskem jeziku, če stranka, ki živi na tem območju, uporablja italijanski oziroma madžarski jezik. Kadar sodišče višje stopnje odloča o pravnih sredstvih v madžarskem jeziku, izda odločbo tudi v prevodu v italijanski oziroma madžarski jezik.”

⁹³ Evropska listina, točke c (i,ii,iii) prvega odstavka 9. člena.

⁹⁴ Evropska listina, točke a, b ,c drugega odstavka 9. člena.

Določila o rabi jezika narodnih manjšin je mogoče najti še v **Zakonu o pravnem postopku**,⁹⁵ **Zakonu o spremembi zakona o notariatu**,⁹⁶ **Zakonu o državnem tožilstvu**⁹⁷ in **Zakonu o kazenskem postopku**.⁹⁸ In končno je treba omeniti še določbe o poslovanju sodišč na narodnostno mešanih območjih. To poslovanje določa **Sodni red**⁹⁹ v petem poglavju z naslovom "Poslovanje sodišča na območjih, kjer živita avtohtoni italijanska in madžarska narodna skupnost". V skladu s temi določili morajo sodišča na narodnostno mešanih območjih zagotoviti enakopravnost italijanskega in madžarskega jezika, če stranka, ki živi na tem območju, uporablja italijanski oziroma madžarski jezik. Postopek pred sodišči se lahko vodi enojezično, če nastopa v postopku samo ena stranka ali če obe stranki v postopku uporabljata isti jezik (postopek se lahko vodi samo v italijanskem oziroma madžarskem ali v slovenskem jeziku); če pa nastopata v postopku stranki, od katerih ena uporablja slovenski, druga pa italijanski oziroma madžarski jezik, se vodi postopek v slovenskem oziroma madžarskem jeziku (dvojezični postopek). V postopku se razpravlja s strankami

⁹⁵ **Zakon o pravnem postopku** (Uradni list RS, št. 26/1999) 104. člen: Stranke in drugi udeleženci v postopku vlagajo sodišču tožbe, pritožbe in druge vloge v slovenskem jeziku ali v jeziku narodne skupnosti, ki je pri sodišču v uradni rabi.

Če vloži stranka vlogo v jeziku, ki pri sodišču ni v uradni rabi, ravna sodišče po določbah 108. člena tega zakona, ki veljajo za nerazumljive vloge.

⁹⁶ **Zakon o spremembi zakona o notariatu** (Uradni list RS, št. 48/94) 1. člen: V zakonu o notariatu (Uradni list RS, št.13/94) se drugi odstavek 13. člena spremeni tako, da se glasi:

»Na območjih, kjer je uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina, sestavlja notarske listine, če stranka uporablja italijanski ali madžarski jezik, v obeh uradnih jezikih.«

⁹⁷ **Zakon o državnem tožilstvu** (Uradni list RS, št. 63/94) 6. člen: "Državna tožilstva poslujejo v slovenskem jeziku. Na območjih, kjer živita avtohtoni italijanska in madžarska narodna skupnost, poslujejo državna tožilstva tudi v italijanskem oziroma madžarskem jeziku, če teče postopek pred sodiščem ali drugim državnim organom v tem jeziku ali če stranka, ki živi na tem območju, v občevarjanju z državnim tožilstvom uporablja ta jezik."

⁹⁸ **Zakon o kazenskem postopku** (Uradni list RS, št. 63/94), **6. člen**.

(1) Kazenski postopek teče v slovenskem jeziku.

(2) Če je pri sodišču v skladu z ustavo v uradni rabi tudi jezik italijanske ali madžarske narodne skupnosti, lahko na način, določen z zakonom, kazenski postopek teče tudi v jeziku te narodne skupnosti.

7. člen: (1) Tožbe, pritožbe in druge vloge se podajajo sodišču v slovenskem jeziku.

(2) Na območjih, kjer živijo pripadniki italijanske ali madžarske narodne skupnosti, lahko pripadniki teh narodnih skupnosti podajajo vloge v italijanskem oziroma madžarskem jeziku, če je pri sodišču jezik te narodne skupnosti v uradni rabi.

(3) Tujec, ki mu je vzeta prostost, ima pravico podajati sodišču vloge v svojem jeziku, v drugih primerih pa tuji državljani lahko podajajo vloge v svojem jeziku samo ob pogoju vzajemnosti.

9. člen (1) Vabila, odločbe in druga pisanja pošilja sodišče v slovenskem jeziku.

(2) Sodišče, pri katerem je v uradni rabi tudi italijanski oziroma madžarski jezik, vroča vabila tudi v tem jeziku, odločbe in druga pisanja pa v tem jeziku le, kadar sodišče vodi postopek v obeh uradnih jezikih. Udeleženci v postopku se lahko odpovejo pravici do vročanja odločb in drugih pisanj v madžarskem in italijanskem jeziku. Odpoved je treba zapisati v zapisnik.

⁹⁹ **Sodni red**. Uradni list RS, 17/95, 60.–69. člen (poslovanje sodišča na območjih, kjer živita avtohtoni italijanska in madžarska narodna skupnost).

60. člen: Na območjih, kjer živita avtohtoni italijanska in madžarska narodna skupnost in na katerih je z ustavo in zakonom določena enakopravnost italijanskega oziroma madžarskega jezika, morajo sodišča v postopku zagotoviti enakopravnost italijanskega oziroma madžarskega jezika v skladu z zakonom, če stranka, ki živi na tem območju, uporablja italijanski oziroma madžarski jezik.

61. člen: Če nastopa v postopku samo ena stranka ali če obe stranki v postopku uporabljata isti jezik, se postopek vodi samo v jeziku teh strank

Če nastopata v postopku stranki, od katerih uporablja ena slovenski jezik, druga italijanski ali madžarski jezik, se vodi postopek v slovenskem in italijanskem ali madžarskem jeziku (v nadaljnjem besedilu: dvojezični postopek).

Sodišče postopa enako tudi v primeru, če je vloga, s katero je sprožen postopek, sestavljena v slovenskem jeziku, pa stranka pred začetkom postopka izjavi, da uporablja italijanski oziroma madžarski jezik.

v njihovem jeziku. Za pisanje zapisnika se uporablja enako načelo: če se vodi postopek v italijanskem oziroma madžarskem jeziku, se piše zapisnik v tem jeziku. Zapisniki v dvojezičnem postopku se pišejo v tistem jeziku, ki ga stranke in drugi udeleženci v postopku uporabljajo. Vsako navedbo, izpoved ali izjavo pa je treba sproti prevesti in zapisati v slovenskem oziroma v italijanskem ali v madžarskem jeziku. Ne glede na to, ali je postopek potekal enojezično ali dvojezično, se sodne odločbe vedno izdajajo v slovenskem in italijanskem oziroma madžarskem jeziku. In ne nazadnje, višja sodišča in Vrhovno sodišče Republike Slovenije morajo, ko odločajo o rednih ali izrednih pravnih sredstvih, v katerih je sodišče prve stopnje vodilo postopek tudi v italijanskem oziroma madžarskem jeziku, izdati svoje odločbe tudi v prevodu v italijanski oziroma madžarski jezik. Vsi stroški, ki nastanejo zaradi dvojezičnega poslovanja, so breme sredstev za delo sodišč in ne morejo bremeniti strank. Dvojezični postopek lahko vodi le sodnik oziroma strokovni delavec, ki je opravil poseben izpit iz italijanskega ali madžarskega jezika. Določbe veljajo tudi za sodno osebje, ki sodeluje pri dvojezičnih postopkih.

Ko sodišče po vlogi, s katero stranka sproži postopek, ali po izjavi stranke ugotovi, da je treba voditi postopek v italijanskem oziroma madžarskem jeziku ali dvojezični postopek, to zaznamuje v ustreznem vpisniku in na ovitku spisa („It.“ oziroma „Ma.“).

Če bi bilo po določbah zakona in sodnega reda potrebno voditi postopek v italijanskem oziroma madžarskem jeziku, pa stranke izjavijo, naj se vodi postopek v slovenskem jeziku, se postopek vodi v slovenskem jeziku. Tako izjavo stranke je treba zapisniško ugotoviti.

62. člen: Če se vodi postopek samo v italijanskem oziroma madžarskem jeziku ali če se vodi dvojezični postopek, se s strankami in drugimi udeleženci v postopku razpravlja v njihovem jeziku.

Če posamezen udeleženec v postopku ne razume jezika, v katerem se vodi postopek, mu je potrebno zagotoviti ustno prevajanje tistega, kar on oziroma drugi govorijo, ter listin in drugega pisnega dokaznega gradiva.

63. člen: Če se vodi postopek v italijanskem oziroma madžarskem jeziku, se piše zapisnik v tem jeziku. Če v tem postopku sodeluje udeleženec, ki ne zna italijanskega oziroma madžarskega jezika, se v zapisnik zapiše njegovo izpoved oziroma izjavo v uradnem jeziku, v katerem se vodi postopek.

64. člen: Zapisniki v dvojezičnem poslovanju se pišejo v tistem jeziku, ki ga stranke in drugi udeleženci v postopku uporabljajo. Vsako navedbo, izpoved, izjavo idr. pa je treba sproti prevesti in zapisati v slovenskem oziroma italijanskem ali v madžarskem jeziku.

65. člen: Sodne odločbe v postopku, ki se vodi v italijanskem oziroma madžarskem jeziku in sodne odločbe v dvojezičnem postopku se izdajajo vedno v slovenskem in italijanskem oziroma madžarskem jeziku.

Odločbe v obeh jezikih so izvirne in se strankam dostavljajo v obeh jezikih.

66. člen: Če je v postopku, ki se je vodil v italijanskem oziroma v madžarskem jeziku ali v dvojezičnem postopku vloženo redno ali izredno pravno sredstvo, sodišče prve stopnje pred predložitvijo spisa poskrbi za prevod pravnega sredstva in celotnega spisa v slovenski jezik.

Višja sodišča in Vrhovno sodišče Republike Slovenije, ko odločajo o rednih ali izrednih pravnih sredstvih, v katerih je sodišče prve stopnje vodilo postopek tudi v italijanskem oziroma madžarskem jeziku, izdajo svojo odločbo tudi v prevodu v italijanski oziroma madžarski jezik.

67. člen: Stroški, ki nastanejo zaradi postopka v italijanskem oziroma madžarskem jeziku, ko je zaradi dvojezičnega postopka, gredo v breme sredstev za delo sodišča in ne morejo bremeniti strank.

68. člen: Ministrstvo, pristojno za pravosodje skrbi za izobraževanje sodnikov in sodnega osebja za vodenje dvojezičnih postopkov.

Dvojezični postopek lahko vodi le sodnik oziroma strokovni sodelavec, ki je uspešno opravil poseben izpit iz italijanskega ali madžarskega jezika pred izpitno komisijo pri ministrstvu, pristojnem za pravosodje, ali če ima diplomu fakultete iz italijanskega ali madžarskega jezika ali če je vpisan v seznam stalnih sodnih tolmačev za enega od obeh jezikov.

Na sodiščih, kjer ni sodnikov, ki bi aktivno obvladali italijanski oziroma madžarski jezik, se dvojezični postopki vodijo s pomočjo sodnega tolmača.

Določbe tega člena se uporabljajo tudi za sodno osebje, ki sodeluje pri dvojezičnih postopkih.

69. člen: Dodatek za usposobljenost sodnikov in sodnega osebja za vodenje dvojezičnih postopkov določi sodni svet.

Usposobljenost za vodenje dvojezičnega postopka se nagrajuje s posebnim dodatkom.¹⁰⁰

10. člen: UPRAVNI ORGANI IN JAVNE SLUŽBE

Raba jezika narodnih skupnosti pri delu upravnih organov in javnih služb je v Evropski listini opredeljena v 10. členu. Slovenija se je obvezala, da bo spoštovala prvi, drug, tretji, četrti in peti odstavek, kar pomeni, da se je odločila spoštovati 10. člen v celoti. Besedilo 10. člena pravi: "1. Na upravnih območjih države, na katerih število prebivalcev, ki uporabljajo regionalne ali manjšinske jezike, upravičuje spodaj določene ukrepe, in glede na položaj vsakega jezika se pogodbenice obvezujejo, da, če je to mogoče:

- a. (i) zagotovijo, da upravni organi uporabljajo regionalne ali manjšinske jezike, ali
 - (ii) zagotovijo, da vsi njihovi uradniki, ki imajo stike z javnostjo, uporabljajo regionalne ali manjšinske jezike pri svojih odnosih z osebami, ki se nanjo obračajo v teh jezikih, ali
 - (iii) zagotovijo, da uporabniki regionalnih ali manjšinskih jezikov lahko predložijo ustne ali pisne vloge in prejmejo odgovor v teh jezikih, ali
 - (iv) zagotovijo, da uporabniki regionalnih ali manjšinskih jezikov lahko predložijo ustne ali pisne vloge v teh jezikih, ali
 - (v) zagotovijo, da uporabniki regionalnih ali manjšinskih jezikov lahko veljavno predložijo dokument v teh jezikih;
 - b. dajejo na voljo upravna besedila in obrazce, ki so v splošni rabi za prebivalstvo, v regionalnih ali manjšinskih jezikih ali dvojezično;
 - c. dovolijo upravnim organom, da sestavijo dokumente v regionalnem ali manjšinskem jeziku.
2. Glede lokalnih ali regionalnih oblasti na območjih, na katerih je število prebivalcev, ki uporabljajo regionalne ali manjšinske jezike tako, da upravičuje spodaj navedene ukrepe, se pogodbenice obvezujejo, da dovolijo in/ali spodbujajo:

- a. uporabo regionalnih ali manjšinskih jezikov v okviru regionalne ali lokalne oblasti;
- b. možnost za uporabnike regionalnih ali manjšinskih jezikov, da predložijo ustne ali pisne vloge v teh jezikih;
- c. regionalne oblasti, da objavljajo uradne dokumente tudi v ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikih;
- d. lokalne oblasti, da objavljajo uradne dokumente tudi v ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikih;
- e. regionalne oblasti, da uporabljajo regionalne ali manjšinske jezike v razpravah v svojih skupščinah, ne da bi izključili uporabo uradnega jezika ali uradnih jezikov države;
- f. lokalne oblasti, da uporabljajo regionalne ali manjšinske jezike v razpravah v svojih skupščinah, ne da bi izključevali uporabo uradnega jezika ali uradnih jezikov države;
- g. uporabo ali sprejem tradicionalnih in pravnih oblik krajevnih imen v regionalnih ali manjšinskih jezikih po potrebi skupaj s poimenovanjem v uradnem jeziku ali uradnih jezikih.

¹⁰⁰ Raba jezika narodnih manjšin je mogoče najti tudi v nekaterih občinskih statutih:

Statut mestne občine Koper (Uradne objave, št. 40/2000), člen 112: Na narodnostno mešanem območju občine se vodijo kazenski in drugi postopki dvojezično v skladu z zakonom.

Postopki, v katerih nastopa več strank obeh narodov, se vodijo v slovenskem oziroma italijanskem jeziku ali dvojezično.

Državni organi, organi občinske uprave in drugi organi občine, sodišča in drugi nosilci javnih pooblastil, ki izdajajo pravne in druge akte v zakonito določenih postopkih, morajo te akte izdajati občanom italijanske narodne skupnosti v obeh jezikih, drugim občanom pa, če to zahtevajo.

V primerih iz prejšnjega odstavka se oba akta štejeta za izvirnika.

3. Glede javnih storitev, ki jih zagotavljajo upravni organi ali druge osebe v njihovem imenu, se pogodbenice obvezujejo, da na ozemlju, na katerem se uporabljajo regionalni ali manjšinski jeziki, in v skladu s položajem posameznega jezika ter če je to mogoče:

- zagotovij, da se regionalni ali manjšinski jeziki uporabljajo pri opravljanju storitev, ali
- dovolijo, da uporabniki regionalnih ali manjšinskih jezikov predložijo zahtevek in prejmejo odgovor v teh jezikih, ali
- dovolijo, da uporabniki regionalnih ali manjšinskih jezikov predložijo zahtevek v teh jezikih.

4. Zaradi uresničevanja določbe prvega, drugega in tretjega odstavka, ki so jih pogodbenice sprejele, se pogodbenice obvezujejo sprejeti enega ali več ukrepov:

- prevajanje ali tolmačenje, če se zahtevata;
- zaposlovanje, in kadar je potrebno, usposabljanje uradnikov in drugih potrebnih zaposlenih v javnih službah;
- ugoditev, če je le mogoče, prošnjam zaposlenih v javnih službah, ki znajo regionalni ali manjšinski jezik, da so imenovani na ozemlje, na katerem se ta regionalni ali manjšinski jezik uporablja.

5. Pogodbenice se obvezujejo dovoliti uporabo ali prevzem priimkov v regionalnih ali manjšinskih jezikih na prošnjo prizadetih oseb." Primerjavo med sprejetimi obveznostmi in ureditvijo v Sloveniji je mogoče izpeljati na več načinov. Sami smo izbrali to strukturo:

a. dvojezični napisi

Prvi (vidni) indikator uresničevanja pravice do svobodne rabe jezika predstavljajo določila o vidni dvojezičnosti v toponomastiki, napisnih tablah, razglasih, obvestilih, opozorilih itd. Določbe o vidni dvojezičnosti se na narodnostno mešanem ozemlju izvajajo brez kakršnih koli številčnih klavzul. Določila o vidni dvojezičnosti je mogoče najti tako v republiški zakonodaji¹⁰¹ kot tudi v občinskih določbah.¹⁰²

¹⁰¹ Pravilnik o določanju imen naselij in ulic ter o označevanju naselij, ulic in stavb (Uradni list SRS, št. 11/80) 25. člen: „Na območjih, kjer živijo poleg pripadnikov slovenskega naroda tudi pripadniki italijanske oz. madžarske narodnosti, se imena naselij in ulic na tablah navedejo v obeh jezikih. Zgoraj je napis v slovenskem, spodaj pa v jeziku manjšine. Oba napisa sta enake velikosti.“

¹⁰² **Mestna občina Koper/Capodistria:** Odlok o javnem izvajanju dvojezičnosti na narodnostno mešanem ozemlju. Uradne objave, 22/1998 (30. junij 1998), četrti odstavek 6. člena: „Vsi napisi na kažipotih in kažipotnih tablah, na dopolnilnih tablah prometnih znakov, na usmerjevalnih napisih, na uradnih oznakah ulic, na postajah in postajališčih javnega potniškega prometa (avtobusnega, taxi, železniškega, pomorskega in drugo) in v prevoznih sredstvih javnega mestnega potniškega prometa, razen imen naselij in drugih geografskih pojmov, ki niso na narodnostno mešanem območju.“

Statut mestne občine Koper (Uradne objave 40/2000) 117. člen: Javni napisi na narodnostno mešanem območju so dvojezični.

Dvojezični morajo biti tudi razglesi na oglasnih deskah državnih organov, organov občine in drugih lokalnih samoupravnih skupnosti ter izvajalcev gospodarskih in drugih javnih služb.

118. člen: Organi občinske uprave in drugi organi občine ter drugih samoupravnih lokalnih skupnosti, javna podjetja in zavodi, ki izvršujejo javna pooblastila, morajo pri svojem poslovanju uporabljati imena krajev in ulic na narodnostno mešanem območju v slovenskem in italijanskem jeziku.

Občina Izola: Odlok o izvajanju dvojezičnosti na narodnostno mešanem območju v občini Izola (Uradne objave 3/2001).

Statut občine Piran (Uradne objave, št. 10/1999) 75. člen: „Javni napisi na narodnostno mešanem območju so dvojezični.“

Statut občine Lendava (Uradni list RS, št. 26/1999) 71. člen: „Na narodnostno mešanem območju so napisne table z označbo krajev, ulic, razglesi, obvestila in opozorila ter drugi javni napisi dvojezični. Dvojezične napisne table morajo imeti na narodnostno mešanem območju vsi občinski in državni organi, podjetja, gospodarske organizacije, zasebniki, javni zavodi, društva ter druge organizacije in skupnosti. Dvojezični napisi morajo zagotoviti enakopraven videz obeh jezikov.“

Statut občine Moravske Toplice (Uradni list RS, št. 11/99) 89. člen: „Na narodnostno mešanem območju so napisne table z označbo krajev, ulic, razglesi, obvestila in opozorila ter drugi javni predpisi dvojezični. Dvojezične napisne table morajo imeti na tem območju vsi občinski in državni organi, podjetja, gospodarske organizacije, zasebniki, javni zavodi, društva ter druge organizacije in skupnosti. Dvojezični napisi morajo zagotoviti enakopraven videz obeh jezikov.“

In kar je posebej zanimivo in pomembno, v procesu dvojezičnega poimenovanja naselij in ulic dejavno sodelujejo pripadniki narodnih skupnosti.¹⁰³

b. Raba jezika narodnih manjšin v državni administraciji in v izvoljenih organih

Rabo jezika narodnih manjšin v **upravnih postopkih** določa Zakon o splošnem upravnem postopku, ki v IV. poglavju (jezik v postopku)¹⁰⁴ pravi, da na območjih občin, kjer sta pri organu poleg slovenskega jezika uradna jezika tudi italijanski oziroma madžarski jezik, upravni postopek teče v slovenskem jeziku in jeziku narodne skupnosti, če stranka v tem jeziku vložijo zahtevo, na podlagi katere se postopek začne oziroma če stranka to zahteva kadar koli med postopkom.

Statut Občine Šalovci (Uradni list RS, št. 13/99) 60. člen. „Na narodnostno mešanem območju so napisne table z označbo krajev, ulic, razglasi, obvestila in opozorila ter drugi javni napisi dvojezični. Dvojezične napisne table morajo imeti na narodnostno mešanem območju vsi občinski in državni organi, podjetja, gospodarske organizacije, zasebniki, javni zavodi, društva ter druge organizacije in skupnosti. Dvojezični napisi morajo zagotavljati enakopraven zunanji videz uporabe obeh jezikov.“

Statut Občine Hodoš (Uradni list RS, št. 47/1999) 62. člen. „Na območju občine so napisne table z označbo krajev, ulic, razglasi in opozorila ter drugi javni napisi dvojezični. Dvojezične napisne table morajo imeti na območju občine vsi občinski in državni organi, podjetja, gospodarske organizacije, zasebniki, javni zavodi, društva ter druge organizacije in skupnosti. Dvojezični napisi morajo zagotoviti enakopraven videz obeh jezikov.“

Statut Občine Dobrovnik (Uradni list RS, št. 34/99) 88. člen. „Na narodnostno mešanem območju so napisne table z označbo krajev, ulic, razglasi, obvestila in opozorila ter drugi javni napisi dvojezični. Dvojezične napisne table morajo imeti na narodnostno mešanem območju vsi občinski in državni organi, podjetja, gospodarske organizacije, zasebniki, javni zavodi, društva ter druge organizacije in skupnosti. Dvojezični zapisi morajo zagotoviti enakopraven zunanji videz uporabe obeh jezikov.“

¹⁰³ **Zakon o imenovanju in evidentiranju naselij, ulic in stavb** (Uradni list SRS, št. 8/80) 8. člen: „O imenovanju, preimenovanju, združevanju, razdruževanju in odpravi naselij in ulic ter o določitvi območij naselij odloča občinska skupščina.“

Na območjih, kjer živijo pripadniki slovenskega naroda in pripadniki madžarske oz. italijanske narodnosti soodloča v postopku iz prejšnjega odstavka tudi SIS za prosveto in kulturo ustrezne narodnosti.“ Glej tudi Statut mestne občine Koper (Uradne objave) 40/2000, 104. člen, prva alineja: „Svet samoupravne narodne skupnosti preko članov občinskega sveta – predstavnikov italijanske narodne skupnosti daje soglasje k naslednjim aktom: – o imenovanju naselij, ulic in trgov na narodnostno mešanih območjih občine;“

Statut Občine Piran, Uradne objave, št. 10/1999, 66. člen.

Statut Občine Lendava, Uradni list RS, št. 26/1999, 77. člen.

Statut Občine Šalovci, Uradni list RS, št. 13/1999, 66. člen.

Statut Občine Moravske Toplice, Uradni list RS, št. 11/1999, 95. člen.

Statut Občine Hodoš, Uradni list RS, št. 47/1999, 68. člen.

¹⁰⁴ Zakon o splošnem upravnem postopku (Uradni list RS, št. 80/1999), IV. poglavje (jezik v postopku), 62. člen:

1. Upravni postopek se vodi v slovenskem jeziku. V tem jeziku se vlagajo vloge, pišejo odločbe, sklepi, zapisniki, uradni zaznamki in druga pisana ter se opravljajo vsa dejanja v postopku.
2. Na območjih občin, kjer sta pri organu poleg slovenskega jezika uradna jezika tudi italijanski oziroma madžarski jezik (v nadaljevanju: jezik narodne skupnosti), upravni postopek teče v slovenskem jeziku in jeziku narodne skupnosti, če stranka v tem jeziku vložijo zahtevo, na podlagi katere se postopek začne oziroma če stranka to zahteva kadar koli med postopkom.
3. Če so v postopku udeležene tudi stranke, ki niso zahtevale postopka v jeziku narodne skupnosti na način iz prejšnjega odstavka, postopek teče v slovenskem jeziku in jeziku narodne skupnosti.
4. Kadar organ na območjih občin, kjer je uradni jezik poleg slovenskega jezika tudi jezik narodne skupnosti, odloči brez poprejšnjega zasljanja stranke, izda odločbo v slovenskem jeziku in jeziku narodne skupnosti, ustno odločbo pa izda v jeziku, ki ga stranka razume.
5. Pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti imajo v postopku pred organi izven območja, na katerem sta uradna jezika tudi italijanski in madžarski jezik, pravico uporabljati svoj jezik.

Nadalje se raba jezika nanaša na pravico, da pripadniki manjšin lahko uporabljajo lasten jezik v ustni ali pisni obliki, v odnosih z administrativnimi organi, sodnimi oblastmi ter drugimi javnimi institucijami in da dobivajo ustrezne odgovore v jeziku manjšine. Resnično veljavo pa dobi jezik narodne manjšine tedaj, ko ga **povzdignemo v status uradnega jezika**. Tako rešitev pozna slovenska ustava¹⁰⁵ in seveda ko raba jezika ni omejena s kakšno številčno klavzulo. Le redki so primeri, ko uveljavljanje sklopa posebnih pravic manjšin (ali nekaterih pravic iz tega sklopa) ni zamejeno s številčno klavzulo, kot je to določeno v slovenski ureditvi (64. člen slovenske ustave). Morda bi v posebno poglavje v okviru pravice o rabi jezika narodnih skupnosti ob sočasnem uresničevanju obveznosti do ohranjanja njihovih narodnostnih značilnosti spadalo še izjemno pomembno vprašanje o rabi **osebnih imen in priimkov** v izvorni obliki.¹⁰⁶

Zakon o upravi (Uradni list RS, št. 67/94) v 4. členu določa, da uprava posluje, vodi postopke in izdaja pravne in druge listine v slovenskem jeziku in jeziku narodnostne skupnosti, če stranka, ki živi na tem območju, uporablja italijanski oziroma madžarski jezik. Kadar je upravni organ na prvi stopnji vodil postopek tudi v italijanščini oziroma madžarščini, mora biti tudi drugostopenjska odločba izdana v istem jeziku. **Zakon o delavcih v državnih organih** (Uradni list RS, št.15/90) v drugem odstavku 4. člena določa, da je pogoj za sklenitev delovnega razmerja za višje upravne delavce in upravne delavce ter za tiste strokovno tehnične delavce, ki opravljajo neposredno delo s strankami, tudi aktivno znanje slovenskega jezika; na območjih, na katerih je določena enakopravnost italijanskega oziroma madžarskega jezika, pa tudi jezikov teh narodnosti. Znanje jezikov narodnih skupnosti je finančno dodatno ovrednoteno.¹⁰⁷

¹⁰⁵ **Ustava Republike Slovenije**, 11. člen: „Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina. Na območjih občin, v katerih živita italijanska ali madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina.“

¹⁰⁶ **Zakon o osebni imenu** (Uradni list SRS, št. 2/87) 3. člen: „Osebno ime pripadnika italijanske oz. madžarske narodnosti se vpiše v italijanski oz. madžarski pisavi in obliki, razen če se pripadnik narodnosti opredeli drugače.“

Statut mestne občine Koper (Uradne objave, št. 40/2000) 108. člen: Državni organi, organi občinske uprave in drugi organi občine in drugih samoupravnih lokalnih skupnosti, javna podjetja in javni zavodi ter druge pravne in fizične osebe, ki opravljajo javno dejavnost na narodnostno mešanem območju, so dolžni (...) – pri poslovanju s strankami upoštevati in uporabljati izvirne priimke in imena pripadnikov italijanske narodne skupnosti (...).

Statut občine Piran (Primorske novice) Uradne objave, št. 10/1999, 77. člen: „Vsakdo je dolžan upoštevati izvirno osebno ime pripadnika italijanske narodne skupnosti in ga pri zapisovanju ne sme spreminjati.“

Statut občine Lendava (Uradni list RS, št. 26/1999) 70. člen : „(...) Pri svojem delu so dolžni upoštevati uradne priimke in imena pripadnikov madžarske narodne skupnosti.“

Statut občine Hodoš (Uradni list RS, št. 47/1999), 61. člen: „Organi občine in vse javne službe poslujejo na območju občine v slovenskem in madžarskem jeziku. Pri svojem delu so dolžni upoštevati uradne priimke in imena pripadnikov madžarske narodne skupnosti.“

¹⁰⁷ Uredba o količnikih za dodelitev osnovne plače funkcionarjev, ki jih imenuje Vlada RS, in drugih zaposlenih v službah Vlade RS, upravnih organih in upravnih enotah (Uradni list RS, št. 82/94) 10. člen: “Na območjih lokalnih skupnosti, v katerih živita italijanska in madžarska narodna skupnost, se za delovna mesta, za katera je v aktu o notranji organizaciji in sistematizaciji delovnih mest predpisan pogoj znanje jezika narodne skupnosti, se osnovna plača poveča za:

- aktivno znanje jezika narodne skupnosti v višini 6 %,
- pasivno znanje jezika narodne skupnosti v višini 3 %.”

Občina Lendava: Pravidnik o plačah občinskih funkcionarjev in nagradah članov delovnih teles občinskega sveta ter članov drugih občinskih organov ter o povračilu stroškov (Uradni list RS, št. 28/1999, drugi odstavek 3. člena: “Županu pripada dvojezični dodatek v višini 20-odstotne izhodiščne plače, če aktivno obvlada jezik narodnosti in ga uporablja pri svojem delu.”

Posebno podpoglavje pravice do rabe jezika manjšin v upravi bi lahko bila **pravica poslancev narodnih skupnosti** do rabe njihovega jezika v državnem zboru in svetnikov, predstavnikov narodnosti v občinskih svetih. V skladu s **poslovníkom državnega zbora** (drugi odstavek 5. člena) imata poslanca narodnih skupnosti pravico "govoriti in pisno vlagati predloge, pobude, vprašanja in druge vloge v italijanskem oziroma madžarskem jeziku. Njuni govori in vloge se prevajajo v slovenski jezik".¹⁰⁸ Podobno določilo velja tudi za zapise sej zbora: "Razprave poslancev italijanske in madžarske narodne skupnosti v italijanskem ali v madžarskem jeziku se vpišejo v sejne zapise v njunem jeziku skupaj s prevodom v slovenščini."¹⁰⁹ Določbe o rabi italijanskega oziroma madžarskega jezika pri delovanju občinskih svetov je mogoče najti v **statutih** oziroma **poslovníkih občinskih svetov** v narodnostno mešanih občinah.

c. dvojezični dokumenti

Raba jezika narodnih skupnosti je zagotovljena tudi v nekaterih drugih pomembnih zakonih: v **Zakonu o matičnih knjigah**,¹¹⁰ **Zakonu o osebni izkaznici**¹¹¹ in **Zakonu o potnih listinah** državljanov Republike Slovenije.¹¹² Dvojezični dokumenti so obvezni za vse prebivalce narodnostno mešanega ozemlja ne glede na njihovo narodnostno pripadnost. Poleg osebne izkaznice (obrazec je trojezičen: slovenščina/italijanščina – madžarščina/angleščina) in potnih listin (listina je štirjezična: slovenščina/italijanščina – madžarščina/angleščina/francoščina) ter **prepustnic** za prehajanje meje v obmejnem pasu s Italijo in Madžarsko, so dvojezična tudi **vozniška** in **prometna dovoljenja, zdravstvene izkaznice** ter **orožni listi**. Drugače je določena raba jezika narodnih manjšin pri izdajanju **vojaških knjižic**. Na podlagi 2. člena **Pravilnika o vojaški knjižici** (Uradni list RS, št.16/1996) se "vojaškemu obvezniku, pripadniku italijanske ali madžarske narodne skupnosti izda vojaška knjižica na dvojezičnem obrazcu, če to zahteva". Dvojezični so še pozivi vojaškim obveznikom in imetnikom civilnih sredstev (delovnih strojev, prevoznih sredstev, ki so v popisu ministrstva za obrambo).

¹⁰⁸ Poslovník državnega zbora (Uradni list RS, št. 40/93), drugi odstavek 5. člena.

¹⁰⁹ Poslovník državnega zbora (Uradni list RS, št. 40/93), drugi odstavek 321. člena

¹¹⁰ Zakon o matičnih knjigah (Uradni list RS, št. 2/87), drugi odstavek 30. člena: „Na območjih, kjer živijo pripadniki italijanske oz. madžarske narodnosti, so matičarji dolžni izdajati izpiske in potrdila iz matičnih knjig tudi v italijanskem oz. madžarskem jeziku.“

¹¹¹ Zakon o osebni izkaznici (Uradni list RS, št. 75/97, 5. 12. 1997), 6. člen: „Obrazci osebni izkaznic se tiskajo v slovenščini in angleščini, na območjih, določenih z zakonom, kjer avtohtono živijo skupaj s pripadniki slovenskega naroda tudi pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti, pa tudi v italijanščini ali madžarščini.“

¹¹² Zakon o potnih listinah državljanov Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 65/2000), 13. člen: „Obrazci potnih listin in vizuma se tiskajo v slovenščini, angleščini in francoščini, na območjih, določenih z zakonom, kjer avtohtono živijo skupaj s pripadniki slovenskega naroda tudi pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti, pa tudi v italijanščini ali madžarščini.“

Določba, da mora zapis v jeziku narodnih skupnosti upoštevati črkovni nabor madžarske oziroma italijanske pisave, se kaže kot naravna zaokrožitev pravice pripadnikov narodnih skupnosti do rabe njihovega maternega jezika.

Morda bi k dvojezičnemu poslovanju v državnih organih spadalo še določilo v **Zakonu o popisu prebivalstva za leto 2001**, ki pravi, da mora biti "na območjih občin, kjer živijo pripadniki italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti, imenovano ustrezno število članov območnih popisnih komisij, območnih inštruktorjev in popisovalcev tudi izmed predstavnikov samoupravnih narodnih skupnosti, ki jih predlaga narodna skupnost, z znanjem italijanskega oziroma madžarskega jezika. Za popisovanje na območjih občin, kjer živijo pripadniki italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti, mora biti zagotovljeno ustrezno število popisnih vprašalnikov v italijanskem oziroma madžarskem jeziku".¹¹³

d. dvojezično poslovanje v občinskih upravah

Rabo jezika narodnih skupnosti na občinski ravni je mogoče obravnavati z različnih zornih kotov. Lahko jo obravnavamo kot problem dvojezičnih napisov kot način dvojezičnega poslovanja občinskih uprav v narodnostno mešanih občinah; dalje, kot pravico izvoljenih predstavnikov narodnih manjšin do rabe lastnega jezika v občinskih svetih, komisijah in odborih; in ne nazadnje kot pravico pripadnikov narodnih manjšin do rabe maternega jezika v organih krajevnih skupnosti. Določbe o rabi jezika narodnih skupnosti na navedenih področjih je mogoče najti v vseh že navedenih občinskih statutih in/ali poslovnih občinskih svetov ter v ustreznih občinskih odlokih. Zato jih tu ne bi ponavljali. Treba je omeniti, da so v nekaterih narodnostno mešanih občinah sprejeli še posebna navodila o uporabi jezikov narodnih manjšin; na primer v občini Koper/Capodistria¹¹⁴ in Izola/Isola.¹¹⁵

Dvojezično poslovanje je povezano z dodatnimi finančnimi sredstvi, ki jih zagotavljal državni proračun.¹¹⁶ Najpomembnejša pripomba, ki jo je mogoče razbrati iz odgovorov občinskih uprav narodnostno mešanih občin, je, da državni proračun ne zagotavlja sredstev v višini, ki so potrebna za dvojezično poslovanje v občinskih upravah.

¹¹³ Zakon o popisu prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v Republiki Sloveniji leta 2001. Uradni list RS, št. 66/2000, 21. člen.

¹¹⁴ Navodilo o uporabi italijanskega jezika pri poslovanju organov občinske uprave z občani. Mestna občina Koper, 15. 10. 2001, št. K0052-6/01.

¹¹⁵ Odlok o izvajanju dvojezičnosti na narodnostno mešanem območju v občini Izola. Uradne objave, št. 3/2001 (15. februar 2001).

¹¹⁶ Zakon o financiranju občin (Uradni list RS, št. 80/94 in 56/98), sedmi odstavek 26. člena: „Ne glede na prejšnje odstavke se občinam na dvojezičnem območju iz državnega proračuna zagotavljajo sredstva za financiranje dvojezičnosti in za izvajanje ustavnih pravic italijanske in madžarske narodne skupnosti.“

11. člen: JAVNA GLASILA

Področje informiranja je v Evropski listini opredeljeno v 11. členu. Slovenija se je obvezala, da bo iz 11. člena uporabljala določbe prvega odstavka v točkah a (i) in e (i) ter drugega in tretjega odstavka. Odstavek 1 a (i) določa: "Pogodbenice se obvezujejo, da za uporabnike regionalnih ali manjšinskih jezikov na ozemljih, na katerih se ti jeziki govorijo, v skladu s položajem vsakega jezika stopnjo posredne ali neposredne pristojnosti organov javne oblasti in njihovih pooblastil ali vloge na tem področju ter ob spoštovanju načela neodvisnosti in samostojnosti javnih glasil:

a. v obsegu, v katerem radio in televizija opravljata poslanstvo javne službe:

(i) zagotovijo ustanovitev vsaj ene radijske postaje in enega televizijskega kanala v regionalnih ali manjšinskih jezikih,

e (i) spodbujajo in/ali omogočajo ustanovitev in/ali vzdrževanje vsaj enega časopisa v regionalnih ali manjšinskih jezikih."¹¹⁷

V drugem odstavku 11. člena pa se je Slovenija obvezala "zajamčiti svobodo neposrednega sprejemanja radijskih in televizijskih oddaj iz sosednjih držav v jeziku, ki se uporablja v enaki ali podobni obliki, kot je regionalni ali manjšinski jezik, in ne bodo nasprotovale prenašanju radijskih in televizijskih oddaj iz sosednjih držav v takem jeziku. Pogodbenice se nadalje obvezujejo zagotoviti, da ne bo nobenih omejitev glede svobode izražanja in prostega pretoka informacij v tisku, napisanih v jeziku, ki se uporablja v enaki ali podobni obliki, kot je regionalni ali manjšinski jezik. Ker izvajanje zgoraj omenjenih svoboščin vključuje dolžnosti in odgovornosti, so lahko zanje predvidene take formalnosti, omejitve ali kazni, kot so predpisane z zakonom in so potrebne v demokratični družbi, v interesu nacionalne varnosti, ozemeljske celovitosti ali javne varnosti, za preprečevanje nereda in kriminala, za zaščito zdravja ali morale, za zaščito dobrega imena ali pravic drugih, za preprečevanje razkritja zaupnih informacij ali za ohranjanje avtoritete in nepristranskosti sodstva."¹¹⁸ Tretji odstavek 11. člena pravi: "Pogodbenice se obvezujejo zagotoviti, da so interesi uporabnikov regionalnih ali manjšinskih jezikov zastopani ali upoštevani v organih, ki so lahko ustanovljeni v skladu z zakonom z nalogo, da jamčijo svobodo in pluralizem javnih glasil."¹¹⁹

Kako je področje manjšinskih medijev urejeno v Sloveniji?

Razpravljati na temo pravice do informiranja pripadnikov narodnih skupnosti pomeni razpravljati o vsaj treh problemskih sklopih: najprej o možnostih narodnostnih skupin, da tvorijo in diseminirajo informacije o njih samih ter o okolju, v katerem živijo, v njihovem lastnem jeziku; nadalje o prisotnosti narodnostnomanjšinske problematike v medijih, ki uporabljajo jezik večinskega naroda, in ne nazadnje je treba govoriti o možnostih za svobodno sprejemanje informacij v jeziku narodne skupnosti iz države, v kateri živi

¹¹⁷ Evropska listina, odstavek 1 a (i), e(i) 11. člena.

¹¹⁸ Evropska listina, drugi odstavek 11. člena.

¹¹⁹ Evropska listina, tretji odstavek 11. člena.

pretežni del naroda, ki mu narodna skupnost "pripada", in o možnostih posredovanja informacij, ki jih tvori narodna skupnost v ta prostor.

Za uresničitev zapisanega zgolj zakonske določbe običajno ne zadostujejo. So le okvir, ki ga je treba napolniti s profesionalizmom in sposobnostjo oblikovalcev informacij, da jih uspejo plasirati v medijski prostor lastne narodnostne skupine in večinskega naroda. Seveda pa je ustrezna zakonska podlaga nujna za razvoj medijskega prostora. V **Zakonu o medijih** (Uradni list RS, št. 35/2001) se je država Slovenija obvezala, da bo med drugim podpirala medije pri razširjanju programskih vsebin, ki so pomembne "za uresničevanje pravice državljanov oziroma državljanek Republike Slovenije, Slovencev po svetu, pripadnikov oziroma pripadnic slovenskih narodnih manjšin v Italiji, Avstriji in Madžarski, italijanske in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji ter romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, do javnega obveščanja in do obveščenosti."¹²⁰ Zakon o medijih nadalje pravi, da morajo biti programske vsebine predvajane v slovenskem jeziku; v primeru, »če so programske vsebine namenjene madžarski oziroma italijanski narodni skupnosti, jih lahko izdajatelj razširja v jeziku narodne skupnosti«.¹²¹ Podobno določilo velja tudi za razširjanje oglaševalskih vsebin, za katere velja, da se obvezno razširjajo v slovenskem jeziku. Mediji "italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti lahko objavljajo oglase v jeziku narodne skupnosti."¹²² V zakonu o medijih je določbe, ki se nanašajo na italijansko in madžarsko narodno skupnost, mogoče najti še v poglavju z naslovom Slovenska avdiovizualna dela, v katerem je zapisano, da so "slovenska avdiovizualna dela po tem zakonu tista dela, ki so izvirno producirana v slovenskem jeziku, ali dela, ki so namenjena madžarski in italijanski narodni skupnosti v njenem jeziku, ter dela slovenskega kulturnega izvora z drugih področij umetnosti".¹²³ Javno službo produkcije in razširjanja nacionalnih radijskih in televizijskih programov, "ki so v javnem in kulturnem interesu Republike Slovenije, vključno z radijskimi in televizijskimi programi italijanske in madžarske narodne skupnosti ter drugimi programi v skladu s posebnim zakonom, izvaja javni zavod Radiotelevizija Slovenija".¹²⁴ Morda bi bilo primerno omeniti še mednarodnopravne obveznosti Republike Slovenije, ki izvirajo iz dvostranskih sporazumov. Določbe iz sklopa medijev in narodnih skupnosti je mogoče najti v določilih Posebnega statuta Memoranduma o soglasju iz leta 1954¹²⁵ in v določilih posebnega sporazuma o varstvu narodnih manjšin med Republiko Madžarsko in

¹²⁰ Zakon o medijih. Uradni list RS, št. 35/2001, prvi odstavek 4. člena.

¹²¹ Zakon o medijih. Uradni list RS, št. 35/2001, četrti odstavek 5. člena.

¹²² Zakon o medijih. Uradni list RS, št. 35/2001, drugi odstavek 51. člena.

¹²³ Zakon o medijih. Uradni list RS, št. 35/2001, prvi odstavek 68. člena.

¹²⁴ Zakon o medijih. Uradni list RS, št. 35/2001, prvi odstavek 76. člena

¹²⁵ Posebni statut (Priloga II) Memoranduma o soglasju, toč. 4.: "(...) etnični skupini (italijanska v Jugoslaviji in jugoslovanska v Italiji, op. M. K.) bosta imeli pravico do lastnega tiska v svojem maternem jeziku".

Republiko Slovenijo.¹²⁶

Področje **radijskih in televizijskih dejavnosti**, ki se opravlja kot javna služba, ureja **Zakon o radioteleviziji Slovenije**. Javna služba je po tem zakonu opredeljena kot ustvarjanje, pripravlanje in oddajanje (poleg drugega, op. M. K.) "po enega radijskega oziroma televizijskega programa za italijansko oziroma madžarsko narodno skupnost (v nadaljnjem besedilu: narodnostni program)".¹²⁷ Z oblikovanjem tega programa RTV zagotavlja "uresničevanje ustavnih pravic italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju radijskega in televizijskega javnega obveščanja, povezovanje narodnih skupnosti z matičnim narodom ter vključevanje kulturnih ter drugih dosežkov italijanskega oziroma madžarskega naroda v narodnostne programe".¹²⁸ To dejavnost RTV Slovenija zagotavlja "zlasti prek enot v Mariboru, Kopru in Lendavi ter preko lokalnih programov Murski val Murska Sobota (...)"¹²⁹ Narodnostni program mora biti viden na najmanj 90 % ozemlja, na katerem živijo pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti. Lastna produkcija, koprodukcija in naročena produkcija informativnih, kulturnih, izobraževalnih in razvedrilnih vsebin mora obsegati "najmanj dve uri dnevno, če gre za narodnostni radijski program, oziroma najmanj 30 minut, če gre za narodnostni televizijski program".¹³⁰ Če se narodnostni program ali del narodnostnega programa odda v ustvarjanje drugi RTV organizaciji oziroma producentu, je to možno storiti "le s soglasjem programskega sveta narodnostnega programa".¹³¹ Za ustvarjanje, pripravlanje, oddajanje in razširjanje narodnostnih programov se del sredstev zagotavlja iz državnega proračuna. Predstavniki narodnostnih skupnosti (italijanske in madžarske) so zastopani tudi v Svetu RTV Slovenija, vsaka z enim predstavnikom. Pristojnost Sveta RTV je, da imenuje in razrešuje direktorje narodnostnih programov ter po eno tretjino članov programskih svetov za narodnostni program. Osrednji organ, ki dejavno sodeluje pri izvajanju

¹²⁶ Sporazum o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji (Uradni list RS, št. 6/93) 5. člen: Podpisnici priznavata pravico manjšin do informiranja v maternem jeziku v tisku, radiu in televiziji. V ta namen zagotavljata lastno informacijsko dejavnost manjšin. Podpirata svoboden pretok informacij v jezikih manjšin ter sodelovanje med množičnimi občili manjšin in večinskih narodov. Podpisnici bosta skrbeli za možnost sprejemanja domačih radijskih in televizijskih programov kakor tudi radijskih in televizijskih programov matičnega naroda ter za redne in ustrezne programske termine radijskih in televizijskih oddaj v maternem jeziku.

¹²⁷ Zakon o radioteleviziji Slovenija (Uradni list RS, št. 18/1994), prvi odstavek 3. člena.

¹²⁸ Zakon o radioteleviziji Slovenija (Uradni list RS, št. 18/1994), drugi odstavek 3. člena.

¹²⁹ Zakon o radioteleviziji Slovenija (Uradni list RS, št. 18/1994), tretji odstavek 3. člena.

¹³⁰ Zakon o radioteleviziji Slovenija (Uradni list RS, št. 18/1994) prvi odstavek 6. člena.

¹³¹ Zakon o radioteleviziji Slovenija (Uradni list RS, št. 18/1994) peti odstavek 6. člena.

obveznosti RTV Slovenija in na področju informiranja narodnih skupnosti, so programski sveti za narodnostne programe. Sestavo in pristojnosti tega organa določa 22. člen Zakona o RTV.¹³² Podrobnejša določila o delu programskih svetov za narodnosti je mogoče najti še v Statutu RTV Slovenije, kar je tudi predvideno v 26. členu Zakona o RTV Slovenije. Radijska in televizijska postaja v italijanskem jeziku (podobno kot to velja za programe v madžarskem jeziku) delujeta v okviru nacionalne radiotelevizije.¹³³ Zato se zdi primerno opisati mesto, status in obseg avtonomije narodnostnih programov v tej nedvomno pomembni medijski ustanovi. Za narodnostne programe delujeta v okviru Radiotelevizije Slovenije dva programa, ki jima predsedujeta dva direktorja.¹³⁴ Predlog za imenovanje direktorja narodnostnih programov da programski svet narodnostnega programa, isti programski svet da tudi soglasje k imenovanju odgovornih urednikov narodnostnih programov.¹³⁵ Med posebnimi zahtevami za zasedbo delovnega mesta odgovornega urednika narodnostnih programov je pogoj, da mora kandidat aktivno obvladati italijanski jezik za zasedbo delovnega mesta odgovornega urednika italijanskega programa oziroma madžarščino za zasedbo delovnega mesta odgovornega urednika madžarskega programa.¹³⁶ Pomembni instituciji v nacionalni radioteleviziji sta še programska sveta

¹³² Zakon o radioteleviziji Slovenija (Uradni list RS, št. 18/1994) 22. člen: Svet RTV Slovenija imenuje programske svete za narodnostni program (v nadaljnjem besedilu: programski svet).

V programski svet iz prejšnjega odstavka imenujeta samoupravni narodni skupnosti v Sloveniji dve tretjini članov za dobo štirih let in z možnostjo ponovnega imenovanja.

Programski svet daje soglasje k imenovanju odgovornega urednika narodnostnega programa ter k obsegu in programski zasnovi tega programa.

Programski svet obravnava uresničevanje programske zasnove, pripombe in predloge gledalcev in poslušalcev, da je pobude Svetu RTV Slovenija za obravnavanje določenih vprašanj, povezanih z narodnostnim programom ter opravlja druge naloge, določene s statutom.

RTV Slovenija mora objaviti stališča programskega sveta, ki se nanašajo na problematiko narodnostnega programa.

¹³³ Statut Javnega zavoda Radiotelevizija Slovenija (Uradni list RS, št. 66/95) 9. člen: RTV Slovenija ima lete enote:(...) Regionalni RTV Center Koper-Capodistria/Centro Regionale RTV Koper-Capodistria.

18.člen: „Program TV Koper/ Capodistria in program Radia Koper/ Capodistria se povezujeata v regionalni RTV center Koper/ Capodistria, ki ustvarja, pripravlja in oddaja televizijski in radijski program v slovensščini, televizijski in radijski program za italijansko narodno skupnost, televizijski in radijski program za slovensko manjšino v Italiji ter pripravlja oddaje za nacionalne radijske in TV programe.“

19. člen: „Radijske in TV programe iz prejšnjega člena pripravljata uredništvu regionalnega radijskega oziroma TV programa ter uredništvu radijskega in TV programa v italijanščini.(...)“

Pripravo televizijskega in radijskega programa v italijanščini usklajujejo direktor in odgovorna urednika programov za italijansko narodno skupnost.“

¹³⁴ Statut Javnega zavoda Radiotelevizija Slovenija (Uradni list RS, št. 66/95), 40. člen: „Direktorji programov so vodilni delavci RTV Slovenija za področje radijskih in televizijskih programov. RTV Slovenija ima programske direktorje za tale programska področja: – za televizijske programe RTV Slovenija; – za radijske programe RTV Slovenija; – za TV in radijski program za italijansko narodno skupnost; – za TV in radijski program za madžarsko narodno skupnost.“

¹³⁵ Statut Javnega zavoda Radiotelevizija Slovenija (Uradni list RS, št. 66/95) 41., 47. člen

¹³⁶ Statut Javnega zavoda Radiotelevizija Slovenija (Uradni list RS, št. 66/95) 48. člen.

Podobno določbo je mogoče najti tudi v prvem odstavku 19. člena Zakona o medijih (Uradni list RS, št. 35/2001), ki pravi, da je „odgovorni urednik lahko oseba, ki (...) ima izkaz o aktivnem znanju italijanskega oziroma madžarskega jezika, v primeru ko gre za medij madžarske ali italijanske narodne skupnosti.“

za narodnostne programe: 1. Programski svet za radijske in TV-programe za italijansko narodno skupnost; 2. Programski svet za radijske in TV-programe za madžarsko narodno skupnost. Organa imata precej razvejano delovno področje z nekaterimi pristojnostmi, ki spominjajo na pristojnosti izvoljenih predstavnikov narodnosti v zakonodajni veji oblasti.¹³⁷ Zagotovilo, da bosta programska sveta zastopala legitimne interese narodnih skupnosti, je zapisano v 54. členu Statuta RTV. Programska sveta ustanovi Svet RTV Slovenije. Imata sedem članov, od katerih pet članov imenujeta Samoupravni narodni skupnosti, dva pa neposredno Svet RTV Slovenija. Prvi korak na področju informiranja pripadnikov **madžarske narodnosti** v njihovem maternem jeziku je bil storjen leta 1956, ko je bila lokalnemu časniku Pomurski vestnik dodana priloga v madžarskem jeziku z naslovom Népujság. Od leta 1958 dalje pa izhaja kot samostojni tednik. Naklada znaša približno 2000 izvodov, naročnikov je kakšnih 1.600. Vsako leto (izhaja od leta 1960) pripravi uredništvo še izdajo almanaha z naslovom Naptár. V letu 1986 je v tedniku Népujság izšla prva številka posebne priloge z literarno in kulturno tematiko Muratáj, iz katere je v letu 1988 nastala samostojna istoimenska literarna revija. Izdajatelj vseh omenjenih publikacij je Zavod za informativno dejavnost madžarske narodnosti, ki je bil ustanovljen leta 1993. Iz izsledkov raziskav, opravljenih v letu 1996,¹³⁸ je mogoče razbrati, da so bralci pretežno iz vrst madžarske narodne skupnosti, rednih bralcev iz vrst večinskega naroda je le kakšnih 10 %, dodatnih 9 % pa je izjavilo, da tisk v madžarskem jeziku spremlja občasno.

Radijski program v madžarskem jeziku je bil oblikovan v okviru mursko-soboškega radia leta 1958. Začetki so bili skromni: desetminutna oddaja ob nedeljah zvečer. Danes potekajo oddaje v madžarskem jeziku iz studia v Lendavi, ki je vključen v sistem

¹³⁷ Statut Javnega zavoda Radiotelevizija Slovenija (Uradni list RS, št. 66/95), 53. člen: Programska sveta: – obravnavata uresničevanje programske zasnove; – dajeta soglasje k obsegu in programski zasnovi narodnostnega programa; – obravnavata pripombe in predloge gledalcev in poslušalcev, povezane z narodnostnimi programi; – dajeta pobude Svetu RTV SLO za obravnavanje vprašanj, povezanih z narodnostnim programom; – obravnavata pobude, mnenja in predloge novinarjev in urednikov, povezane s pripravljanjem in oddajanjem narodnostnih programov; – predlagata imenovanje in razrešitev direktorja narodnostnega programa; – dajeta soglasje k imenovanju in razrešitvi odgovornega urednika narodnostnega programa; – obravnavata druga vprašanja, povezana z narodnostnimi programi.

¹³⁸ Medetnični odnosi in narodna identiteta v mestu Lendava/Lendva: primerjalna analiza elementov narodnostne identitete prebivalstva na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske. Ljubljana, INV, 1996 (nosilka projekta Albina Nečak-Lük).

državne radio-televizije kot posebna enota.¹³⁹ Program v madžarskem jeziku traja osem ur, razen ob nedeljah, ko je programa sedem ur na dan. Iz studia v Lendavi oddajajo od l.1983, od leta 1992 pa oddajajo na lastni frekvenci UKV 87,6 MHz in SV 648 KHz. (...) Leta 1978 so na ljubljanski televiziji začeli predvajati oddajo Hidak – Mostovi. Iz petnajstminutne oddaje se je razvila polurna, ki je bila na sporedu dvakrat mesečno. Od januarja 1983 do aprila 1985 se je oddaja imenovala Hidak – Mostovi – Ponti in je bila namenjena pripadnikom madžarske in italijanske narodne skupnosti. S to oddajo niso bili zadovoljni ne Italijani ne Madžari. Dvojni napisi (v madžarščini in v italijanščini) so moteče vplivali na gledalce. Italijani so trdili, da jim televizija Koper/Capodistria zagotavlja informiranost v italijanskem jeziku, zato ne potrebujejo skupne oddaje z Madžari. Pripadniki madžarske narodne skupnosti pa so imeli vsebinske in tehnične pripombe. Vodstvo televizije je ugotovilo, da pripadniki narodnih skupnosti ne podpirajo omenjene oddaje, zato so se spet vrnili k zasnovi prvotne oddaje Mostovi – Hidak. Od januarja l. 1995 so polurne oddaje na sporedu dvakrat tedensko. Poleg aktualnih dogodkov oddaja sporoča vrsto kulturnih, političnih, etnografskih in drugih novic iz življenja narodne manjšine.¹⁴⁰ Leta 1993 je bil v Dolnjem Lakašu postavljen nov radijski in televizijski oddajnik, ki omogoča boljši sprejem programov iz Madžarske. Relativno širok krog gledalcev in poslušalcev imajo oddaje iz Madžarske med pripadniki madžarske narodnosti, medtem ko je poslušalstvo med večinskim narodom (kot kažejo izsledki raziskovanj, ki jih je opravil Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani) relativno skromno. Na narodnostno mešanem ozemlju je mogoče dobiti tudi knjige, revije in časopise, tiskane na Madžarskem. Posebej v Lendavi, kjer je bila v letu 1998 odprta knjigarna, v kateri je na razpolago omenjeno gradivo.

Radijska postaja v **italijanskem jeziku** je bila ustanovljena leta 1949. Radijska postaja oddaja štirinajst ur programa v italijanskem jeziku. Leta 1971 je bila ob radijski postaji ustanovljena še televizijska postaja. Televizijska postaja je namenjena obveščanju italijanske narodnosti v Sloveniji in na Hrvaškem. Dnevno oddaja enajst ur programa, deset ur v italijanskem in eno uro v slovenskem jeziku. Izsledki raziskav, ki jih je Inštitut za narodnostna vprašanja opravil v letu 1996, kažejo, da spremlja program v italijanskem jeziku (redno ali pogosto) skoraj 60 % pripadnikov slovenske večinske

¹³⁹ Statut Javnega zavoda Radiotelevizija Slovenija (Uradni list RS, št. 66/95), 9. člen: RTV Slovenija ima tele enote: (...) Regionalni RTV Center Maribor s studiom za madžarski program v Lendavi / Magyar Nemzetsegi Murosok Lendvai Szerkesztoseg.

20. člen: Regionalni center Maribor ustvarja, pripravlja in oddaja regionalni televizijski in radijski program, televizijski in radijski program za madžarsko narodno skupnost, televizijski in radijski program za slovensko manjšino v Avstriji in Madžarski ter pripravlja oddaje za nacionalne radijske in TV-programe ter oddaje v tujih jezikih.

21. člen: Radijske in TV-programe iz prejšnjega člena pripravljata uredništvi regionalnega radijskega oziroma TV-programa ter uredništvi radijskega in TV programa v madžarščini.(...)

Pripravo televizijskega in radijskega programa v madžarskem jeziku usklajujejo direktor in odgovorna urednika programov za madžarsko narodno skupnost. Sedež radijskega in TV-programskega vodstva za madžarsko narodno skupnost je v Lendavi.

¹⁴⁰ Katalin Munda - Hirnök: Javna občila na narodnostno mešanem območju v Lendavi. Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru. INV, Ljubljana, 1998, str. 127.

populacije in skoraj 90 % pripadnikov italijanske narodne skupnosti. Prostor ob slovensko-italijanski meji je izjemno medijsko dinamičen. Signale mnogih radijskih in televizijskih postaj iz Italije je mogoče brez težav spremljati na celotnem narodnostno mešanem območju, kar seveda krepi „stik“ pripadnikov italijanske narodnosti z italijanskim jezikovnim območjem. Podobno ugotovitev je mogoče zapisati tudi za pripadnike večinskega naroda.

Poleg elektronskih medijev ima italijanska narodna skupnost na razpolago tudi tiskane vire za množično obveščanje. Osrednja izdajateljska hiša je EDIT, ustanovljena leta 1952. Sedež ustanove je na Reki, za obalne občine pa deluje v Kopru posebno dopisništvo. Osrednja publikacija je dnevnik *La voce del popolo*, ki se tiska v nakladi približno 3.750 izvodov. Od teh jih v Sloveniji razpošljejo približno 300; EDIT izdaja še tednik *Panorama* v približno 2.200 izvodih, v Sloveniji kakšnih 600 izvodov, trimesečno literarno revijo *La Battana* (1000 izvodov, v Sloveniji 50 izvodov) in otroški list *Arcobaleno* (2500 izvodov, v Sloveniji 350 izvodov). Od leta 1992 se časopis *La voce del popolo* prodaja skupaj z dnevnikom *Il Piccolo* (izhaja v Trstu, Italija) v nekakšni sendvič izvedbi – dva časopisa za ceno enega. Poleg tovrstne dejavnosti pa je treba omeniti še niz publikacij, ki jih priložnostno (ali v povezavi z drugimi lokalnimi glasili) izdajajo kulturna društva na narodnostno mešanem ozemlju. Republika Slovenija omogoča izdajanje tiskanih medijev z ustrežno finančno podporo. Znesek je 20 % vsote, ki jo za tovrstno dejavnost namenja Republika Hrvaška.

12. člen: KULTURNE DEJAVNOSTI IN USTANOVE

Kulturne dejavnosti so v Evropski listini opredeljene v 12. členu. Slovenija se je zavezala, da bo spoštovala določbe, zapisane v točkah a, d, e, f iz prvega odstavka ter določbe drugega in tretjega odstavka. Sprejete obveznosti govorijo o:

„1. Glede kulturnih dejavnosti in ustanov, še posebej knjižnic, videotek, kulturnih centrov, muzejev, arhivov, akademij, gledališč in kinematografov kakor tudi literarnih del in filmskih produkcij, oblik izražanja ljudske kulture, festivalov in s kulturo povezanih dejavnosti, med drugim vključno z uporabo novih tehnologij, se pogodbenice obvezujejo, da na ozemljih, na katerih se ti jeziki uporabljajo, ter v obsegu pristojnosti organov javne oblasti in njihovih pooblastil ali vloge na tem področju:

- a. spodbujajo tiste vrste izražanja in pobude, ki so značilne za regionalne ali manjšinske jezike in pospešujejo različne možnosti dostopa do del v teh jezikih;
- d. zagotovijo, da organi, odgovorni za organiziranje ali podpiranje različnih kulturnih dejavnosti, primerno podpirajo vključevanje poznavanja in rabe regionalnih ali manjšinskih jezikov in kultur v projekte, za katere dajo pobudo ali finančna sredstva;
- e. pospešujejo ukrepe, s katerimi zagotovijo, da imajo organi, odgovorni za organiziranje in podpiranje kulturnih dejavnosti, na razpolago osebje, ki dobro obvlada določen regionalni ali manjšinski jezik in jezik ali jezike preostalega prebivalstva;
- f. spodbujajo neposredno sodelovanje predstavnikov uporabnikov regionalnega ali manjšinskega jezika pri zagotavljanju možnosti in načrtovanju kulturnih dejavnosti.“¹⁴¹

¹⁴¹ Evropska listina, točke a,d,e,f prvega odstavka 12. člena.

V drugem odstavku pa je zapisano: "Za ozemlja, na katerih se regionalni ali manjšinski jeziki tradicionalno ne uporabljajo, se pogodbenice obvezujejo, da bodo dovolile, spodbujale in/ali zagotavljale primerno kulturne dejavnosti in možnosti v skladu s prejšnjim odstavkom, če to upravičuje število tistih, ki uporabljajo regionalni ali manjšinski jezik."¹⁴² V tretjem odstavku pa je določeno: „Pogodbenice se obvezujejo v svoji kulturni politiki v tujini dati ustrezno mesto regionalnim ali manjšinskim jezikom in kulturam, katerih odraz so.“¹⁴³

Kulturna politika na področju manjšinske kulturne politike uresničuje te temeljne cilje:

- spodbujanje razvitega kulturnega pluralizma,
- spodbujanje kulturne dejavnosti manjšinskih skupnosti in priseljencev,
- „spodbujanje strpnosti in sožitja na področju kulture teh skupnosti,
- usposabljanje strokovnjakov na področju kulture teh skupnosti,
- razvijanje jezikovne pristojnosti pripadnikov teh skupnosti in
- skrb za zaščito kulturnih pravic do kulture vseh prebivalcev Slovenije“.¹⁴⁴

Podobne določbe je mogoče najti tudi v predlogu slovenskega nacionalnega kulturnega programa, v katerem je zapisano: „prednostna področja za financiranje ustavno priznanih manjšinskih skupnosti:

- ohranjanje kulturne dediščine (v sodelovanju z nacionalnimi institucijami na področju varstva kulturne dediščine);
- ustanavljanje lastnih kulturnih organizacij za ohranjanje in razvoj kulturnih/etničnih značilnosti manjšinske skupnosti;
- založništvo;
- stiki z matičnim narodom na področju kulture.

¹⁴² Evropska listina, drugi odstavek 12. člena.

¹⁴³ Evropska listina, tretji odstavek 12. člena.

¹⁴⁴ Kulturna politika v Sloveniji. FDV, Ljubljana, 1997, str. 200.

Ukrepi za varstvo kulturne dediščine spadajo v pristojnost uprave za kulturno dediščino in so naravnani v smer varovanja kulturne dediščine tako, kot je zapisano v Konvenciji o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine (1972). Poškodovanje ali izguba katerega koli primerka kulturne dediščine (torej tudi kulturne dediščine manjšinske etnične skupnosti) pomeni siromašenje svetovne dediščine in še posebno kulturne dediščine narodnostno mešanega območja, zato si tudi kulturna dediščina etničnih manjšin zasluži profesionalno skrb. V institucijah za varstvo kulturne dediščine v RS je zato kadrovska, programska in tudi sicer posebna pozornost posvečena kulturni in naravni dediščini narodnih skupnosti.¹⁴⁵

Kulturno dediščino in sodobno kulturno ustvarjalnost obeh narodnosti je Republika Slovenija vključila v dediščino slovenske države in jo varuje podobno kot kulturno produkcijo večinskega naroda, kar je razvidno tudi iz **Zakona o uresničevanju javnega interesa na področju kulture**.¹⁴⁶ V **Zakonu o varstvu kulturne dediščine**¹⁴⁷ se je država Slovenija v skladu s temeljno opredelitvijo zavezala varovati vse etnološke spomenike na svojem ozemlju ne glede na njihov etnični izvor. Določila, ki se nanašajo na kulturno področje narodnih skupnosti, je mogoče najti še v **Zakonu o skladu** Republike Slovenije za ljubiteljske kulturne dejavnosti,¹⁴⁸ **Zakonu o knjižničarstvu**¹⁴⁹ in ne nazadnje **Zakonu o zavodih**.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Slovenski nacionalni kulturni program: predlog/izdajatelj Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije – Ljubljana, Nova revija, 2000, str. 44.

¹⁴⁶ Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture (Uradni list RS, št. 75/94).

¹⁴⁷ Zakon o varstvu kulturne dediščine (Uradni list RS, št. 7/99) šesti odstavek 6. člena: „Etnološki spomeniki so območja, stavbe, skupine stavb, predmeti vsakdanje rabe in oblikovani izdelki, ki izpričujejo način življenja in dela Slovencev, pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti ter drugih ljudstev na območju Slovenije.“

¹⁴⁸ Zakon o skladu Republike Slovenije za ljubiteljske kulturne dejavnosti (Uradni list RS, št. 1/96), drugi odstavek 5. člena: „Sklad lahko na podlagi pogodbe z lokalno skupnostjo oziroma s samoupravno skupnostjo avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji opravlja naloge iz prejšnjega odstavka tudi zanjo.“

¹⁴⁹ Zakon o knjižničarstvu (Uradni list RS, št. 87/2001) 25. člen (splošne knjižnice na narodnostno mešanih območjih): Splošne knjižnice na narodnostno mešanih območjih zagotavljajo tudi knjižnično dejavnost, namenjeno pripadnikom italijanske in madžarske narodne skupnosti ter romske skupnosti. Te knjižnice zagotavljajo pripadnikom teh skupnosti komuniciranje v njihovem jeziku. Splošne knjižnice iz prejšnjega odstavka pripravijo program dejavnosti v soglasju s predstavniki narodnih skupnosti. Drugi odstavek 33. člena (nacionalna knjižnica): Nacionalna knjižnica izvaja v okviru knjižnične javne službe poleg dejavnosti iz 2. člena tega zakona še naslednje naloge: – zbira, obdeluje, hrani in posreduje temeljno nacionalno zbirko vsega knjižničnega gradiva v slovenskem jeziku o Sloveniji in Slovencih, slovenskih avtorjev, slovenskih založb, pripadnikov italijanske in madžarske narodne skupnosti, romske skupnosti in drugih manjšinskih skupnosti v Sloveniji (Slovenika) ter temeljne tuje literature.

¹⁵⁰ Zakon o zavodih (Uradni list RS, št. 12/91), četrti odstavek 3. člena: „Samoupravna narodnostna skupnost ima pravico soustanoviti ali tudi sama ustanoviti javni zavod, ki opravlja dejavnost, pomembno za uresničevanje pravic narodnosti.“

Za uresničevanje kulturnih dejavnosti narodnih skupnosti je bil v Ministrstvu za kulturo ustanovljen Oddelek za kulturo narodnih skupnosti, romske skupnosti, priseljencev in drugih manjšinskih etničnih skupnosti. Oddelek v sodelovanju s strokovnjaki na manjšinskem področju pripravlja strokovne podlage za odločanje o kulturni politiki do manjšin v Sloveniji, sodeluje z mednarodnimi organizacijami (tako je na primer v letu 2000 skupaj s Svetom Evrope organiziral mednarodni seminar o instrumentih javnih oblasti na področju varovanja kulturnih pravic manjšin), vzpostavlja neposredne stike s predstavniki manjšinskih skupnosti, jim svetuje in pomaga pri uresničevanju njihovih pravic ter financira njihove kulturne dejavnosti na podlagi meril, pri oblikovanju katerih sodelujejo tudi predstavniki manjšinskih skupnosti.

Pomurska madžarska narodna samoupravna skupnost je za promocijo madžarske kulture ustanovila Zavod za kulturo madžarske narodnosti. Zavod usklajuje in usmerja delo dvaindvajsetih kulturnih društev madžarske narodnosti. Kulturna društva delujejo na mnogih področjih kulturnega ustvarjanja in poustvarjanja – od etnofolklornih do izvornih kulturnih dosežkov. Pogosto se kulturna produkcija madžarske narodne skupnosti predstavlja na Madžarskem.

Med kulturne dejavnosti je treba prišteti še knjižnično dejavnost. Knjižnično gradivo v madžarskem jeziku se zbira in hrani v knjižnicah v Murski Soboti in Lendavi. V Pokrajinski in študijski knjižnici v Murski Soboti deluje poseben oddelek za hungaristiko. Zbirka gradiva v madžarskem jeziku šteje okrog 30.000 enot, kar je dobrih 13 % vsega knjižničnega gradiva. Nič manj pomembna ni dejavnost Knjižnice Lendava/Konyvtar Lendva. Knjižnica je samostojni javni zavod s sedežem na narodnostno mešanem območju. Njen ustanovitelj je Občina Lendava, soustanovitelj Madžarska narodna samoupravna skupnost občine Lendava. Knjižnica obsega 96.000 enot, od tega 40 % v madžarskem jeziku. Na narodnostno mešanem ozemlju poleg matične knjižnice v Lendavi deluje še pet krajevnih knjižnic: Dolina (približno 4000 enot knjižničnega gradiva, 2100 v slovenskem in 1900 v madžarskem jeziku), Dobrovnik (8400 enot, v slovenskem jeziku 3900 enot, 4500 enot v madžarskem jeziku), Gaberje (3800 enot, 2400 slovenskih, 1400 madžarskih), Genterovci (7000 enot, 2700 slovenskih, 4300 madžarskih), Petišovci (3900 enot, 2300 slovenskih, 1600 madžarskih).

Centralna knjižnica v Slovenski Istri, ki skrbi za nabavo knjižnega gradiva v italijanskem jeziku, je Osrednja knjižnica Srečka Vilharja v Kopru/Biblioteca centrale Srečko Vilhar Capodistria. Knjižnica in ima oddelek za italijaniko. Ta izvaja matično dejavnost za knjižnice v Slovenski Istri ter ustanove in šole italijanske manjšine na Obali. Knjižnično gradivo v italijanskem jeziku hranita še Mestna knjižnica Piran/Biblioteca Civica di Pirano) ter Matična knjižnica Izola/Biblioteca civica di Isola. Na narodnostno mešanem ozemlju v Slovenski Istri deluje šest italijanskih kulturnih društev, povezovalne organizacije, sorodne Zavodu za kulturo madžarske narodnosti, ni. Res pa je, da tudi italijanska narodna skupnost želi ustanoviti podoben Zavod za ohranjanje kulturne dediščine, kot so ga ustanovili pripadniki madžarske narodnosti. Dve pomembni

instituciji italijanske narodne skupnosti imata sedež na Hrvaškem: Center za zgodovinske raziskave v Rovinju ter Italijanska drama na Reki. Tudi za ti dve instituciji slovenska država prispeva sorazmeren finančni delež za njuno delovanje.

13. člen: GOSPODARSKO IN DRUŽBENO ŽIVLJENJE

Ta področje rabe jezika manjšin je opredeljeno v 13. členu Evropske listine. Slovenija se je zavezala, da bo uporabljala oba odstavka tega člena. Prvi odstavek 13. člena pravi:

„1. V zvezi z gospodarskimi in družbenimi dejavnostmi se pogodbenice obvezujejo, da v vsej državi:

- a. izločijo iz svoje zakonodaje vsako določbo, ki neupravičeno prepoveduje ali omejuje uporabo regionalnih ali manjšinskih jezikov v dokumentih, ki se nanašajo na gospodarsko ali družbeno življenje, še zlasti v pogodbah o delu ter v strokovni dokumentaciji, kot so navodila za uporabo izdelkov ali opreme;
- b. prepovejo v notranje pravilnike podjetij in v osebne dokumente vstavljati kakršne koli določbe, ki izključujejo ali omejujejo uporabo regionalnih ali manjšinskih jezikov vsaj med uporabniki istega jezika;
- c. nasprotujejo praksi, katere namen je odvracanje od uporabe regionalnih ali manjšinskih jezikov v zvezi z gospodarskimi in družbenimi dejavnostmi;
- d. olajšujejo in/ali spodbujajo uporabo regionalnih ali manjšinskih jezikov tudi z drugimi sredstvi poleg že zgoraj navedenih.“¹⁵¹ V drugem odstavku 13. člena pa je določeno:

„2. V zvezi z gospodarskimi in družbenimi dejavnostmi se pogodbenice obvezujejo, da na ozemlju, na katerem se uporabljajo regionalni ali manjšinski jeziki, če so javne oblasti za to pristojne in če je to razumno mogoče:

- a. vključijo v svoje finančne in bančne predpise določbe, ki dovoljujejo na podlagi postopkov, ki so v skladu s poslovno prakso, uporabo regionalnih ali manjšinskih jezikov pri sestavljanju plačilnih nalogov (čeki, menice itd.) ali drugih finančnih dokumentov, ali da zagotovijo, kadar je to primerno, izvajanje takšnih določb;
- b. v gospodarskem in družbenem sektorju, ki sta neposredno pod njihovim nadzorom (javni sektor), organizirajo dejavnosti za spodbujanje uporabe regionalnih ali manjšinskih jezikov;
- c. zagotovijo, da socialno varstvene ustanove, kot npr. bolnišnice, domovi za ostarele in drugi domovi, omogočajo sprejem in oskrbo oseb, ki uporabljajo regionalni ali manjšinski jezik in potrebujejo nego zaradi slabega zdravja, starosti ali iz drugih razlogov, v njihovem jeziku;
- d. s primernimi sredstvi zagotovijo, da so varnostna navodila sestavljena v regionalnih ali manjšinskih jezikih;
- e. poskrbijo, da so informacije pristojnih javnih organov, ki se nanašajo na pravice potrošnikov, na voljo v regionalnih ali manjšinskih jezikih.“¹⁵²

¹⁵¹ Evropska listina, prvi odstavek 13. člena.

¹⁵² Evropska listina, drugi odstavek 13. člena.

Iz predstavljene zakonodaje v prejšnjih poglavjih, državne in regionalne, je jasno razvidno, da je prepovedano vsakršno odvrčanje od uporabe regionalnih ali manjšinskih jezikov pri gospodarskih dejavnostih. Prav tako ne bi smelo biti dilem pri uresničevanju določb, ki se nanašajo na vidno dvojezičnost v javnih in zasebnih gospodarskih in socialnih službah. Toda kljub sprejetim zakonskim določilom je treba ugotoviti, da je razkorak med določili o rabi jezika narodnih skupnosti in vsakdanjo prakso največji prav na področju gospodarskih dejavnosti. Za gospodarski sektor je dvojezično poslovanje (raba jezika narodnih skupnosti) očitno strošek, ki se mu želijo izogniti. Še posebej je to značilno za gospodarske družbe, ki imajo sedež zunaj narodnostno mešanega ozemlja, vendar poslujejo tudi na narodnostno mešanem ozemlju. Nedoslednosti na tem področju je toliko, da so predstavniki italijanske narodne skupnosti menili, da bi bilo treba razmisliti o sprejetju posebnega zakona o rabi italijanskega in madžarskega jezika kot uradnega jezika na narodnostno mešanem ozemlju.

14. člen: ČEZMEJNE IZMENJAVE

To področje je opredeljeno v 14. členu Evropske listine. Slovenija se je zavezala, da bo spoštovala oba odstavka. V 14. členu je zapisano:

„Pogodbenice se obvezujejo, da:

a. uporabljajo že obstoječe obvezujoče dvostranske in mnogostranske sporazume, sklenjene z državami, v katerih se uporablja isti jezik v enaki ali podobni obliki, ali si po potrebi prizadevajo skleniti take sporazume, in sicer tako, da bodo pospeševale stike med uporabniki istega jezika v zadevnih državah v kulturi, izobraževanju, obveščanju, poklicnem usposabljanju in permanentnem izobraževanju;

b. v dobro regionalnih ali manjšinskih jezikov olajšujejo in/ali spodbujajo čezmejno sodelovanje, še zlasti med tistimi regionalnimi in lokalnimi skupnostmi, na ozemlju katerih se uporablja isti jezik v enaki ali podobni obliki.“¹⁵³

Slovenija se je že v ustavi zavezala (prvi odstavek 64. člena), da bo, ne samo moralno, ampak tudi materialno podpirala pravico pripadnikov narodnih skupnosti do ohranjanja in razvijanja svobodnih stikov, še posebej z matičnimi narodi in njihovimi državami. V področnih zakonih je to obveznost še podrobneje opredelila. V Zakonu o samoupravnih narodnih skupnostih je določilo, da se sredstva za ohranjanje svobodnih stikov narodnih skupnosti na različnih ravneh zagotavljajo iz sredstev „samoupravnih

¹⁵³ Evropska listina, 14. člen.

lokalnih skupnosti (občin), iz proračuna Republike Slovenije in iz drugih virov”.¹⁵⁴ Določbo, ki bi jo lahko umestili pod naslov „ohranjanje svobodnih stikov“, je mogoče najti tudi v Zakonu o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja,¹⁵⁵ ki v 4. členu (sodelovanje z institucijami matičnega naroda) pravi: „Za uresničevanje ciljev, določenih s tem zakonom, in v skladu z meddržavnimi sporazumi sodelujejo javni vrtci oziroma šole v jeziku narodne skupnosti in dvojezični vrtci in šole (v nadaljnjem besedilu: vrtci in šole) z ustreznimi institucijami matičnega naroda v sosednjih državah.“

¹⁵⁴ Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih (Uradni list RS, št. 65/94), drugi odstavek 18. člena.

¹⁵⁵ Uradni list SRS, št. 12/82

ZAŠČITA ROMOV V SLOVENIJI IN PRIMERJALNI ORIS POLOŽAJA ROMOV V AVSTRIJI

I. UVOD

Romi se na srednjeevropskih tleh že stoletja srečujejo z nasiljem in hudo diskriminacijo. Žalosten višek tega dolgotrajnega zapostavljanja je bil dosežen med drugo svetovno vojno. Romi v zahodni in jugovzhodni Evropi so bili prve žrtve nacističnega nasilja. En vzrok za to je bil način življenja Romov, ki je bil v nasprotju s politiko nacističnih vladarjev, drugi vzrok nacističnega nasilja pa je bil nearijski in neevropski izvor Romov. Večina starejše generacije Romov ni preživela taborišč, nasilnega dela in koncentracijskih in uničevalnih taborišč.¹ Ravno generacija starih staršev pa je bila nositeljica kulturne dediščine Romov. S to generacijo je bil tako uničen velik del stoletne kulture Romov.

Streznjenje po drugi svetovni vojni pa ni ustavilo zapostavljanja – nasprotno: povratniki so dočakali še povojne vihre. Romska naselja so bila pogosto opustošena. Namesto poravnavanja doživetega sistematičnega preganjanja in uničevanja so Romi spet doživljali izključevanje in odrinjanje na rob družbe. Negativni stereotipi, izključevanje, diskriminacija, nasilje, rasistični napadi so še dandanes aktualni dejavniki, ki ovirajo dejansko izboljšanje položaja Romov.

Trajna kršitev temeljnih človekovih pravic Romov je v večini držav šele v osemdesetih letih povzročila polagoma spremenjen odnos do romskih vprašanj, kajti tudi vodilni strokovnjaki za manjšinska vprašanja, kot sta Ermacora in Veiter v Avstriji, niso Romom priznali statusa narodne skupnosti zaradi manjkajoče navezanosti na določeni bivalni prostor (»fehlende Bodenständigkeit«).² Avstrija in Slovenija ter večina zahodnih držav nimajo dolge tradicije zaščite romske skupnosti. Šele v devetdesetih letih se je uveljavilo spoznanje, da so Romi posebna etnična skupina, ki potrebuje tudi posebno zaščito.

Primerjava pravnega položaja pa ni enostavna, kajti sistem manjšinske zaščite v Avstriji

¹ Glej Rose/Weiss, Sinti und Roma im „Dritten Reich“ – Das Programm der Vernichtung durch Arbeit, Göttingen 1991. Avtorici v tej knjigi prikazujeta, v katerih taboriščih so „zaporniki“ delali. Poleg tega tudi raziskujeta, katera podjetja (kot na primer Siemens in Steyr-Daimler-Puch AG) so zaposlovala delavce na prisilnem delu.

² Ermacora, Grundriß der Menschenrechte in Österreich, 247; Veiter, Das österreichische Volksgruppenrecht seit dem Volksgruppengesetz 1976, Wien 1979, 36. stran

se bistveno razlikuje od sistema manjšinske zaščite v Sloveniji. Manjšinska zaščita v Avstriji sloni na individualnih pravicah. Manjšine niso priznane kot skupina in pravni subjekt. Zato pravice, ki so zasnovane kot kolektivne pravice, kot so na primer dvo- ali večjezični topografski napisi, za manjšino niso iztožljivi. V Avstriji manjšine nimajo možnosti učinkovite zakonsko zajamčene zastopanosti v zakonodajnih telesih, v občinskih svetih ali v parlamentu. Posebno za Rome je to kočljivo, ker so odvisni od dobre volje vladajočih strank. Reprezentacija in participacija, ki imata posebno integrativno vlogo, omogočata sodelovanje pri vseh zadevah, posebno pa tistih, ki se nanašajo posebej na manjšine.

Pravni status

II. SLOVENIJA

Ustavna ureditev

Leta 1989 je bilo v ustavnem amandmaju LXVII³ določeno, da mora zakon urediti pravni položaj Romov. Toda ustavni osnutek iz leta 1990 ni vseboval posebnih pravic za Rome.⁴ Leta 1991 je potem slovenski parlament sklenil katalog predlogov za ureditev položaja Romov. V 3. točki je določena zahteva: »ustava bi morala določiti, da mora pravice Romov urediti zakon.«⁵ Ta zakon naj bi bil osnova za zaščito pripadnikov romske skupnosti za uporabo materinščine, nego lastne kulture in drugih etničnih posebnosti kot tudi skrb Republike Slovenije za izboljšanje materialnega položaja Romov.

Slovenija je s 65. členom ustave iz leta 1991⁶ tako priznala Rome kot avtohtono skupnost. Čeprav je ta določba bolj programatična in se nanaša na izvedbeni zakon, pa je vseeno posebno pomembna, ker je prvič romska skupnost priznana kot etnična skupina, drugič pa je zaščita zajamčena v ustavi sami, sledi sistematiki v II. poglavju ustave »človekove pravice in temeljne svoboščine« in tretjič, 65. člen sledi 64., ki natančno ureja posebne pravice avtohtone narodne skupnosti Italijanov in Madžarov. Tako je jasno, da zaščita Romov sledi sistematiki manjšinske zaščite v Sloveniji, ki sloni na pozitivni zasnovi. Manjšina ima individualne in kolektivne pravice, se pravi, da je priznana kot skupina, in država ima posebno vlogo pri uresnitvi pravic.⁷ Zaščita pa sledi tudi tradiciji manjšinske zaščite večine zahodnih držav, ki jamči posebne manjšinske pravice le avtohtonim etničnim skupinam.

³ Ur. l. SRS, št. 32/89.

⁴ Poročevalec, št. 17/1990.

⁵ Poročevalec, št. 13/1991.

⁶ Ur. l., št. 33/1991.

⁷ Tako tudi ustavno sodišče v odločbi U-I-416/98-38, B-II, 5. stran, 22. 3. 2001: "Pozitivno varstvo, ki ga večinski narod priznava narodnim, etničnim, jezikovnim in drugim skupnostim (manjšinam), izraža pripravljenost države za pospeševanje in uresničevanje pravic navedenih skupnosti kot sestavnega dela demokratičnega razvoja celotne družbe (države)."

Vsebinsko je vprašljivo, kakšne konkretne pravice imajo Romi. 64. člen ustave natančno ureja pravice italijanske in madžarske narodne skupnosti. Poseben člen za zaščito romske skupnosti omogoča razlago, naj romska skupnost ne bi imela istih posebnih pravic, kot jih imata madžarska in italijanska narodna skupnost, kajti sicer bi bile romske pravice zajamčene skupaj s pravicami italijanske in madžarske narodne skupnosti. Toda ustava z uvedbo posebnega člena poudarja posebnost romske etnične skupnosti, ki potrebuje tudi posebno ureditev, prilagojeno potrebam romske skupnosti. Do zdaj najdemo le v posameznih zakonih izvedbene določbe k 65. členu ustave, ki se nanašajo na posebne pravice Romov, ker prevlada mnenje, da ni mogoče zajeti obširnega področja učinkovite zaščite v enem samem zakonu. Toda manjkajoče izvedbene določbe otežijo napredovanje pri manjšinski zaščiti, tako tudi postanejo glasnejše zahteve po izvedbenem zakonu, ki bi sistematično in celostno zajel pravice Romov.⁸

Do sprejetja izvedbenih določb ali zakona so v ustavi zapisane temeljne pravice, ki so pomembne tudi za romsko skupnost. 14. člen zagotavlja enake človekove pravice in temeljne svoboščine ne glede med drugim tudi na narodnost. 61. člen zagotavlja pravico do svobodnega izražanja pripadnosti svojemu narodu, mišljeno kot etnično kategorijo, in narodni skupnosti, 62. člen zagotavlja uporabo svojega jezika, toda do zdaj še ni bila sprejeta izvedbena določba za uporabo romskega jezika. 63. člen izrecno prepoveduje vsakršno spodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter prepoveduje razpihovanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti.

Zakonska ureditev

Izvedbene določbe k 65. členu ustave vsebujejo za predšolsko in šolsko vzgojo in izobraževanje Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja, Zakon o otroških vrtcih in Zakon o osnovnem šolstvu.⁹ Leta 1993 je sprejel strokovni svet Republike Slovenije za vzgojo in izobraževanje Ministrstva za šolstvo in šport »navodilo za prilaganje programa osnovnih šol za romske otroke«, ki je osnova za poučevanje romskih otrok.¹⁰

⁸ Glej poročilo ECRI (European Commission against Racism and Intolerance) o Sloveniji 1997, poglavje I. B. 3: „It is hoped that the special law setting out the rights and the situation of the Roma/Gypsy community will be passed as soon as possible“, <http://www.ecri.coe.int/en/00/01/03/33/02.htm>, 11. 3. 2002; Tatjana Perič, Insufficient: Governmental programmes for Roma in Slovenia, in: Roma Rights 2–3, 2001 tudi na spletni strani European Roma Right Center ERRC, http://errc.org/rr_nr2-3_2001/field_report.shtml#20-rev, 11. 3. 2002.

⁹ Vsi trije zakoni so objavljeni v Ur.l., št. 12/96.

¹⁰ O vzgoji in izobraževanju romskih otrok glej na primer Mladen Tancer, Vzgoja in izobraževanje Romov na Slovenskem, Maribor 1994.

Zakonsko zastopstvo za Rome v državnem zboru ni predvideno, Zakon o lokalni samoupravi¹¹ pa ureja zastopstvo Romov v občinskih svetih na območjih, na katerih Romi živijo avtohtono. Statuti občin naj bi uresničili to pravico ter tudi neposredno zastopnost Romov v drugih občinskih organih. Občine naj bi v okviru svojih pristojnosti s posebnimi akti urejale vprašanja, ki se nanašajo na uresničitev manjšinskih pravic, ter tudi financiranje skupin. Do zdaj neposredno zastopnost Romov urejata statut občine Murske Sobote¹² in od leta 1999 statut občine Rogašovci.¹³

Pomanjkljivosti Zakona o lokalni samoupravi je ugotovilo ustavno sodišče v odločbi U-I-416/98-38. Ta zakon je v neskladju z ustavo, ker pojma avtohtonosti ne opredeljuje in tudi ne postavlja roka, v katerem so občine dolžne uresničiti navedene zakonske določbe. Ta nepopolna zakonska ureditev pa pomeni kršitev načela pravne države 2. člena ustave.¹⁴ Ustavno sodišče je tudi ugotovilo, da je statut mestne občine Novo mesto v neskladju z Zakonom o lokalni samoupravi, ker ne določa, da ima romska skupnost, ki je avtohtono naseljena na območju mestne občine, svojega predstavnika v mestnem svetu, pa tudi, da bi občina lahko tudi že na podlagi sedanje ureditve uresničila svoje zakonske obveznosti iz petega odstavka 39. člena Zakona o lokalni samoupravi in omogočila romski skupnosti izvolitev predstavnika v občinski svet.¹⁵

Volitev članov občinskega sveta ureja Zakon o lokalnih volitvah,¹⁶ ki določa aktivno in pasivno volilno pravico za izvolitev predstavnika romske skupnosti, evidentiranje, volilne enote, ustanovitev in sestavo posebne volilne komisije itd.

Integrativnega značaja naj bi bile tudi komisije za vprašanja narodnih skupnosti na podlagi Zakona o lokalni samoupravi (četrti odstavek 39. člena). Poleg tega naj Urad za narodnosti, ki je ustanovljen pri slovenski vladi in ima tudi enoto v Murski Soboti, ter Komisija vlade Republike Slovenije za zaščito romske etnične skupnosti, na državni ravni pospešujeta sodelovanje državnih ustanov z Romi.

Glede uporabe maternega jezika v upravi niti Zakon o upravi¹⁷ niti Zakon o sodiščih¹⁸ ne vsebujeta posebnih določil za uporabo romščine pred uradi. Tako Romi trenutno nimajo pravice do uporabe romščine na uradih in upravnih organih.

Tudi Zakon o javnih glasilih¹⁹ in Zakon o RTV Slovenija²⁰ ne vsebujeta posebnih določil za romsko skupnost.

¹¹ Ur. l. št. 72/93, v obliki novele 70/2000.

¹² Ur. l. št. 23/99.

¹³ Ur. l. št. 66/99.

¹⁴ Odločba U-I-416/98-38, B-II, str. 7.

¹⁵ Odločba U-I-416/98-38, B-II, str. 9.

¹⁶ Ur. l. št. 72/93, Zakon o lokalnih volitvah in Zakon o lokalni samoupravi sta v postopku novelizacije.

¹⁷ 67/94

¹⁸ Ur. l. št. 19/94.

¹⁹ Ur. l. št. 18/94.

²⁰ Ur. l. št. 18/94.

Zaščito Romov zagotavljata tudi Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin²¹ in Evropska listina o regionalnih in manjšinskih jezikih²² Sveta Evrope. Toda kot manjšine v smislu okvirne konvencije in listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih sta po deklaraciji Republike Slovenije le italijanska narodna skupnost/italijanščina in madžarska narodna skupnost/madžarščina. Skladno z ustavo pa naj bi se določbe okvirne konvencije uporabljale tudi za romsko skupnost in prvi do četrty odstavka 7. člena listine naj bi se uporabljali tudi za romski jezik.

Že leta 1995 je slovenska vlada izdala »program ukrepov za varovanje Romov v Republiki Sloveniji«. Urad za narodnosti usklajuje izvajanje programa, kajti v skladu s svojimi delovnimi področji razna ministrstva izvajajo ta program. Tako naj bi se uveljavili razni projekti na področju vzgoje in izobraževanja romskih otrok, zaposlovanja Romov, ureditve romskih naselij, zdravstva, obveščanja Romov in podpiranja kulturne dejavnosti ter delovanja nevladnih organizacij. Leta 2000 je ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve razširilo pobudo na program za enake možnosti zaposlovanja Romov.²³

III. AVSTRIJA

Avstrija je leta 1993 z odlokom zvezne vlade o ustanovitvi sosveta za romsko skupnost posredno priznala Rome in Sinte v vsej Avstriji kot avtohtono manjšino.²⁴ Romi imajo iste pravice kot druge manjšine, ki so priznane kot avtohtone narodne skupnosti na območju Republike Avstrije. Manjšinske pravice v Avstriji vsebujejo med drugim predpisi še iz časa avstro-ogrske monarhije kot 19. člen državnega temeljnega zakona in predpisi iz časa po prvi svetovni vojni kot določbe državne pogodbe iz Saint-Germaina. Najnovejša določba 8. člena zvezne ustave, ki poudarja posebno skrb Republike Avstrije za razvoj in zaščito manjšin, je bila uvedena v avstrijsko ustavno pravo leta 2000.²⁵ Najbolj znana določba manjšinske zaščite v Avstriji je 7. člen dunajske državne pogodbe, ki pa velja samo za Hrvate in Slovence na Gradiščanskem, Štajerskem in Koroškem, torej ne zajema Romov, je pa merilo tudi za njihovo zaščito. V avstrijskem ustavnem pravu Romi niso eksplicitno omenjeni. To je bistvena razlika v primerjavi z romsko zaščito v Sloveniji.

²¹ Ur. l., št. 4/98, velja od 1. 7. 1998.

²² Ur. l., št. 17/00, velja od 1. 1. 2001.

²³ Program zaposlovanja Romov v Sloveniji, http://www.gov.si/mdds/pdof/program_r.pdf (11.3.2002).

²⁴ BGBl. (Zvezni uradni list Republike Avstrije) 323/1993.

²⁵ BGBl.168/2000.

Na zakonski ravni ureja Zakon o narodnih skupnostih iz leta 1976²⁶ določbe za uresničevanje ustavnopravnih določil. Zakon konkretizira pravico do uradnega jezika in do topografskih napisov. Ureja tudi ustanovitev in delovanje sosvetov narodnih skupnosti. Vsaka manjšina, ki je priznana z uredbo zvezne vlade o ustanovitvi sosveta, ima lasten sosvet, ki je ustanovljen pri uradu zveznega kanclerja. Sosvet je posvetovalni organ, v katerem niso zastopani samo manjšinski pripadniki, temveč tudi zastopniki strank, ki pa naj bi bili tudi pripadniki manjšin. Pomembno vlogo igra sosvet pri razdelitvi finančnih sredstev. Sosvet je edina ustanova, v kateri so Romi neposredno zastopani, ampak sosvet ni zastopniški organ manjšin, temveč posvetovalni organ vlade.

Večina določb zakona o narodnih skupnosti za Rome še ni uresničena, tako na primer tudi pravica do uporabe lastnega jezika pred uradi in topografski napisi.

Zakon o manjšinskem šolstvu za Gradiščansko prvič upošteva narodno skupnost Romov, čeprav so za gradiščanske Rome predvidene samo jezikovne izobraževalne ponudbe v romščini. Romščina se poučuje kot tuji jezik. Univerza v Gradcu (vodja projekta je dr. Dieter Halwachs) se je posvetila romskemu jeziku, ga raziskovala in tudi zapisovala. Tako so nastale knjige v romščini, ki so primerne tudi za pouk. Vsekakor pa je uspeh šolanja odvisen od sodelovanja Romov, kajti uspešno delujejo predvsem tisti projekti, za katere so dali Romi sami pobudo ali so bili pripravljene in izvedeni v tesnem sodelovanju z njimi.

Novela Zakona o avstrijski radioteleviziji iz leta 2001²⁷ je uvedla posebna navodila za ponudbe v jezikih tistih narodnih skupnosti, ki imajo sosvet. To je prvič, da zakon o avstrijski radioteleviziji vsebuje določbe v korist narodnih skupnosti.

Tudi Avstrija je podpisala in ratificirala Okvirno konvencijo za varstvo narodnih manjšin²⁸ in Evropsko listino o regionalnih in manjšinskih jezikih²⁹ Sveta Evrope. V deklaraciji k okvirni konvenciji je Avstrija priznala, da so manjšine v smislu konvencije vse manjšine, ki so priznane z zakonom o narodnih skupnostih. Tudi v deklaraciji k Evropski listini je Avstrija izrazila, da je manjšinski jezik v smislu listine med drugim tudi romščina.

Na raznih področjih, kot so na primer vzgoja in izobraževanje, zaposlovanje, urejanje naselij, obstajajo razni projekti v sodelovanju z romskimi društvi.³⁰ Posebno razveseljivo je, da postajajo Romi vse bolj iniciativni, kar se kaže na primer v tem, da romska društva delujejo zelo uspešno. Leta 1995 je na primer kulturno društvo avstrijskih Romov ustanovilo sklad za Rome, ki podpira projekte na področju izobraževanja.

²⁶ BGBl.396/1976.

²⁷ BGBl.379/1984 v obliki novele BGBl.I. 83/2001.

²⁸ BGBl.III 120/98 velja od 1.7.1998.

²⁹ BGBl.III 216/01 velja od 1. 10. 2001.

³⁰ Glej projekte dobre prakse na raznih področjih na spletni strani <http://www.roma-net.at/index2.html>, (11. 3. 2002).

IV. SKLEP

Ta kratek oris statusa Romov v Republiki Avstriji in Republiki Sloveniji kaže, da državi nista nedejavni, sicer pa še nista uvedli vseh zakonskih določb, pomembnih za učinkovito zaščito in izboljšanje položaja Romov. Predvsem je treba opozoriti na to, da za Rome še dolgo ne bo dosežen standard pravne in dejanske zaščite, ki ga imajo druge avtohtone manjšine.

Zaščita na obeh straneh meje še ni zadostna. Tako je Odbor za odpravo vseh oblik diskriminacije (Committee for Elimination of all forms of discrimination CERD) Združenih narodov leta 1999 kritiziral manjkajoče uveljavljanje zakonodaje za Rome v Avstriji, ki se razlikuje od uveljavljanja zakonodaje za druge manjšine v Avstriji. Nezadovoljiva ali sploh manjkajoča zakonodaja za nove manjšine v Avstriji je pomembna točka, ki jo je CERD tudi kritiziral. CERD je priporočal uvedbo zakona o prepovedi diskriminacije, ki bi vseboval tudi prepoved zapostavljanja med državljani in nedržavljeni.³¹

CERD leta 2000 podobno kritizira tudi zakonodajo Slovenije v zvezi z Romi in poudarja razliko med zaščito italijanske oziroma madžarske narodne skupnosti in romsko skupnostjo. Tudi v Sloveniji je očitno razlikovanje Romov v avtohtone in neavtohtone.³² To razlikovanje zastruje posebno slab položaj neavtohtonih Romov, kajti veliko jih nima slovenskega državljanstva in so zato prikrajšani za svobodo gibanja, dostop do zdravstvenega varstva in drugih socialnih storitev in zaposlovanja.³³ To kritizira v zadnjem poročilu tudi Evropski center za pravice Romov (ERRC), ki se v svoji kritiki nanaša predvsem na stanje neavtohtonih Romov v Sloveniji.³⁴ Tudi Evropska komisija v poročilu o napredovanju Slovenije pri vključevanju v Evropsko unijo leta 2000 in 2001 poudarja, da Slovenija uresničuje vsa politična kopenhavska merila na področju zaščite manjšin, toda opozarja na nujnost dodatnih ukrepov glede na položaj Romov.

Pravna podlaga v ustavi in na zakonski ravni mora biti v Sloveniji torej nujno izvedena na zakonski oziroma podzakonski ravni. Čeprav so tu in tam posebno v vzgoji, izobraževanju in zaposlovanju v Avstriji in Sloveniji uspešne dejavnosti, bo pa za izboljšanje položaja Romov nujno potrebno, da se državi dvigneta na drugo stopnjo dejanja. Deklarativni in programski akti so zelo pomembni, ker so močno prispevali k povečanju občutljivosti za položaj Romov pri večinskem narodu ter tudi pri Romih samih. Zdaj pa je treba tudi uresničiti ta spoznanja.

³¹ Glej European Roma Rights Center (ECCR), UN Committee rebukes Austria, Czech Republic, Finland, Italy and Portugal for treatment of Roma, in: Roma Rights no 1/99, http://errc.org/rr_nr1_1999/snap04.shtml 7. 6. 2001.

³² Glej ECCR, United Nations Committee on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination and the Committee against Torture express concern about Roma Rights in Slovenia, in: Roma Rights no 3/2000, http://errc.org/rr_nr3_2000/snap27.shtml (7. 6. 2001).

³³ Monitoring the EU accession process. Minority Protection, Budapest: OSI 2001, 69.str. ipd.

³⁴ ERRC, Perič, Insufficient: Governmental programmes for Roma in Slovenia, in: Roma Rights št. 2-3/2001, http://errc.org/rr_nr2-3_2001/field_report.shtml, (11.1.2002).

Slovenija je že napredovala, saj je pripravila vladne programe z različnimi ukrepi za izboljšanje položaja Romov. Izkušnje so pozitivne in tudi negativne, so pa za prihodnje načrtovanje zelo pomembne. V Sloveniji je pozitivno zasnovan sistematičen program ukrepov, čeprav še ne učinkujejo na vseh področjih.

Posebnost slovenske pravne ureditve je eksplicitna zaščita Romov v ustavi in pravica Romov do neposredne zastopanosti v občinskih svetih. Sodelovanje in soodločanje v državnih organih pomeni pravno vključitev Romov v državo. Romski zastopnik v občinskih svetih dejansko prispeva k boljšemu medsebojnemu razumevanju. Tudi Urad za narodnosti in Komisija RS za romska vprašanja pospešujeta boljše medsebojno razumevanje in sodelovanje.

Ključnega pomena, in to je pozitivna izkušnja iz Avstrije, je, da Romi postanejo sami iniciativni in se odločno zavzemajo za svoje pravice. Ustanovitev sosveta, čeprav edina možnost za institucionalizirano sodelovanje med manjšino in državno oblastjo, je velik uspeh za skupnost Romov in Sintov v Avstriji.

Vključitev Romov mora država najprej zagotoviti na institucionalni ravni, upoštevajoč poseben položaj romske manjšine, ki je že stoletja izpostavljena najhujši diskriminaciji. Torej se zaščita Romov ne more nanašati samo na izboljšanje socialnega položaja. Samo celovita zasnova,³⁵ ki obsega socialni razvoj in jamči človekove pravice ter posebne manjšinske pravice in tudi učinkovito nasprotuje diskriminaciji in rasizmu, je lahko uspešen. Za to pa je potrebno ne samo sodelovanje Romov, ampak tudi večinskega naroda.

Reprezentacija in participacija manjšine v državnih organih, t. j. sodelovanje in soodločanje v strukturah, ki na demokratičen način urejajo težave in spore, je ključnega pomena, kajti pomeni dejansko vključitev. Zato ne smeta biti le prazna besedna lupina. Dejansko se je izkazalo, da je vključevanje manjšin edina možnost za zmanjšanje trdovratnih in negativnih stereotipov, predsodkov, rasizmov in ksenofobije. Vključitev pa je predvsem naloga za večinski narod, kajti ta ima oblast, da uresniči pravice manjšin.

³⁵ Tudi mednarodne organizacije se znova zavedajo pomena celovitega urejanja romskega položaja. Tako je leta 1998 v okviru srečanja o človeških razsežnostih pod kroviteljstvom ODIHR OSCE razglasilo novo stopnjo romske politike, ki potrebuje sistematično kombinacijo metod družboslovja, implementacijo manjšinskih pravic in zaščito pred diskriminacijo in nasiljem. V mednarodni primerjavi se prikaže podobna slika. Ukrepi, če sploh so, večinoma nimajo zaželenega učinka. Posebno posamezne akcije brez dolgoročne zasnove in brez sodelovanja z Romi niso dovolj, da bi jamčile človekove in manjšinske pravice Romov. Torej tudi edino zakonski ukrepi ne zmorejo izboljšanja položaja Romov, tudi posebne pravice ne zadostujejo, če ne sodelujejo državna oblast, civilna družba ter Romi.

NEKATERI NOVEJŠI TRENDI RAZVOJA VARSTVA MANJŠIN IN (POSEBNIH) PRAVIC NARODNIH IN DRUGIH MANJŠIN: EVROPSKI KONTEKST¹

I. UVOD

Nedavni dogodki na ozemlju nekdanje Jugoslavije in dogajanje na Bližnjem vzhodu kažejo, kakšen vpliv lahko imajo (med)etnični odnosi in zaostrovanje etničnih konfliktov na mir in stabilnost v svetu in v posameznih državah. Dejanski medetnični odnosi in položaj manjšin in/ali (celo bolj odločilno) dojemanje dejanskih razmer in ravni varstva ter pravne ureditve in uresničevanja posebnih pravic manjšin so pomembni dejavniki, ki lahko sprožijo zaostrovanje konfliktov v sodobnih pluralnih družbah in s tem ogrozijo njihovo stabilnost.

Ko je Badinterjeva komisija ugotovila, da je razpadla nekdanja jugoslovanska federacija (SFRJ), je zaščito narodnih manjšin opredelila kot enega od pogojev za demokracijo (in/ali uspešno demokratizacijo) v sodobnih etnično pluralnih družbah ter hkrati tudi kot predpogoj za mednarodno priznanje novih držav in kriterij za vključevanje v evropske integracijske procese.² V Evropi danes ta izhodišča večinoma štejejo za temeljna načela glede zaščite (narodnih) manjšin. V devetdesetih letih pa sta pomembni prelomnici v zgodovinskem razvoju evropskega varstva manjšin Okvirna konvencija o zaščiti narodnih manjšin ter Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih, ki sta bili sprejeti v okviru Sveta Evrope in sta postali prva pravno zavezujoča mednarodnopravna dokumenta o varstvu narodnih manjšin. Če upoštevamo navedeno, potem vsaj v Evropi na prelomu tisočletja ne bi smelo biti dvoma o tem, da obstajajo posebne pravice narodnih manjšin in potreba za posebno varstvo manjšin.

¹ To besedilo je nekoliko skrajšano in prirejeno angleško besedilo, ki je objavljeno v tej knjigi, temelji pa na: Mitja Žagar (1997), "Rights of ethnic minorities: Individual and/or collective rights? Some new(er) trends in development and the (universal) nature of human rights - The European perspective." *Journal of International Relations*, let. 4, št. 1/4, str. 29-48.

² Podrobneje o teh tematikah, glej npr.: Alain Pellet (1992), "The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples." *European Journal of International Law*, Let. 3, Št.1, <http://www.ejil.org/journal/Vol3/No1/art12.html#TopOfPage> (12. 12. 2001); Danilo Türk (1993), "Recognition of States: A Comment." *European Journal of International Law*, let. 4, št. 1, <http://www.ejil.org/journal/Vol4/No1/art5.html#TopOfPage> (12 December 2001); itd. Besedilo pravnih mnenj Badinterjeve komisije glej npr.: (Opinions 1-3) v Alain Pellet (1992), "The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples - Appendix: Opinions of the Arbitration Committee." *European Journal of International Law*, Let. 3, Št. 1, <http://www.ejil.org/journal/Vol3/No1/art13.html#TopOfPage> (12. 12. 2001); (Opinions 4-10) v Roland Rich (1993), "Recognition of States: The Collapse of Yugoslavia and the Soviet Union." *European Journal of International Law*, Let. 4, Št.1, <http://www.ejil.org/journal/Vol4/No1/art4.html#TopOfPage> (12 December 2001).

Ta prispevek na kratko predstavlja zgodovinski razvoj manjšinske zaščite in nekatere aktualne trende, ki jih je mogoče zaslediti, ter nerešena vprašanja, ki se pri tem pojavljajo – vključno z definicijo narodnih manjšin. Ob razpravah o naravi in pomenu manjšinskih pravic v sodobnih pluralnih družbah poskušam ponuditi tudi nekaj praktičnih predlogov za uveljavljanje in razvoj manjšinskih pravic. Pri tem se zavzemam za uveljavitev in širjenje ideologije in prakse človekovih pravic in svoboščin, katerih pomemben del so tudi manjšinske pravice, ki imajo zaradi svoje posebne narave – po mojem mnenju – hkrati individualno in kolektivno razsežnost.³

II. DEFINICIJE POJMOV ETNIČNE IN NARODNE MANJŠINE TER NEKATERI KLJUČNI KONCEPTI

Najprej lahko ugotovimo, da ne obstaja splošno sprejeta pravna definicija etničnih in narodnih manjšin.⁴ Zaradi različnih strokovnih in političnih pogledov se mednarodni pravni in politični dokumenti ter ustave in zakonodaja posameznih držav temu vprašanju izogibajo.⁵ Hkrati obstaja vrsta opredelitev etničnih in narodnih manjšin, ki so jih oblikovali strokovnjaki, ki so proučevali različne tematike, povezane s temi skupnostmi. Čeprav so si te definicije v posameznih delih podobne, pa se med sabo tudi razlikujejo, saj izražajo raziskovalne in druge interese svojih avtorjev. Najbolj znana in verjetno najpogosteje citirana pa je definicija profesorja Capotortija, ki (etnično) manjšino opredeljuje kot skupino:

³ Čeprav tako mogoče ne mislijo vsi raziskovalci in znanstveniki, pa sam mislim, da se raziskovalci ne smejo obnašati le kot nevpeljeni, pasivni in objektivni opazovalci sočasnih dogajanj na področju človekovih pravic. Njihova prva naloga je, da z ugotovitvami svojega raziskovanja seznanijo javnost, družbene in politične dejavnike ter jih opozorijo tudi na svoje kritične ugotovitve in na težave, ki jih zaznavajo pri uresničevanju človekovih pravic. Poleg tega pa se pogosto pokaže tudi potreba, da se raziskovalci in znanstveniki dejavno zagovarjajo in uveljavljajo človekove pravice in svoboščine ter se vključujejo v pospeševanje njihovega razvoja, zlasti še pri uveljavljanju in razvoju strpnosti (tolerance) ter pri uveljavljanju, širitvi in razvoju ideologije človekovih pravic.

⁴ Dosedanje izkušnje so pokazale, da je pravno definiranje etničnih in narodnih manjšin politično zelo zapleteno in občutljivo vprašanje, zato države pri tem nikakor ne morejo doseči potrebnega soglasja. Med poskusi kaže posebej omeniti 1. člen osnutka Dodatnega protokola o osebah, ki pripadajo narodnim manjšinam, k Evropski konvenciji o človekovih pravicah, za katerega pa tudi ni verjetno, da bo kmalu sprejet. Omenjeni osnutek opredeljuje narodno manjšino (national minority) kot: *“...a group of persons in a state who: (a) reside on the territory of that state and are citizens thereof; (b) maintain long-standing, firm and lasting ties with that state; (c) display distinctive ethnic, cultural, religious or linguistic characteristics; (d) are sufficiently representative, although smaller in number than the rest of the population of that state or of a region of that state; (e) are motivated by a concern to preserve together that which constitutes their common identity, including their culture, their traditions, their religion or their language”*. (Article 1 of the proposal for an additional protocol to the Convention for the Protection of Human rights and Fundamental Freedoms, concerning persons belonging to national minorities, in Recommendation 1201 (1993) on an additional protocol on the rights of minorities to the European Convention on Human Rights, adopted on 1 February 1993.)

Ta poskus pravne definicije narodne manjšine kaže nekatere novejšje trende v teoriji mednarodnega prava, je pa po mnenju nekaterih držav – in tudi z vidika posameznih teoretikov – nesprejemljiv. (Glej npr.: “Report on an additional protocol on the rights of minorities to the European Convention on Human Rights” (1993), Rapporteur: Mr. Worms, France Socialist; Parliamentary Assembly, Council of Europe: ADOC 6742. 1403-15/1/93-2-E, 19 January 1993, str. 4-5.)

⁵ Glej npr.: Florence Benoit-Rohmer, Hilde Hardeman (1994), *The Minority Question in Europe: Towards the Creation of a Coherent European Regime*. CEPS Paper No. 55, Brussels: Centre for European Policy Studies, 1994, str. 25-29.

- ki je manj številčna glede na preostalo prebivalstvo države,
- ki je v nedominantnem položaju v tej skupnosti,
- katere pripadniki, ki so državljani države, v kateri živijo, imajo določene etnične, verske ali jezikovne značilnosti, ki jih razlikujejo od preostalega prebivalstva te države,
- katere pripadniki kažejo vsaj implicitno medsebojno solidarnost z namenom, da bi ohranili svojo kulturo, tradicije, vero ali jezik.⁶

V tem prispevku sem se odločil, da bom nekoliko priredil in dopolnil delovne definicije različnih tipov etničnih manjšin, ki sem jih pred leti oblikoval za svoj prispevek v zborniku *Slovenci v Hrvaški*.⁷ Pri oblikovanju teh delovnih opredelitev sem poskusil upoštevati, kako bi lahko uvrstitev v posamezno kategorijo vplivala na priznani pravni status in zaščito različnih manjšinskih skupnosti. Tako bi etnično manjšino – kot najsplošnejšo in najširšo kategorijo pri opredeljevanju manjšinskih etničnih skupnosti – lahko opredelili kot

- (a) specifično in oblikovano (etnično) skupnost,
- (b) ki je manj številčna od preostalega prebivalstva v državi,
- (c) ki je kot skupnost v nedominantnem (socialnem) položaju v tej državi,
- (d) katere pripadniki so državljani države, v kateri živijo,⁸
- (e) pripadniki etnične manjšine se od večinskega prebivalstva razlikujejo po svojih posebnih etničnih, verskih in/ali jezikovnih značilnostih;
- (f) obstaja posebna etnična identiteta te skupnosti in njenih pripadnikov ter njihov interes za ohranitev njihove specifične kulture, tradicij, vere ali jezika;
- (g) etnična/narodna manjšina je nastala kot posledica specifičnega zgodovinskega razvoja države (migracije, sprememba upravno-administrativnega statusa ozemlja), pogosto z določljivo meja nacionalne države, na ozemlju katere živijo.⁹

Analiza ustav držav sveta in njihovih zakonodaj pa pokaže, da nacionalne države in tudi mednarodnopravni dokumenti praviloma za priznanje manjšinskega zahtevajo terjajo še izpolnjevanje nekaterih dodatnih pogojev.¹⁰ Tako poseben pravni status, posebne manjšinske pravice in zaščito priznavajo le osebam, ki pripadajo **tipičnim**

⁶ Francesco Capotorti (1991), *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. New York: United Nations, 1991, str. 96.

⁷ Mitja Žagar (1995), "Ali so Slovenci na Hrvaškem narodna manjšina: Splošna terminološka vprašanja in pravna zaščita." – v Vera Kržišnik-Bukić, ur., *Slovenci v Hrvaški*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1995, str. 334-335.

⁸ Prav dejstvo, da so pripadniki etnične manjšine državljani države, v kateri živijo, jih razlikuje od tipičnih imigrantov, ki praviloma nimajo državljanstva države, v kateri živijo, ampak imajo v tej državi praviloma status tužcev z uradnim (stalnim) bivališčem.

⁹ Seveda obstajajo tudi manjšine, katerih pripadniki ne živijo strnjeno na določenem ozemlju (regiji), ampak živijo razpršeno po celotnem ozemlju države ali celo večih držav, kot to velja na primer za Jude in Rome.

¹⁰ Glej npr.: Mitja Žagar (1996a), "Exploring Ethnicity: Constitutional Regulation Of (Inter)Ethnic Relations – New Approaches to Multicultural Education." <http://www.unisa.edu.au/lavskis/zagar/detail.htm> (12. 12. 2001); Mitja Žagar, Aleš Novak (1999), "Constitutional and international protection of national minorities in Central and Eastern Europe." – v Mitja Žagar, Boris Jesih, Romana Bešter, ur., *The constitutional and political regulation of ethnic relations and conflicts: Selected papers*. Ethnicity 2. Ljubljana: Institute for Ethnic Studies, 1999, str. 177-214; Mitja Žagar (1996), "Evolving concepts of protection of minorities: International and constitutional law." *Razprave in gradivo / Treatises and Documents*, Št. 31/1996, str. 143-164; itd.

(tradicionalnim) narodnim manjšinam. Tipične narodne manjšine pa najenostavneje lahko opredelimo tako, da prej navedeni splošni definiciji dodamo še te vrstine:

- (h) Tipična narodna manjšina avtohtono živi na določenem ozemlju.¹¹
- (i) Tipična narodna manjšina je praviloma etnično povezana z določeno (večjo) etnično skupnostjo (matico, matičnim narodom, »kin-nation«), ki ima praviloma svojo lastno (nacionalno) državo. Država »matičnega naroda« je najpogosteje sosednja država države, v kateri tipična narodna manjšina živi.
- (j) Tipična narodna manjšina ima številne (kulturne, socialne, ekonomske, politične) stike in vezi z državo »matičnega naroda«, manjšinsko vprašanje pa je pogosto tudi pomembna sestavina odnosov med obema državama (med »matično« etnično državo in državo, katere državljani so pripadniki narodne manjšine).

Avtohtonost, na katero se pogosto vežejo posebne manjšinske pravice, je lahko zelo sporna. Prav tako je za priznanje manjšinskih pravic lahko sporen tudi pogoj državljanstva, saj poznamo primere, ko celo tretja ali četrta generacija imigrantov (priseljencev), ki so bili rojeni v državi, v kateri imajo stalno prebivališče, nima državljanstva te države. Kot otroci tujcev imajo po načelu »kvi« (*ius sanguinis*) državljanstvo tiste države, katere državljani so njihovi starši oziroma predniki. Razlogi, zakaj ti imigranti nimajo državljanstva države, v kateri stalno živijo, so lahko različni in segajo od same (omejevalne) zakonodaje o državljanstvu držav, v katerih so se rodili in v katerih živijo, kulturnih in tradicionalnih razlogov, časti, pa vse do vprašanja (dedovanja) družinskega premoženja v državah, katerih državljani so (bili) njihovi starši.¹² Kakor koli že, imigranti, ki nimajo državljanstva države, v kateri (stalno) živijo, so zato izključeni iz demokratičnih političnih procesov, ker niso državljani, pa se v skladu s prevladujočo prakso zanje tudi ne more uveljaviti manjšinska zaščita, ki se je sicer razvila za zaščito pripadnikov tradicionalnih narodnih manjšin.

Netipične tradicionalne etnične manjšine, lahko od tipičnih narodnih manjšin razlikujemo tako, da ugotovimo, da sicer živijo avtohtono na ozemlju svoje tradicionalne poselitve, ne obstaja pa njihov »matični narod« zunaj meja države, katere državljani so, oziroma da njihov »matični narod« nima svoje lastne nacionalne države.¹³

¹¹ Avtohtonost opredeljuje dolgotrajnost naselitve na določenem ozemlju in vključenost (integriranost) skupnosti v določeno etnično pluralno okolje. Avtohtone skupnosti praviloma sooblikujejo kulturno, ekonomsko in družbeno podobo svojega okolja. Pri tem kaže poudariti, da ni objektivnih meril, ki bi določala, kdaj neko skupnost lahko štejem za avtohtono. Tako so različna merila in pojmovanja avtohtonosti praviloma posledica subjektivnih in političnih odločitev v nekem okolju. *The Minority Rights Group* se je tako npr. opredelila, da etnične manjšine postanejo avtohtone po dveh generacijah (40-50 let), če seveda izpolnjujejo ostala merila in pogoje. (Glej npr.: *World Directory of Minorities*. (1990) Longman international reference. Edited by: Minority Rights Group. UK: Longman, 1990, str. xiv.)

¹² Glej. Npr.: Eric Bockstael, Otto Feinsein (1991), "Ethnic Conflict and Development: A Belgian Case Study." United Nations Research Institute for Social Development - UNRISD: photocopied paper for the "Workshop on Ethnic Conflict and Development", Dubrovnik (Yugoslavia, Croatia), 3-6 June 1991.

¹³ Mnogi avtorji zahtevajo, da je za netipične narodne manjšine treba uveljaviti enako zaščito, kot velja za tipične narodne manjšine – in to ne glede na njihovo velikost. To pa bi seveda zahtevalo preoblikovanje sedanjega koncepta (eno)nacionalnih držav. Glej npr.: Bojko Bučar (1994), "Co-operation on Culture and Education and the Problem of Minorities." Photocopied paper for The 6th European Conference of Frontier Regions, Council of Europe, Parliamentary Assembly, Congress of Local and Regional Authorities of Europe, Ljubljana (Slovenia), 13-15 October 1994.

Poudariti pa je treba, da so tipične in netipične narodne manjšine le zelo majhen delček etnične pluralnosti v sodobnih družbah. Velja pa, da le za pripadnike teh skupnosti obstaja posebna manjšinska zaščita. Države praviloma manjšinskega statusa nikakor nočejo priznati tudi imigrantom in imigrantskim skupnostim, saj menijo, da bi jim to naložilo preveč obveznosti, ki jih ne želijo ali pa jih ne bi zmogle sprejeti. Prav zato imigrantske skupnosti in migranti ne uživajo nobene posebne manjšinske zaščite.

II. 1 Manjšine v pluralnih družbah: Nacionalna država in manjšine

Kot sem že omenil, države le zelo nerade in težko uradno priznajo manjšinski status posebnim skupnostim, kar je povezano prav s konceptom (eno)nacionalne države, ki prevladuje v današnji mednarodni skupnosti. To pomeni, da (nacionalno) državo pojmujejo kot etnično homogeno državo določenega (naslovnega) naroda – nacije. Državo razumejo kot sredstvo za uresničevanje nacionalnih interesov tega naroda, obstoječo etnično pluralnost pa kot odklonski (devianten) pojav, ki otežuje ali celo ogroža uresničevanje teh interesov.¹⁴ Pri tem pozabljajo, da je etnični pluralizem le ena od številnih oblik in pojavov pluralizma v družbah, ki je značilna za prav vse sodobne družbe. Zlasti pa se ne zavedajo, da sta prav obstoj pluralizma in svoboda do opredeljevanja ključna (pred)pogoja za obstoj in razvoj demokracije v teh pluralnih družbah.

Prav tako pozabljajo, da so narodne manjšine, kakršne poznamo danes, produkt nacionalnih držav. Če sodobne države ne bi bile (tudi) etnično opredeljene, potem etnična pripadnost državljanov sploh ne bi bila pomembna. V tem primeru tudi narodne manjšine ne bi potrebovale posebne zaščite. Ker obstajajo uradni jeziki ter nacionalne kulture in zgodovine, pa tudi narodne in druge etnične manjšine potrebujejo posebno zaščito, če želijo njihovi pripadniki ohraniti svojo posebno kulturno, jezikovno, versko itd. identiteto.

Dojemanje nacionalnih držav kot etnično homogenih entitet pa je tudi eden pomembnih vzrokov in dejavnikov nacionalizma.¹⁵ Tako koncept (eno)nacionalne države in nacionalizem lahko povzročita konflikte med etničnimi skupnostmi, ki imajo v državi dominanten položaj, in med tistimi specifičnimi etničnimi skupnostmi znotraj te države, ki takšne prevlade nočejo sprejeti. Pri tem pa prav zaradi tradicionalnega pojmovanja nacionalne države kot najučinkovitejšega (ali sploh edinega uspešnega) mehanizma za uresničenje etničnih interesov pogosto etnične skupnosti, ki so v

¹⁴ Več o konceptu (eno)nacionalnih držav glej npr.: C. A. Macartney (1934), *National States and National Minorities*. London: Oxford University Press, Humprey Milford, 1934; Hough Seton-Watson (1977), *Nations and States*. London: Methuen / Boulder, Colorado: Westview Press, 1977; Rudolfo Stavenhagen (1990), *The Ethnic Question: Conflicts, Development, and Human Rights*. Tokyo, Hong Kong: United Nations University Press, 1990, str. 31, 20-35; Mitja Žagar (1995a), "Constitutions in Multi-Ethnic Reality." *Razprave in gradivo / Treatises and Documents*, št. 29-30/1995, str. 144-157; Mitja Žagar (1997), "Rešitev, ki je postala problem: Nacionalne države in večetnična realnost." *Razprave in gradivo / Treatises and Documents*, št. 31, str. 7-13; itd.

¹⁵ Glej npr.: Ernest Gellner (1983), *Nations and Nationalism*. Ithaca & London: Cornell University Press, 1983, str. 3-5; Eric J. Hobsbawm (1990), *Nations and Nationalism since 1789: Programme, Myth, Reality*. Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press, 1990, str. 9-12.

obstoječi državi v nedominantnem položaju, edino rešitev za svoj položaj vidijo v odcepitvi od sedanje države in v ustanovitvi svoje lastne in samostojne – etnično homogene – nacionalne države ali v priključitvi h kakšni drugi državi.¹⁶

III. ZGODOVINSKI RAZVOJ MEDNARODNOPRAVNE, USTAVNE IN ZAKONSKE ZAŠČITE MANJŠIN

Kot sem že omenil, so narodne in druge etnične manjšine, kakršne poznamo danes, posledica oblikovanja, razvoja in obstoja nacionalnih držav in njihovih meja. Manjšinska zaščita se je razvijala le zelo počasi, v negotovem in pogosto bolečem zgodovinskem procesu, ki bi ga lahko razdelili na tri ključne faze:

- (1) od westfalskih sporazumov (1648) do prve svetovne vojne,
- (2) od konca prve svetovne vojne do druge svetovne vojne;
- (3) obdobje po drugi svetovni vojni, v katerem po letu 1989 lahko zaznamo vrsto novih značilnosti.

III.1 Od westfalskih sporazumov (1648) do prve svetovne vojne

Prva faza razvoja je trajala skoraj tristo let, razvoj manjšinskih pravic v tem obdobju pa je bil le zelo počasen in omejen oziroma delen.¹⁷ Bistvene značilnosti tega obdobja so bile:

- (i) Manjšinska zaščita je bila večinoma omejena le na zaščito verskih manjšin ter je vključevala svobodo in enakopravnost ver, v nekaterih primerih pa tudi omejeno versko in lokalno samoupravo. Le izjemoma so bile omenjene tudi etnične manjšine, njihova zaščita pa ni bila natančneje urejena.¹⁸
- (ii) Manjšinsko zaščito so določali le redki mednarodni dokumenti, ki pa niso predvidevali nobenega mehanizma za zagotavljanje uresničevanja te zaščite. Uresničevanje manjšinske zaščite je bilo v celoti prepuščeno posameznim suverenim državam
- (iii) Tudi tiste redke določbe o zaščiti manjšin, ki so obstajale v mednarodnih pogodbah in zakonodajah posameznih držav, so se le zelo redko uresničevale.
- (iv) Ustavna zaščita narodnih manjšin v tem obdobju ni obstajala – razen posredno v primerih, ko so ustave razglašale načelo enakosti, ter v zelo redkih primerih, ko so prepovedale diskriminacijo na podlagi rase ali vere.

¹⁶ Glej npr.: James. G. Kellas (1998), *The Politics of Nationalism and Ethnicity*. 2nd revised and updated edition. Basingstoke, London: Macmillan; New York: St. Martin's Press, 1998; Stavenhagen, 1990.

¹⁷ Glej, npr.: Salo W. Baron (1985), *Ethnic Minority Rights: Some older and newer trends*. The tenth Sacks Lecture delivered on 26th May 1983. Oxford, England: Oxford Centre for Postgraduate Hebrew Studies, 1985.

¹⁸ Tako je npr. Sklepni dokument dunajskega kongresa (1815) omenjal Poljake kot etnično manjšino, ni pa določal nobene posebne manjšinske zaščite. S tem dokumentom so se Avstrija, Prusija in Rusija zavezale, da bodo Poljakom, ki živijo pod njihovo oblastjo, dale nekatere etnične pravice, vendar te pravice niso bile določene.

III.2 Od konca prve svetovne vojne do druge svetovne vojne

Druga faza je bila precej krajša in je zanjo značilen dokaj dinamičen razvoj, katerega bistvene značilnosti so bile:

- (i) Zaščita manjšin se je razvila in razširila tako, da je poleg verskih vključevala tudi zaščito rasnih, etničnih in jezikovnih manjšin. »Posebne« pravice oseb, ki pripadajo etničnim, rasnim, jezikovnim in/ali verskim manjšinam so postale del človekovih pravic.
- (ii) Zaščito narodnih manjšin so določali mednarodni dokumenti – predvsem tisti, ki so se oblikovali v okviru Društva narodov. Ključni dokumenti za manjšinsko zaščito v tem obdobju pa so bile mirovne pogodbe po prvi svetovni vojni.
- (iii) V tej fazi se je začelo obdobje sodobne ustavne zaščite narodnih manjšin, ko so posamezne ustave sprejele in celo dogradile rešitve iz mednarodnih dokumentov in prakse.¹⁹ Vseeno pa večina ustav, ki so temeljile na konceptu (eno)nacionalne države, ni vsebovala manjšinsko zaščitnih določb.
- (iv) V tem obdobju se niso razvili ustrezni in učinkoviti, ki bi na mednarodni ravni ali v posameznih državah zagotavljali uresničevanje mednarodnih in ustavnih manjšinsko zaščitnih določb.
- (v) Obstajala je vrsta hudih problemov pri uresničevanju manjšinske zaščite in »posebnih« pravic oseb, ki pripadajo manjšinam. Vseeno sta se raven zaščite in položaj manjšin bistveno izboljšala, če to obdobje primerjamo s prejšnjim.²⁰

III.3 Po drugi svetovni vojni

Tretje obdobje je najbolj dinamično do zdaj. Poudariti je treba zlasti vlogo nekaterih mednarodnih organizacij in integracij kot so, na primer, Združeni narodi, Svet Evrope, Konferenca oz. Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi, Evropske skupnosti oziroma Evropska unija, itd. Pomembne so tudi različne dvostranske in večstranske mednarodne pogodbe, ki urejajo tudi zaščito narodnih manjšin.²¹ Sprva je to obdobje zaznamovala dekolonizacija, ob koncu dvajsetega stoletja pa je razvoj manjšinske zaščite pretresel razpad nekaterih večnacionalnih držav (Češkoslovaška, Jugoslavija, Sovjetska zveza). V obeh primerih je v ospredje ponovno prišlo načelo samoodločbe (in na njem temelječa pravica do samoodločbe), ki je bistveno spremenilo politični zemljevid in odprlo mnoga vprašanja.²²

¹⁹ Med ustavami, ki su urejale manjšinsko zaščito, kaže omeniti zlasti ustavo ruske socialistične federativne sovjetske republike (1918), nemško weimarsko ustavo (1919) in ustavo Republike Estonije (1920). (Glej npr. Albert P. Blaustein, Jay A. Sigler, ur. (1988), *Constitutions That Made History*. Edited, compiled and introduction by: A. P. Blaustein, J. A. Sigler. New York: Paragon House Publishers, 1988, str. 337-398.)

²⁰ Več o tem glej, npr.: MCapotorti (1991), str. 25; Inis L. Claude (1955), *National Minorities: An International Problem*. Cambridge: Cambridge University Press, 1955, str. 17, 35-36; Ernest Petrič (1977), *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin*. Maribor: Založba Obzorja, 1977, str. 32, 44-49; Petra Roter (1995), "Razvoj mednarodnopravnega varstva manjšin od 17. stoletja do obdobja Društva narodov". *Razprave in gradivo / Treatises and Documents*, Št. 29-30/1994-1995, str. 208-209.

²¹ Podrobneje o tem glej v angleški različici besedila v tej knjigi.

²² Glej npr.: Morton Halperin, David J. Scheffer, Patricia L. Small (1992), *Self-Determination in the New World Order*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1992; Mitja Žagar (1994), "National Sovereignty at the End of the Twentieth Century: Relativization of Traditional Concepts; The Case of Slovenia" - v Bojko Bučar, Stein Kuhnle, ur., *Small States Compared: Politics of Norway and Slovenia*. Bergen: Alma Mater, 1994, str. 243-248.

V tem obdobju se je pojavilo precej pomenbnih (nacionalnih, regionalnih) razlik pri dojemanju in urejanju varstva narodnih manjšin.²³ Bistvene značilnosti, ki opredeljujejo to obdobje, pa so:

- (i) Razvil se je koncept človekovih pravic in svoboščin, katerega sestavni del so tudi manjšinske pravice. Pojavile so se nekatere nove posebne manjšinske pravice, postopoma pa poleg individualne narave začenjajo priznavati tudi kolektivno naravo in razsežnost manjšinskih pravic.
- (ii) Pravice in zaščito narodnih manjšin ureja vrsta mednarodnih dokumentov. Poleg zavezujočih mednarodnopravnih dokumentov (pogodb, konvencij), kaže omeniti tudi številne nezavezujoče dokumente (deklaracije, resolucije), ki gradijo načela in bi lahko postopoma kot pravila običajnega mednarodnega prava postala zavezujoča. Vseeno pa je v večini primerov uresničevanje manjšinskih še vedno odvisno od politične volje posameznih držav, da spoštujejo obstoječe mednarodne dokumente in standarde.
- (iii) Države še vedno večinoma pojmujejo kot etnično homogene (eno)nacionalne države, zato posamezne vlade nočejo sprejemati že obstoječih standardov manjšinske zaščite in jih uveljaviti v svojih pravnih sistemih, prav tako pa blokirajo tudi mednarodnopravni razvoj manjšinskih pravic.
- (iv) Kljub pomembnemu razvoju, pa ustave, ki so še vedno ustave (eno)nacionalnih držav, pogosto ne vključujejo določb o zaščiti narodnih manjšin. Zato je pogosto raven zaščite manjšin v posameznih državah nižja od obstoječih mednarodnih standardov.
- (v) Na mednarodni ravni (npr. visoki komisar OVSE za narodne manjšine) ali v posameznih državah (npr. manjšinski ombudsman oz. varuh človekovih pravic na Madžarskem) so se oblikovali oziroma se začenjajo oblikovati mehanizmi, ki naj bi zagotovili boljše uresničevanje manjšinskih pravic in standardov zaščite. Prav tako se uveljavlja mednarodno varstvo pravic pred sodišči (npr. Evropsko sodišče za človekove pravice) in različnimi mednarodnimi telesi (npr. Komisija ZN za človekove pravice), na katere se lahko obrnejo posamezniki, kadar so kršene njihove pravice, ki jih zagotavljajo mednarodne pogodbe.²⁴
- (vi) Še vedno obstaja vrsta problemov pri uresničevanju »posebnih« pravic in zaščite manjšin oziroma oseb, ki pripadajo manjšinam, kot jih opredeljujejo mednarodni dokumenti, ustave in zakonodaje posameznih držav. Ti problemi so pogosto pogojeni z etničnimi politikami posameznih držav, ki niso pripravljene priznati niti obstoja etničnega pluralizma znotraj svojih meja.

²³ Glej npr.: Stavenhagen (1990), str. 129-141; Patrick Thornberry (1990), *International Law and the Rights of Minorities*. Oxford, England: Clarendon Press / New York: Oxford University Press, 1990; Patrick Thornberry (1991), *Minority and Human Rights Law* (1991), A minority Rights Group Report. London: MRG, 1991; *World Directory of Minorities* (1990); itd.

²⁴ Glej npr. A. LeRoy Bennett (1995), *International Organizations: Principles and Issues*. Sixth Edition. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1995, str. 209-210.

V tretji fazi pa po letih 1989-1990 lahko opredelimo tudi novo podobdobje. To je čas, ko se je po padcu komunističnih (»realsocialističnih«) režimov v državah srednje in vzhodne Evrope začel proces »tranzicije«. Ker se te države želijo vključiti v evropske integracijske procese in postati članice Evropske unije, ki je ustrezno manjšinsko zaščito postavila kot enega od pogojev za članstvo (zlasti na podlagi priporočil Badinterjeve komisije, kar sem uvodoma že omenil), so v svoje ustave in zakonodaje vključile tudi določbe o zaščiti narodnih manjšin, pri čemer so praviloma upoštevale veljavne mednarodne standarde. Hkrati je v devetdesetih letih prišlo do pomembnega razvoja tudi v evropskih okvirih, saj sta bili sprejeti in sta se uveljavili Okvirna konvencija za zaščito manjšin ter Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih kot prva pravno zavezujoča mednarodna dokumenta na tem področju, o katerih podrobneje govorijo drugi prispevki v tej knjigi.

IV. INDIVIDUALNE IN/ALI KOLEKTIVNE PRAVICE

Nekateri še vedno ugovarjajo konceptu »posebnih« manjšinskih pravic, češ da bi te lahko povzročile nesprejemljivo diskriminacijo, prav tako pa tudi zanikajo možnost obstoja kolektivnih pravic in poudarjajo, da so pravice lahko izključno individualne.²⁵ Vseeno pa lahko ugotovimo, da mednarodno pravo, uradni dokumenti in zakonodaje številnih držav ter večina politikov in strokovnjakov, čeprav med njimi obstajajo precejšnje razlike, priznava obstoj posebnih manjšinskih pravic ter njihov pomen.²⁶

Pri tem je potrebno poudariti, da so »posebne« pravice manjšin nastale zato, da bi zagotovile enakopravnost in enakost možnost za pripadnike manjšinskih skupnosti, ki so zaradi različnih objektivnih okoliščin postavljeni v manj ugoden položaj v nekem okolju. Torej je temeljni namen posebnih pravic, da posameznikom omogočajo enakopravno uresničevanje njihovih ustavnih in drugih pravic ter – vsaj do določene mere – enakopraven izhodiščni položaj. Čeprav so večinoma opredeljene kot individualne pravice (pravice posameznikov), pa se vsaj pri njihovem uresničevanju pogosto uveljavi tudi njihov kolektivni značaj; njihova funkcija ni le zaščita posameznika, ampak tudi zaščita določenih manjšinskih skupnosti, ki jim ti posamezniki pripadajo.²⁷ Zato menim, da imajo manjšinske pravice dvojno naravo in so torej hkrati tako individualne pravice posameznikov, ki pripadajo določenim manjšinskim skupnostim, kot tudi kolektivne pravice teh skupnosti.

²⁵ Glej npr.: Tibor R. Machan (1989), *Individuals and their rights*. La Salle, Illinois: Open Court, 1989.

²⁶ Glej npr.: Capotorti (1991); Iván Gyurcsik (1993), "The New Legal Ramifications to the Minority Question." Paper for the 12th Annual Conference of the Institute for East-West Studies "Minority Rights and Responsibilities: Challenges in a New Europe"; Lake Bled, Slovenia, May 21-23, 1993; Will Kymlicka (1999), *Multicultural Citizenship: A liberal theory of minority rights*. Reprinted in paperback. Oxford: Clarendon, 1999; Will Kymlicka, ur. (1996), *The Rights of Minority Cultures*. Oxford, New York: Oxford University Press, 1996; itd.

²⁷ Glej npr.: Vernon Van Dyke (1985), *Human Rights, Ethnicity, and Discrimination*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1985, str. 14-15, 44-45.

Kljub temu, da postajajo kolektivne pravice vse bolj sprejemljive in jih zagovarjajo tudi različni forumi, pa večina politikov in mednarodnih dokumentov manjšinske pravice še vedno opredeljuje zgolj kot individualne pravice posameznikov, ki pripadajo določenim manjšinskim skupnostim.²⁸ Le zelo redki so tisti dokumenti, ki manjšinske pravice izrecno opredelijo tudi kot kolektivne pravice manjšinskih skupnosti.²⁹

IV.1. Koncepti manjšinske zaščite

Če uporabimo Jellinekovo klasifikacijo človekovih pravic, potem bi manjšinske pravice lahko večinoma opredelili kot pravice »negativnega statusa« oziroma kot »negativne pravice.«³⁰ Zato tudi za večino ustav in zakonodaj, ki sploh priznavajo posebne manjšinske pravice, lahko ugotovimo, da temeljijo na negativnem konceptu zaščite manjšin. Države posredujejo samo v tistih primerih, ko so pravice posameznikov, ki pripadajo določeni manjšini, neposredno kršene – v večini primerov pa tudi takrat posredujejo le na zahtevo posameznika, katerega pravice so kršene, ali izjemoma na zahtevo pooblaščenih manjšinske organizacije. Posredovanje države naj bi v teh primerih preprečilo nadaljnje kršenje manjšinskih pravic ter zagotovilo ustrezno kaznovanje kršilcev.

Kot alternativa temu konceptu je nastal »pozitivni koncept zaščite etničnih manjšin,« ki je pretežno še vedno zasnovan kot teoretični model, posamezne njegove prvine pa se že tudi uveljavljajo v normativni ureditvi in praksi posameznih držav.³¹ Bistveni značilnosti tega koncepta zaščite manjšin sta, da:

- (i) manjšine (kot posebne skupnosti) in njihove pripadnike (kot posameznike) vzpostavi kot aktivne in enakopravne subjekte v pluralni družbi in v političnem sistemu. Pri tem zagotavlja pogoje za njihovo (politično) participacijo in odločilno vlogo v političnem odločanju;
- (ii) zahteva dejavno vlogo države pri zaščiti manjšin in uresničevanju posebnih manjšinskih pravic. Že samo dejstvo, da si država ne bi prizadevala za uresničevanje manjšinskih pravic, bi pomenilo kršitev ustave in zakona, zato bi država nosila moralno, legalno in materialno odgovornost za posledice takšnega ravnanja.

²⁸ Tako npr. Deklaracija o pravicah oseb, ki pripadajo nacionalnim, etničnim, verskim in jezikovnim manjšinam (Declaration on the Rights of Persons Belonging to National, Ethnic, Religious and Linguistic Minorities (A/RES/47/135) adopted by the General Assembly of the United Nations on December 18th, 1992) manjšinske pravice opredeljuje kot individualne pravice, čeprav poudarja, da "(p)ersons belonging to minorities may exercise their rights, including those set forth with the present Declaration, individually as well as in community with other members of their group, without any discrimination." (prvi odstavek 3. člens)

²⁹ Glej npr.: Romana Bešter (2001), *Primerjava nekaterih vidikov ustavne zaščite manjšin v državah članicah Sveta Evrope: Manjšinsko varstvo v Svetu Evrope in ustavna ureditev manjšinskega varstva v državah članicah Sveta Evrope*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani – Fakulteta za družbene vede, 2001.

³⁰ Gre za pravice, v katere država ne posega – razen v primerih, ko so te pravice neposredno kršene. (Georg Jellinek (1963/1905), *System der subjektiven öffentlichen Rechte*. (Reprint – 1905 edition.) Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1963, str. 86 in naslednje.)

³¹ Glej npr.: Mitja Žagar (1990), *Sodobni federalizem s posebnim poudarkom na asimetrični federaciji v večnacionalnih državah*. Doktorska disertacija Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Pravna fakulteta, 1990; Mitja Žagar (1992), "Position and Protection of Ethnic Minorities in the Constitution of The Republic of Slovenia: Basic information." *Razprave in Gradivo/Treatises and Documents*, Št. 26-27/1992, str. 10-11.

V. NAMESTO SKLEPA

Kljub željam, da bi razvoj manjšinske zaščite še naprej pomenil širitev kroga posebnih manjšinskih pravic in njihove vsebine ter kroga upravičencev do manjšinske zaščite, pa takšen razvoj še zdaleč ni zanesljiv. V svetu smo neprestano priča diskriminaciji in nestrpnosti (ksenofobije), prav tako pa mnogi napadajo tudi sedanji sistem zaščite narodnih manjšin, ki mu očitajo, da je preširok in da ovira nacionalne države, pa tudi da postavlja pripadnike večinskih skupnosti v slabši položaj. Tudi mednarodna humanitarna intervencija, ki naj bi omogočila posredovanje mednarodne skupnosti v posamezni državi, kadar v tej državi obstaja humanitarna kriza in/ali so množično kršene človekove pravice in svoboščine – še posebej v tistih primerih, ko te pravice krši vladajoči režim, je vse preveč odvisna od interesov velikih sil.³² Zato je toliko pomembnejše, da informacije o kršitvah človekovih pravic in o humanitarnih krizah pridejo v javnost, da bi vsaj ozaveščena javnost lahko s svojimi reakcijami in zahtevami povečala verjetnost, da bo do humanitarne intervencije dejansko prišlo. Tisto, kar bi nas z vidika razvoja manjšinskih pravic in interkulturalizma lahko še posebej skrbelo, pa je, da se je po dogodkih 11. septembra 2001 v mnogih okoljih zmanjšala občutljivost za spoštovanje in kršenje manjšinskih pravic (ter človekovih pravic nasploh – npr. domneve nedolžnosti, restriktivnosti pri omejevanju človekovih pravic v izjemnih okoliščinah, itd.), na kar so še posebej opozarjali Arabci in muslimani, ki so zgolj zaradi svojega videza ali pripadnosti doživljali neprijetne izkušnje.

V svojem angleškem prispevku nekoliko podrobneje predstavljam tri možne scenarije prihodnjega razvoja manjšinskih pravic, ki bi jih enostavno lahko označili kot:

- scenarij »staus quo«,
- »črni« scenarij – zmaga ksenofobije in
- »optimistični« scenarij, ki na podlagi gesla »vsi različni – vsi enakopravni« pomeni uveljavljanje multikulturalizma in interkulturalizma.

Sam bi si želel, da bi se uresničil prav slednji – optimistični scenarij, vendar pa se to ne bo zgodilo kar samo od sebe. Prav zato bi se sleherni od nas moral vprašati, kaj lahko stori za tak razvoj človekovih in manjšinskih pravic – saj vsak od nas v različnih življenjskih razmerah lahko postane pripadnik takšne ali drugačne (zaščitene ali nezaščitene) manjšine. Zato bi se morali boriti proti vsaki kršitvi človekovih in manjšinskih pravic ter se se zavzemati za to, da bodo njihovi morebitni kršilci ustrezno kaznovani. Hkrati pa bi se morali vsi prizadevati tudi za uveljavljanje strpnosti (tolerance), spoznavanje, priznavanje in spoštovanje različnosti, enakopravno in svobodno sodelovanje, skratka za tista načela in prakse, ki bodo omogočale uveljavljanje interkulturalizma – kot prostovoljnega in željenega sožitja, medsebojne odvisnosti in povezanosti vseh posameznikov, ne glede na njihove posebne osebne in druge značilnosti, ter vseh skupnosti v sodobni pluralni družbi.

³² Glej npr.: William J. Buckley, ur., (2000), *Kosovo: Contending Voices on Balkan Interventions*. Grand Rapids, MI, Cambridge: Wm. B. Erdmans Publishing Co., 2000.

OKVIRNA KONVENCIJA ZA ZAŠČITO NARODNIH MANJŠIN

I. UVOD

Svet Evrope se je z zaščito narodnih manjšin dejavno ukvarjal vse od svojega prvega leta delovanja (1949). Na mednarodnopravnem področju sta pomembna rezultata te dejavnosti dva akta: Listina Sveta Evrope o varstvu manjšinskih in regionalnih jezikov z dne 5. novembra 1992, ki je začela veljati 1. marca 1998, ter Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin, ki je začela veljati, ko jo je podpisalo 12 držav članic Sveta Evrope 1. februarja 1998.¹

Pred sprejetjem Okvirne konvencije so v Svetu Evrope o zaščiti narodnih manjšin tekle precej dolge in raznovrstne razprave na mnogih ravneh. Odločilno je bilo srečanje najvišjih predstavnikov držav članic Sveta Evrope na Dunaju,² ko so sklenili, da je narodnim manjšinam, ki so v zgodovini nastale v Evropi, treba zaradi prispevka k miru in stabilnosti zagotoviti pravno zaščito. Ustanovljen je bil začasni odbor za zaščito narodnih manjšin (CAHMIN)³ z nalogo, da v skladu s sklepi, ki so bili sprejeti na Dunaju, pripravi osnutek okvirne konvencije.⁴ CAHMIN je osnutek okvirne konvencije predložil Odboru ministrov oktobra 1994, ki jo je sprejel na svoji 95. seji 10. novembra istega leta, in je bila državam članicam Sveta Evrope na voljo za podpisovanje 1. februarja 1995.

Okvirna konvencija ni prvi akt Sveta Evrope za zaščito narodnih manjšin, je pa najobsežnejši in najizčrpnejši s tega področja. Najpomembnejše ob vsem tem je, da je Okvirna konvencija prva večstranska pogodba o manjšinski zaščiti, ki je pravno obvezujoča. V besedilu konvencije je izrecno določeno, da je sestavni del mednarodnega varstva človekovih pravic in da kot taka spada v mednarodno sodelovanje.⁵

¹ Prvi odstavek 28. člena Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin (v nadaljnjem besedilu: Okvirna konvencija).

² 8. in 9. oktober 1993.

³ S sklepom Odbora ministrov Sveta Evrope 4. novembra 1993.

⁴ Obrazložitev poročilo k Okvirni konvenciji.

II. TEMELJNE ZNAČILNOSTI IN VSEBINA OKVIRNE KONVENCIJE

Okvirna konvencija je sestavljena iz preambule in 32 členov, ki so razdeljeni na pet poglavij.

Glavna značilnost konvencije je, da so njena določila programske narave. Seveda to ne pomeni, da je to akt, ki ima le deklarativni učinek, temveč pravno zavezuje države podpisnice, da prilagodijo svojo notranjo zakonodajo tako, da postane skladna z načeli, določenimi v Okvirni konvenciji. Zaradi načelne in programske vsebine konvencije pristojni organi držav podpisnic določil konvencije ne morejo neposredno uporabiti.

Naslednja značilnost, ki jo je treba omeniti, je, da Okvirna konvencija ne vsebuje opredelitve narodne manjšine. Med pripravami besedila konvencije ni bilo mogoče doseči soglasja o taki, da bi jo podprla večina držav članic. V mednarodnem pravu se tudi sicer srečujemo s položajem, da nimamo opredelitve narodne manjšine, ki bi bila splošno sprejeta. V okvirni konvenciji pa kljub temu najdemo vrsto določil, ki kot posledica kompromisnih formulacij in pragmatične obravnave prepuščajo v nekem smislu opredelitev pojma organom za nadzor nad izvajanjem Okvirne konvencije.

I. poglavje konvencije vsebuje nekaj splošnih načel, med katerimi je načelo o vključenosti manjšinske zaščite v mednarodni sistem varstva človekovih pravic že omenjeno. Določila konvencije je treba uporabljati v dobri veri ter v duhu prijateljskih odnosov in sodelovanja med državami. Vsak pripadnik manjšine lahko prosto izbira, ali naj bo obravnavan kot tak ali ne. Čeprav konvencija določa, da se zagotovljene pravice uresničujejo individualno, se lahko izvajajo tudi v skupnosti z drugimi. Kljub temu večina strokovnjakov meni, da konvencija ne priznava kolektivnih manjšinskih pravic, kot jih priznava Ustava Republike Slovenije.⁶

V II. poglavju najdemo načela, ki so jih države podpisnice dolžne uveljaviti v svoji notranji zakonodaji: načelo enakosti pred zakonom ter na vseh področjih gospodarskega, socialnega, političnega in kulturnega življenja;⁷ svobodnega razvijanja lastne kulture;⁸ strpnosti ter dialoga;⁹ svobode združevanja;¹⁰ svobodnega izpovedovanja vere;¹¹ svobodnega dostopa do medijev in njihove uporabe;¹² vrsto jezikovnih svoboščin, kot so: svobodna uporaba manjšinskega jezika v zasebnem in

⁶ 63. člen Ustave RS.

⁷ 4. člen Okvirne konvencije.

⁸ 5. člen Okvirne konvencije.

⁹ 6. člen Okvirne konvencije.

¹⁰ 7. člen Okvirne konvencije.

¹¹ 8. člen Okvirne konvencije.

¹² 9. člen Okvirne konvencije.

in javnem življenju;¹³ pravica do uporabe priimka in imena v jeziku manjšine ter nameščanja znakov in napisov zasebne narave kakor tudi topografskih znakov v jeziku manjšine;¹⁴ pravica do izobrazbe in učenja manjšinskega jezika;¹⁵ pravica do učinkovitega sodelovanja v kulturnem, družbenem in gospodarskem življenju ter pri javnih zadevah;¹⁶ prepoved prisilne asimilacije¹⁷ ter pravica do čezmejnih stikov.¹⁸

Kot je že povedano, so ta določila pretežno programska in jih je treba uzakoniti v domači zakonodaji vsake države podpisnice ter uresničiti z ustreznimi ukrepi vladne politike. Dana pa je tudi možnost uveljavitve določil Okvirne konvencije s sklenitvijo dvostranskih in večstranskih pogodb, saj so se pogodbenice zavezale, da bodo sklepale take pogodbe, še zlasti s sosednjimi državami, zaradi zaščite pripadnikov narodnih manjšin.¹⁹ Slovenija je podpisala in ratificirala vse pomembne mednarodne dokumente o človekovih pravicah, kamor spadajo tudi pravice narodnih manjšin, podpisan in ratificiran pa je tudi dvostranski sporazum o zaščiti slovenske manjšine v Porabju in madžarske manjšine v Sloveniji z Republiko Madžarsko.

III. poglavje vsebuje nekaj pomembnih načel razlage določil konvencije. Dejavnosti pri njihovem uresničevanju morajo biti usklajene z zakoni države, v kateri manjšina živi, in načeli mednarodnega prava ter ne smejo ogroziti ozemeljske celovitosti in politične neodvisnosti teh držav. Nobeno določilo konvencije pa se ne sme razlagati tako, da bi omejevalo kakršno koli pravico pripadnikov narodnih manjšin, ki je že zagotovljena v mednarodnih aktih ali notranji zakonodaji.²⁰

IV. poglavje vsebuje določila o mehanizmu spremljanja in nadzora nad izvajanjem konvencije. Vzporedno s temeljnimi vidiki tega mehanizma je najustreznejše vsaj na kratko prikazati razvoj prakse na tem področju, seveda s poudarkom na delu Svetovalnega odbora.

Pravno obvezujoče mnenje o ustreznosti izvajanja Okvirne konvencije je v pristojnosti Odbora ministrov Sveta Evrope, ki mu pri tem pomaga Svetovalni odbor.²¹ Sestavo odbora je Odbor ministrov določil z Resolucijo (97) 10 leta 1997, poslovnik pa leta 1998.²²

¹³ 10. člen Okvirne konvencije.

¹⁴ 11. člen Okvirne konvencije.

¹⁵ 11. – 14. člen Okvirne konvencije.

¹⁶ 15. člen Okvirne konvencije.

¹⁷ 16. člen Okvirne konvencije.

¹⁸ 17. člen Okvirne konvencije.

¹⁹ 18. člen Okvirne konvencije.

²⁰ 21. – 23. člen Okvirne konvencije.

²¹ 24. in 26. člen Okvirne konvencije.

²² Dokument Sveta Evrope ACFC/INF (98) 2.

Svetovalni odbor ima 18 rednih članov, ki jih s seznama, ki ga pošljejo vlade pogodbenic, izvoli Odbor ministrov. Člani odbora morajo biti priznani strokovnjaki za zaščito narodnih manjšin ter so neodvisni in nepristranski, kar pomeni, da niso predstavniki vlad, ki so jih predlagale.²³ Kljub temu so tako imenovani "nacionalni člani" odbora ob odločanju o poročilu lastne države izločeni. Vse pogodbenice morajo namreč v enem letu, ko konvencija začne veljati, generalnemu sekretarju Sveta Evrope poslati poročilo o uveljavitvi načel konvencije. Za tem pa pogodbenice poročajo občasno v 5 letih po zadnjem poročilu ter kadar to zahteva Odbor ministrov.²⁴

Glavna naloga Svetovalnega odbora je obravnava poročil držav pogodbenic in priprava mnenja o ukrepih, ki jih je pogodbenica izvedla, da bi izpolnila obveznosti iz Okvirne konvencije, nakar se mnenje dostavi Odboru ministrov.²⁵ Odbor ministrov nato sprejme sklepe o ustreznosti storjenih ukrepov, lahko pa sprejme tudi priporočila in pogodbenici postavi rok, v katerem je dolžna poročati o izvajanju priporočil.²⁶

Delo Svetovalnega odbora praviloma teče tako, da najprej zahteva od pogodbenice dodatne informacije,²⁷ lahko pa jih dobi tudi od nevladnih organizacij in posameznikov. Osnutek mnenja pripravijo delovne skupine, v katerih so praviloma štiri člani odbora v sodelovanju s sekretariatom Svetovalnega odbora. Kot izjemno koristni so se uveljavili obiski v državah pogodbenicah, ki jih opravijo člani delovne skupine za posamezno državo in član sekretariata. Na teh obiskih dobijo informacije, ki omogočajo pripravo temeljitega in objektivnega mnenja, v neposrednih razgovorih s predstavniki vlade, ministrstev ter drugih državnih organov, pa tudi s predstavniki manjšin, nevladnih organizacij in civilne družbe. Svetovalni odbor sprejme dokončno mnenje na plenarni seji z večino glasov vseh članov odbora.²⁸

Okvirno konvencijo za zaščito narodnih manjšin je do zdaj podpisalo in ratificiralo 32 držav članic Sveta Evrope, osem držav pa jo je podpisalo, vendar je še niso ratificirale. Tri države, članice Sveta Evrope: Andora, Francija in Turčija, konvencije še niso podpisale. H konvenciji sta pristopili tudi dve državi nečlanici, in sicer Bosna in Hercegovina in Zvezna republika Jugoslavija. Prva poročila je Svetu Evrope predložilo 26 držav, Svetovalni odbor pa je sprejel mnenje o poročilih 13 držav, Odbor ministrov pa sklepe in priporočila za štiri države.

²³ Člani Svetovalnega odbora so trenutno: S. Bartole (Italija), G. Bíró (Madžarska), M. Domini (Hrvaška), T. Ellul (Malta), D. Gelev (Makedonija), F. Hajós (Slovenija), R. Hofmann, predsednik (Nemčija), A. Jacovides (Ciper), D. Jilek (Češka), M. Lauristin (Estonija), J. Marko (Avstrija), V. Mitsik (Ukrajina), J. Motoc (Romunija), K. Myntti (Finska), S. Nunez de Prado y Clavel (Španija), A. Phillips (V. Britanija), J. Sivak (Slovaška) in E. Smith-Asmussen (Danska).

²⁴ 25. člen Okvirne konvencije in 21. pravilo Resolucije (98) 10.

²⁵ 23. pravilo. Resolucije (98) 10.

²⁶ 24. pravilo Resolucije (98) 10.

²⁷ 29. pravilo. Resolucije (98) 10.

²⁸ 34. pravilo Poslovnika svetovalnega odbora.

III. SKLEPNE MISLI

Veliko držav, ki so podpisale in ratificirale Okvirno konvencijo za zaščito narodnih manjšin, je najboljši dokaz priznavanja pomembnosti te konvencije. Tudi v civilni družbi je čutiti vse manj skepticizma glede konvencije, odvisno od stopnje seznanjenosti javnosti s samo konvencijo in dejavnostmi v zvezi z njo. Toda v Svetu Evrope se s tem ni mogoče zadovoljiti. Zavedati se je treba, da bo izvajanje določil konvencije odvisno predvsem od učinkovitega spremljanja izvajanja konvencije. Na tem področju pa je še veliko nedorečenega. Storjena bi bila izjemna škoda ne samo pri zaščiti manjšinskih pravic, temveč tudi pri verodostojnosti Sveta Evrope, če bi se zadovoljili s sedanjim stanjem. Na obiskih v raznih državah so se člani delovnih skupin namreč lahko prepričali, da so s to konvencijo povezana mnoga utemeljena pričakovanja, ki ne prispevajo le k stabilnosti in miru v Evropi, temveč k doslednejšemu uveljavljanju človekovih pravic nasploh in seveda tudi pravic narodnih manjšin.

Naloga spremljanja izvajanja okvirne konvencije je v pristojnosti Odbora ministrov.²⁹ V nobenem pravnem aktu ni izrecno opredeljena vloga Svetovalnega odbora pri izvajanju te zelo pomembne naloge, vendar določila konvencije, da je pri presojanju primernosti ukrepov pogodbenic za uveljavitev načel konvencije Odboru ministrov v pomoč Svetovalni odbor, dovoljuje širšo razlago tega določila v smislu, da pomaga tudi pri spremljanju in nadziranju. To razmišljanje ima podporo tudi v do zdaj sprejetih sklepih in priporočilih Odbora ministrov, ki vsebujejo naročilo Svetovalnemu odboru, da sodeluje pri izvajanju te naloge. Poudariti je treba, da Svetovalni odbor glede na svojo sestavo in dejavnost formalno ni podrejen Odboru ministrov, je politično neodvisen in je vezan na Odbor ministrov le na podlagi izrecnih zakonskih določil.

Čeprav je bilo v Svetu Evrope že nekaj pobud, da bi predvideli sodni nadzor nad izvajanjem določil Okvirne konvencije, tak nadzor do zdaj ni bil uveden. To nalogo lahko glede na strokovnost in politično neodvisnost po mojem mnenju uspešno izvaja Svetovalni odbor. Zaradi celovitosti in občutljivosti obravnavanega vprašanja in ker se položaj in razmere pri zaščiti manjšin ne razlikujejo le od države do države, temveč celo v isti državi, je nastale probleme, da bi se izognili sporom, najustreznejše reševati s konstruktivnim dialogom med organom, ki spremlja in nadzira stanje, ter vladnimi, nevladnimi in manjšinskimi organizacijami. Za tak način dela pa je po mojem mnenju, zlasti zaradi že povedanih razlogov, najustreznejši prav Svetovalni odbor.

²⁹ Prvi odstavek 21. člena Okvirne konvencije.

Okvirna konvencija za varstvo narodnih manjšin je ne glede na pomanjkljivosti in nedorečenosti velika pridobitev na mednarodnopravnem področju. Je čvrsta podlaga za nadaljnje razvijanje in uveljavljanje rešitev, sprejemljivih za prizadete države in narodne manjšine, kar bo prispevalo k zagotovitvi notranje stabilnosti in miru ter k izboljšanju odnosov med večino in manjšino v državah, v katerih te manjšine živijo, kakor tudi k stabilnosti in varnosti v celotni Evropi.

EVROPSKA LISTINA ZA VARSTVO REGIONALNIH ALI MANJŠINSKIH JEZIKOV¹

UVOD

Evropska listina regionalnih in manjšinskih jezikov² je bila sprejeta leta 1992.³ To je prvi obvezujoči večstranski mednarodni dokument, ki se v celoti ukvarja z enim od področij varstva manjšinskih pravic. Listina zajema različne možnosti za uveljavljanje manjšinskih ali regionalnih jezikov v družbenem življenju, zato lahko njeno vsebino štejemo tudi kot del evropskega standarda manjšinskega varstva. Vsebinsko zajema načine uporabe regionalnih in manjšinskih jezikov v vzgoji in izobraževanju, pri delu pravosodnih organov in upravne oblasti ter javnih služb, medijev, kulturnih dejavnosti in olajšav, v gospodarskem in socialnem življenju ter pri izmenjavi s tujino. Kot način nadzora nad uresničevanjem predvideva pripravo državnih poročil (prvo poročilo leto dni po tem, ko začne veljati za posamezno državo in nato vsaka tri leta).

V splošnih določbah v prvem delu posebej poudarja pomen »območja, na katerem se regionalni ali manjšinski jezik uporablja,« kot tisto zemljepisno območje, na katerem se izvajajo posamezni zaščitni ukrepi, ki jih predvideva ta listina (točka b prvega člena). Za varstvo neteritorialnih jezikov⁴ se njene določbe uporabljajo *mutatis mutandis*.

V drugem delu navaja cilje in načela za uresničevanje. V tretjem delu ponuja državam različne možnosti uresničevanja varstva regionalnih in manjšinskih jezikov, države pa se ob ratifikaciji odločijo, katera od oblik in za katero manjšino jim glede na konkretne okoliščine najbolj ustreza. Pri tem jih obvezuje določilo drugega odstavka 2. člena, da so dolžne uporabljati minimalno 35 zagotovil med predlogi v tretjem delu listine, ki zajema izvajanje posameznih ukrepov za uporabo manjšinskih oziroma regionalnih jezikov. Država ni dolžna izbrati istih možnosti za vse manjšine znotraj svojih meja, temveč izbiro vsakokrat prilagodi posebnim okoliščinam, v katerih posamezna manjšina živi. Pogodbenice se obvezujejo, da bodo pazile na to, da bodo organi, organizacije in posamezniki obveščeni o pravicah in dolžnostih, opredeljenih v tej listini (6. člen).

¹ Prispevek obravnava le nekatere bistvene značilnosti listine in nadzornega mehanizma za nadzor nad izvajanjem ter kratko primerjavo določb listine z ureditvijo in položajem jezikov narodnih manjšin v Sloveniji.

² Naprej v besedilu listina

³ Priprava se je začela že v letu 1983, ko je Stalna konferenca lokalnih in regionalnih oblasti (CLRAE) začela s podrobnejšim proučevanjem položaja regionalnih in manjšinskih jezikov v državah članicah Sveta Evrope in v letu 1988 pripravila osnutek listine.

⁴ Obrazložitev poročilo pojasni, da sta to npr. romski jezik in jidiš (36. in 37. člen).

Listina zajema varstvo »regionalnih in manjšinskih jezikov, ki se tradicionalno uporabljajo na določenem območju države« (I. del, točka a 1. člena), in posebej poudarja da se ne nanaša "... na jezike migrantov" (I. del, točka a drugega odstavka 1. člena).

Listina se ukvarja z varstvom ogroženih »regionalnih ali manjšinskih jezikov« in ne z varstvom posameznikov ali skupin, ki te jezike uporabljajo. Obrazložitveno poročilo k njej v tej zvezi pojasni, »da ne uvaja individualnih ne kolektivnih pravic pripadnikov manjšin. Samo izvajanje pa bo gotovo vplivalo tudi na izboljšanje položaja posameznikov pripadnikov manjšin kakor tudi celih skupin« (11. točka).

a) Vsebina listine/Ukrepi za pospeševanje uporabe regionalnih oziroma manjšinskih jezikov v javnem življenju

Za pripadnike narodnih manjšin je to najpomembnejši del listine, saj vsebuje določbe o pozitivnih ukrepih in določa obveznosti držav za spodbujanje uporabe regionalnih oziroma manjšinskih jezikov.

V 8. členu zajema ukrepe na vseh ravneh izobraževanja na območjih, na katerih se manjšinski ali regionalni jezik uporablja – predšolska vzgoja in izobraževanje, osnovno, srednje in visoko šolstvo ter izobraževanje odraslih (točke a do f 8. člena). Možnosti se gibljejo od obveznosti držav, da zagotovijo izobraževanje ali le del izobraževanja v regionalnem ali manjšinskem jeziku oziroma zagotovijo pouk manjšinskih ali regionalnih jezikov kot celoviti del učnega načrta, ali pa ga zagotavljajo le za tiste otroke, za katere to v zadostnem številu zahtevajo njihove družine, do obveznosti države, da le spodbuja tako izobraževanje v manjšinskem ali regionalnem jeziku oziroma študij regionalnih ali manjšinskih jezikov na visokošolskih ustanovah.

Države bodo spodbujale možnosti pouka v manjšinskem ali regionalnem jeziku ali pa njihovo poučevanje tudi zunaj območij, na katerih so ti jeziki tradicionalno v uporabi.

Pri izobraževanju odraslih imajo države možnosti, da zagotovijo tečaje, ki v celoti potekajo v manjšinskem ali regionalnem jeziku oziroma ponudijo take jezike kot učne predmete ali pa le spodbujajo take dejavnosti.

Na vseh stopnjah izobraževanja naj države poiščejo možnosti za zagotovitev poučevanja zgodovine in kulture, ki ju izražata regionalni oziroma manjšinski jezik.

Države bodo zagotavljale temeljno in nadaljnje izobraževanje učiteljev ter ustanovile nadzorni organ, ki bo pristojen za nadzor nad ukrepi, ki bodo storjeni za oblikovanje in razvoj pouka regionalnih ali manjšinskih jezikov ter za pripravo poročil o njihovih ugotovitvah, ki morajo biti dostopna javnosti.

V 9. in 10. členu obravnava možne načine uporabe regionalnih in manjšinskih jezikov pri **delu pravosodnih in upravnih organov**. Uresničevanje teh pravic veže na zemljepisno območje, »kjer število uporabnikov regionalnega in manjšinskega jezika opravičuje te ukrepe glede na položaj vsakega od teh jezikov«.

Pri razčlenitvi možnih načinov uporabe manjšinskih in regionalnih jezikov pri delu pravosodnih organov navaja 9. člen različne možnosti, ki segajo od zagotovila, da sodišče na zahtevo strank posluje dvojezično, varstva pravic do uporabe maternega jezika pri ustnem in pisnem sporazumevanju, ne da bi za to za stranke nastajali dodatni stroški (v kazenskem, civilnem in upravnem postopku). Države se obvezujejo, da ne bodo zanikale veljavnosti pravnih dokumentov, sklenjenih v državah, samo zato, ker so v jeziku manjšine.

Pogodbence se obvezujejo, da bodo zagotovile prevode najpomembnejših zakonskih besedil in tistih besedil, ki se nanašajo na uporabnike teh jezikov, v jezike regij ali manjšin.

Glede uporabe jezika pri delu upravnih organov in javnih služb (10. člen) se možnosti gibljejo od zagotovila, da uporabljajo pri svojem delu regionalni ali manjšinski jezik v stiku z osebami, ki se nanje obračajo v tem jeziku, do možnosti posameznika, da se ustno in pisno sporazumeva v svojem jeziku.

Države bodo v ta namen spodbujale uporabo regionalnih in manjšinskih jezikov v okviru delovanja upravnih organov in spodbujale možnosti za uporabnike regionalnih in manjšinskih jezikov, da dajejo ustne in pisne vloge v svojem jeziku, možnosti za izdajanje uradnih dokumentov regionalnih in lokalnih organov tudi v jeziku manjšine, uporabo jezikov regij in manjšin v okviru regionalne ali lokalne uprave (seveda ne izključujoč uporabo uradnega ali uradnih jezikov države) ter pravilno uporabo tradicionalnih krajevnih imen v regionalnih in manjšinskih jezikih.

Glede uporabe jezika v javnih službah, ki opravljajo javne storitve (3. točka 10. člena), imajo države v »skladu s položajem, in kadar je to mogoče, možnost zagotoviti uporabo jezika v teh službah ali dovoliti pripadnikom manjšine, da vlagajo vloge in dobijo odgovor v svojem jeziku ali da jim le dovolijo, da vlagajo vloge v svojem jeziku«. Za zagotovitev pravic iz 10. člena (1., 2. in 3. točka) lahko država zagotovi prevajanje, in če je potrebno, dodatno izobraževanje zaposlenih uporabnikov in drugih uslužbencev ali zaposlovanje uslužbencev, ki poznajo oba jezika na območju, na katerem se manjšinski jezik uporablja. Države bodo dovolile uporabo in sprejetje izvirnih priimkov v regionalnih in manjšinskih jezikih na zahtevo zainteresiranih.

Ukrepi, povezani z mediji (11. člen), obvezujejo države, da za uporabnike manjšinskih oziroma regionalnih jezikov na območjih, na katerih se ti jeziki uporabljajo, zagotovijo: pri radiu in televiziji ukrepe, ki zajamejo možnosti za ustanovitev najmanj ene radijske postaje in enega televizijskega kanala v regionalnem oziroma manjšinskem jeziku, do spodbujanja oziroma olajšav pri njihovem ustanavljanju ter zagotovil, da ponudijo tudi programe v regionalnih oziroma manjšinskih jezikih. Države bodo spodbujale ali olajšale delovanje in razpošiljanje avdiovizualnih izdelkov v regionalnih oziroma manjšinskih jezikih ali oblikovanje oziroma ohranjanje vsaj enega časopisa v regionalnem ali manjšinskem jeziku oziroma izdajo novinarskih člankov v regionalnem ali manjšinskem jeziku ali kritje dodatnih stroškov medijev, ki uporabljajo manjšinske in regionalne jezike oziroma bodo uporabile ukrepe finančne podpore tudi

za avdiovizualne izdelke v regionalnih oziroma manjšinskih jezikih ter spodbujale izobraževanje novinarjev in drugega osebja, ki uporablja manjšinske ali regionalne jezike.

Države bodo zagotavljale svobodo neposrednega sprejemanja radiotelevizijskih oddaj iz sosednjih držav v istem ali sorodnem jeziku, kot je manjšinski ali regionalni jezik. Zagotovile bodo tudi, da ne bodo uvajale nobenih omejitev za svobodo izražanja in pretok informacij v regionalnih in manjšinskih jezikih, razen zakonsko določenih omejitev v demokratični družbi.

Države bodo zagotavljale ukrepe, ki naj omogočijo predstavitev in upoštevanje interesov uporabnikov manjšinskih oziroma regionalnih jezikov v tistih organih, ki bodo ustanovljeni z nalogo zagotavljanja svobode izražanja in pluralizma medijev.

V poglavju o kulturnih dejavnostih in olajšavah (12. člen) so zajete različne kulturne dejavnosti: knjižnice, videoteke, kulturni centri, muzeji, arhivi, akademije, gledališča in kinematografi kakor tudi različne oblike izražanja kulture (festivali in kulturna produkcija, vključno z novimi tehnologijami) na območjih, na katerih se regionalni ali manjšinski jeziki uporabljajo zaradi spodbujanja njihove uporabe.

Zato imajo države različne možnosti za spodbujanje ustvarjanja v teh jezikih ter krepitev možnosti za dostop do del, ki so ustvarjena v teh jezikih, spodbujanja in razvijanja različnih oblik prevajanja ali podnaslavljanja oziroma zagotovitve, da bodo organi, ki odločajo o finančni podpori, upoštevali znanje in uporabo regionalnih oziroma manjšinskih jezikov in kultur kakor tudi poznavanje teh jezikov ter jezika preostalega prebivalstva med osebjem teh organov, spodbujale neposredno sodelovanje predstavnikov uporabnikov manjšinskih in regionalnih jezikov pri zagotavljanju in načrtovanju kulturnih dejavnosti; spodbujale ali olajšale bodo oblikovanje teles, odgovornih za zbiranje, hrambo in predstavitev del, ustvarjenih v regionalnih ali manjšinskih jezikih. Po potrebi bodo pogodbenice oblikovale ali spodbujale in finančno podpirale prevajalsko in terminološko raziskovalno delo, še posebej zaradi ohranjanja in razvoja ustrezne upravne, trgovinske, gospodarske, družbeno tehnične in pravne strokovne terminologije v vsakem od regionalnih ali manjšinskih jezikov.

Te dejavnosti bodo države dovoljevale oziroma spodbujale tudi zunaj danih območij, če to opravičuje število uporabnikov regionalnih oziroma manjšinskih jezikov. Pri predstavljanju kulture v tujini bodo države zajele tudi predstavitev regionalnih ali manjšinskih jezikov oziroma kultur.

Določila o ekonomskem in socialnem življenju (13. člen) zajemajo dejavnosti na celotnem območju držav. Predvideni ukrepi so: države pogodbenice bodo odpravile iz svoje zakonodaje določila, ki brez opravičenega razloga prepovedujejo ali omejujejo uporabo regionalnih ali manjšinskih jezikov v dokumentih, ki se nanašajo na gospodarsko in socialno življenje (točka a 13. člena), še posebej v zvezi z zaposlovanjem, ter v tehničnih navodilih za uporabo posameznih izdelkov, v internih navodilih posameznih podjetij ter v zasebnih dokumentih. Nasprotovale bodo zmanjševanju uporabe manjšinskih in regionalnih jezikov v zvezi z gospodarskimi in socialnimi dejavnostmi ter spodbujale uporabo regionalnih in manjšinskih jezikov na tempodročju.

Na območjih, na katerih se regionalni ali manjšinski jeziki uporabljajo, pa imajo države (v mejah pristojnosti in dokler je to mogoče) te možnosti: vključiti v predpise o bančnem in finančnem poslovanju zagotovilo o uporabi regionalnih in manjšinskih jezikov (upoštevaje tudi možne dodatne stroške) pri pisanju plačilnih nalogov, čekov in drugih finančnih dokumentov; organizirati dejavnosti za spodbujanje manjšinskih oziroma regionalnih jezikov v javnih službah; zagotoviti osebam, ki uporabljajo manjšinski oziroma regionalni jezik, tudi ustrezno socialno oskrbo v njihovem jeziku (bolnišnice, domovi upokoencev, domovi ostarelih); zagotoviti varnostna zagotovila ter javne informacije, ki se nanašajo na pravice potrošnika, tudi v regionalnem oziroma manjšinskem jeziku.

b) Način nadzora nad uresničevanjem listine v posameznih državah

V četrtem delu so vsebovane določbe o načinu nadzora nad uresničevanjem listine (15. do 17. člen). V enem letu, ko začne veljati za posamezno pogodbenico, pošlje generalnemu sekretarju Sveta Evrope državno poročilo o ukrepih, sprejetih za uresničitev tistih določb, ki jih je ob ratifikaciji izbrala za posamezno manjšino. Državna poročila obravnava poseben Odbor strokovnjakov,⁵ katerega člani morajo imeti priznано strokovno znanje o zaščiti narodnih manjšin. Telesa ali združenja, ki v posamezni državi pogodbenici zakonito delujejo, imajo možnost pošiljati svoje pripombe k državnemu poročilu⁶. V skladu s sprejetimi pravili za svoje delo Odbor MIN-LANG obravnava poročila držav in informacije iz dodatnih virov. Po prvi obravnavi pripravi vprašalnik za posamezno državo s prošnjo za dodatna pojasnila o posameznih načinih uresničevanja listine. Še posebej pomembno je, da odbor preverja njeno uresničevanje tudi s študijskim obiskom v posamezni državi, v kateri sodeluje z državnimi organi in tudi s predstavniki manjšin in nevladnih organizacij. Na podlagi zbranega gradiva odbor pripravlja poročila za Odbor ministrov in predlaga konkretna priporočila za vsako posamezno državo.

Odbor ministrov je v septembru 2001 že obravnaval prvih pet poročil Odbora MIN-LANG in sprejel priporočila za nadaljnje uresničevanje listine⁷.

⁵ Committee of Experts for the European Charter for Regional or Minority Languages (MIN-LANG).

⁶ Pri predstavitvi dela Odbora MIN-LANG na Konferenci o uresničevanju Listine za manjšinske in regionalne jezike je predsednik tega odbora dr. Sigve Gramstad poudaril, kako dragocena je pomoč nevladnih organizacij za njegovo učinkovito delo.

Sigve Gramstad: The Work of the Committee of Experts for the European Charter for Regional or Minority Languages, Conference »From Theory to practice«, the European Charter for Regional or Minority Languages, Noordwijkerhout, 30 november – 1. december 2001.

⁷ Poročila Odbora MIN-LANG in Odbora Ministrov so že dostopna tudi na spletni strani :

c) Pomen določb listine za notranjo pravno ureditev v Sloveniji

Možnosti, našteje v listini, ki zajemajo pozitivne ukrepe za ohranjanje in uporabo manjšinskih jezikov, se v Sloveniji že izvajajo na narodnostno mešanih območjih. Normativna zagotovila (ustavna in zakonska ureditev) segajo v sam vrh zagotovljenih možnosti v listini, zlasti v vzgoji in izobraževanju in pri poslovanju pravosodnih in upravnih organov na narodnostno mešanih območjih. Pravna ureditev pravic italijanske in madžarske narodne manjšine v Sloveniji temelji na načelu kulturnega pluralizma in spoznanja, da je treba manjšinam poleg individualnih zagotoviti tudi posebne pravice, ki naj zagotovijo obstoj in ohranjanje identitete. Finančna sredstva za zagotovitev teh pravic mora zagotoviti širša družba. V Sloveniji je to ustavna obveznost Republike Slovenije, saj njena ustava iz leta 1991 v 64. členu določa posebne pravice za obe avtohtoni manjšini. Med temi pravicami so tudi pravice, ki se nanašajo na vzgojo in izobraževanje, dvojezično poslovanje državnih in upravnih organov na narodnostno mešanem območju, sredstva množičnega obveščanja, udeležbo manjšin in stike z matičnim narodom. Zakonska ureditev zajema vsa vsebinska področja, ki jih obravnava ta listina. Pravice še podrobneje razčlenjujejo statuti občin na narodnostno mešanih območjih. V veljavni zakonodaji v Sloveniji prevladuje načelo kulturnega pluralizma, ki tudi pripadnike večinskega naroda seznanja z jezikom in kulturo manjšine in tudi na področju obveščanja seznanja večinski narod z jezikom in kulturo narodnih manjšin. Uveljavljena zasnova izobraževanja v Sloveniji pa je dosegla, da so v Sloveniji med uporabniki manjšinskega jezika tudi drugi prebivalci na narodnostno mešanem območju, ne samo pripadniki manjšine.

V skladu z zasnovo varstva, ki ga izraža listina, bi bilo treba v Sloveniji pravno varstvo narodnih manjšin dopolniti v smislu večjega prilagajanja uresničevanja zakonskih določb dejanskim potrebam uporabnikov manjšinskih jezikov.

VIRI

European Charter for Regional or Minority Languages and Explanatory Report, European Treaty Series, št. 148.

Rules of Procedure of the Committee of Experts for the European Charter for Regional or Minority Languages, MINLANG(2001)2.

Sigve Gramstad: The Work of the Committee of Experts for the European Charter for Regional or Minority Languages, Conference »From Theory to practice«, the European Charter for Regional or Minority Languages, Noordwijkerhout, 30 november – 1. december 2001.

Vera Klopčič: Novejši mednarodnopravni dokumenti in pravica do uporabe maternega jezika (narodnih) manjšin, Živetiz mejo, Ljubljana, 2000, 321.–343. stran.

Dieter W. HALWACHS

ROMŠČINA IN NJENA ZAŠČITA V EVROPI

UVOD

Cigani ali Romi – to drugo poimenovanje je manj slabšalno – niso niti pokrajinska niti priseljska manjšina, pač pa so tako kot Nemci, Madžari, Rusi, Sami itd. ena od narodnostnih skupin Evrope. Kot vse druge narodnostne skupine imajo tudi Romi skupno zgodovino, skupni jezik, skupni življenjski slog in skupne vrednote. Tudi če so se posamezne romske skupine skoraj popolnoma spojile z večinskim prebivalstvom svojega okolja, so ohranile vsaj sledi svoje značilne skupne kulture. Njihova skupna zgodovina se po eni strani nanaša na njihov izvor in preseljevanje iz Indije v Evropo, po drugi strani pa je povezana z zaznamovanjem, zapostavljanjem in preganjanjem do skrajnosti genocida v Evropi. Romščina, skupni jezik vseh Romov, ki ga govorijo vsi Sinti in Kale in vse druge romske skupine evropskega prebivalstva, s skupnim imenom slabšalno poimenovane Cigani, spada v indoiransko vejo indoevropske jezikovne družine in bi ga lahko opisali kot neenotno zmes raznovrstnosti brez vsakih pravil za poenotenje.

1. Družbenojezikoslovni položaj romščine

Romščina je jezik, ki ga do nedavno v pisni obliki sploh ni bilo in se je izključno samo ustno prenašal iz roda v rod. Jezik ni razvijal obveznih pravil in zato nima predpisanih norm. Jezikovni položaj romščine kaže družbenopolitični položaj Romov: politično, gospodarsko in kulturno potisnjeni na rob, narodnostno zaznamovani, zapostavljeni in preganjeni do skrajnosti genocida so Romi lahko preživeli le v majhnih skupinah, kar je pripeljalo do zemljepisne razpršenosti in družbene raznovrstnosti, ki še danes obstaja. Zato ti ljudje niso nikoli mogli zgraditi velikih politično-gospodarskih oblik organiziranosti ali dobiti svojega dela politične in gospodarske moči. Glede na to, da razvoj standardiziranih različic jezika praviloma sledi razvoju struktur politične in gospodarske moči, je razumljivo, zakaj romščina kot jezik ni uzakonjena in jasno postane, da tudi v bližnji prihodnosti še ne bo mogla izoblikovati splošno sprejetega jezikovnega standarda.

Za večino Romov je njihova različica romščine omejena na sporazumevanje v skupini in s tem tudi na posamezna področja uporabe jezika. Romščina je predvsem jezik, ki se uporablja pri občevarju z domačimi in prijatelji. Večinoma so govorniki romskega jezika dvo- ali večjezični in uporabljajo jezik večinskega prebivalstva v medsebojnih pogovorih o javnih zadevah, zelo pogosto pa celo v polzasebnih pogovorih. Zato v romskem jeziku ne zasledimo družbene večplastnosti. V zgoščenem skupnem prikazu razpona jezikovne rabe se v primerjavi z uporabo romščine jasno kaže prevlada uporabe večinskih jezikov iz življenjskega okolja Romov:

ZBORNO	VEČINSKI JEZIK(I)	Zvrst jezika, ki se uporablja v javnem življenju, v stikih z oblastmi, v šoli, medijih itd.
POGOVORNO	VEČINSKI JEZIK(I) romščina	Zvrst jezika splošnega družbenega življenja, ki se uporablja na delno javnih področjih in v neformalnih pogovorih z znanci, pri delu itd.
OBČEVALNO	VEČINSKI JEZIK(I) ROMŠČINA	Zvrst jezika vsakdanjega življenja, ki se uporablja v zasebnem občevanju v družini, s prijatelji itd.

Ta funkcijska področja rabe se kažejo na primer v celotnem razponu romskega jezika, kot ga govorijo Kalderaški Romi; prevladuje v medsebojnem sporazumevanju in uporabljajo ga tudi v stikih z govorniki drugih vlaških različic romskega jezika. Veliko pogosteje se romščina ne uporablja kot višji pogovorni jezik, ampak le kot različica osnovnega občevalnega jezika oziroma le v ožjem krogu družine in pripadnikov iste skupnosti.

Te omejitve v funkcijski rabi jezika in hkrati pomanjkanje jezikovne norme in pisane besede so glavni razlogi za to, da romščina ne uživa posebne veljave pri večinskem prebivalstvu in da tudi nekateri Romi menijo, da je to manjvreden jezik v primerjavi z jezikom večinskega prebivalstva njihovega okolja.

Zaradi majhne veljave jezika, omejenega področja rabe, večjezičnosti in asimilacijskega pritiska večinske kulture je romščina vedno podrejeni jezik in njegovo razmerje z drugimi jeziki, s katerimi prihaja v stik, ni bilo nikoli dvostransko enakopravno, ampak vedno asimetrično. Zato prihaja do različnih pojavov v jezikovnih stikih in do izgubljanja jezika, kar vse se kaže v razponu od besednih izposojenk iz večinskega jezika do končne enojezičnosti. Pararomske jezikovne različice so vmesna stopnja na poti do popolne izgube jezika. To so nestandardne različice večinskega jezika, ki vsebujejo prvine romskega jezika v besedju in včasih celo v oblikoslovju; med take pararomske jezikovne različice se uvrščajo na primer španski *caló*, *angloromščina*, *skandoromščina* skandinavskih Popotnikov in armenski *lomavren*.

Končna stopnja razpada jezika je izguba jezika. Na ta način so nekatere romske skupine romščino že opustile, vendar ob tem niso izgubile svoje narodnostne zavesti. Danes imajo Romi, ki živijo v Romuniji, Grčiji, Madžarski in Srbiji romunščino za svoj materni jezik, pa vendar se še vedno čutijo Rome. Seveda pa so tudi take skupine, ki so skupaj z jezikom izgubile tudi svojo narodnostno zavest.

2. Odnos do jezika in samoorganiziranje

Opuščanje rabe jezika je pri nekaterih romskih skupinah eden od razlogov za spremenjen odnos do jezika. Dokler pri medsebojnem občevanju v skupini prevladuje romščina, se zdi to samoumevno in je zato jezik skoraj podzavestno upoštevan kot dejavnik prepoznavnosti. Zavestno se romščini pripisuje kvečjemu status tajnega jezika,

ki se ne sme razkrivati nečlanom skupine. Tak odnos do jezika je zelo značilen za Sinte. Če se raba romskega jezika zmanjšuje zaradi močnega asimilacijskega pritiska prevladujoče kulture, se to zavestno zazna, šele ko se skupina samoorganizira po smernicah večinskega prebivalstva. S takim samoorganiziranjem se prevzamejo tudi splošne opredelitve pojma naroda ali narodnostne skupine in jezik postane glavni dejavnik narodnostne prepoznavnosti. Zato se v tem procesu tudi opuščanje rabe jezika začne zaznavati kot izguba in posledično celo kot nevarnost, ki ogroža nadaljnji obstoj narodnostne skupine.

Vendar opuščanje rabe romskega jezika ni najbolj izrazit dejavnik v spoznanju, da postaja romščina pomembna za prepoznavnost Romov. V resnici je temeljni dejavnik prepoznavnosti prav samoorganiziranje v skladu s smernicami prevladujoče kulture, ki bi jo lahko opisati tudi kot osamosvajanje s pomočjo organizacijske asimilacije. Pri tej organizacijski asimilaciji se sprejemajo tudi družbenokulturne zasnove vrednot večinskega naroda in v skladu z ideologijo evropske nacionalne države postane jezik glavni dejavnik prepoznavnosti za posamezno skupino Romov. Pri samoorganiziranju ima romščina odločilno vlogo: danes že sami Romi, pa tudi ustanove večinskega prebivalstva, pripisujejo romščini veliko pomembnejše mesto, kot so ga še pred nekaj desetletji. Res je sicer, da je tak razvoj dogodkov tudi posledica samoorganiziranja Romov, vendar danes vlogo romščine opredeljuje medsebojno delovanje notranjih in zunanjih dejavnikov: Po eni strani so to romska prizadevanja in njihove zahteve, po drugi strani pa podpora in zahteve večinskega prebivalstva. Zato neprestano vzajemno delujeta položaj romščine v romski skupnosti in položaj romščine v zunanem okolju ter vplivata drug na drugega, kar se potem ne kaže le v jezikovni politiki, ampak v zadnjih desetletjih opredeljuje tudi jezikoslovni razvoj romskega jezika.

2.1 Notranji položaj

Glede notranjega položaja romščine bi lahko rekli, da se je razvila iz slabo zaznavnega jezika v morda najpomembnejši kulturni parameter Romov. Romski jezik opredeljuje notranjo in zunanjo narodnostno prepoznavnost skupine. Ob tako spremenjenem družbenokulturnem položaju jezika so se začela prizadevanja, da bi romščino izenačili z evropskimi državnimi jeziki. Posledica teh prizadevanj pa je uzakonitev jezika in razširitev njegovih funkcijskih razsežnosti,¹ kar hkrati pomeni tudi razširjeno uporabo jezika v praksi.

Do pred nekaj desetletji se je romščina uporabljala predvsem kot domača občevalna jezikovna različica. Taka omejitev rabe jezika je bila šele s samoorganizacijo po vzoru večinske kulture dojeta kot pomanjkljivost. Istočasno so se pojavili prvi poskusi uporabe romščine v medijih, za kar je bilo nujno treba razširiti jezik tudi na bolj formalna področja rabe. Ta razširitev je najvidnejša na ravni besednega zaklada, saj romunščini manjka ogromno strokovnih izrazov in poimenovanj. Pomanjkanje takih opredelitev pojmov ni nikoli povzročalo težav pri sporazumevanju, dokler niso začeli poskušati zavestno spreminjati položaja romskega jezika. Romščina ima zelo prožno oblikoslovje,

¹ O uzakonitvi in širitvi romščine glej: Hawachs (1998) in Matras (1998 & 1999).

zavestno spreminjati položaja romskega jezika. Romščina ima zelo prožno oblikoslovje, ki omogoča prevzem vsake besede iz večinskega jezika okolja in njeno oblikoslovno vključitev v romski jezik. Ta prednost romščine pa je po drugi strani lahko tudi slabost s stališča osamosvajanja jezika in težnje po njegovi čim večji čistosti.

Vzporedno s širjenjem besedišča se je jezik spreminjal tudi na ravni praktične rabe. Glede na nov položaj jezika v romski skupnosti, ko je jezik poleg sporočilne funkcije v medsebojnem sporazumevanju postal tudi glavni znak prepoznavnosti, sta v pisani obliki jezika postali posebej pomembni tudi simbolična vloga jezika in njegova dejavno spodbujevalna vloga.

Na ravni vsakdanje rabe se simbolična vloga jezika kaže v uporabi posameznih romskih besed sredi besedil v večinskih jezikih. V tej zvezi je vredno omeniti celo vrsto romskih imen časopisov in revij, kot je na primer avstrijska revija *Romano Kipo* (Romska slika), ki izide štirikrat letno in je – razen naslova – skoraj v celoti napisana v nemščini.

Na širši družbeni ravni simboličnih besedil imamo prevode Svetega pisma in med drugim tudi prevod Ramajane *Lekse Manuša* v latvijsko različico romščine, imenovano *xaladitka*. Taki prevodi učinkujejo na zunanji svet in kažejo večinskemu prebivalstvu, da je tudi romščina primerna za dolga in zapletena besedila; po drugi strani pa učinkujejo tudi na same Rome, saj jim prevodi pokažejo vrednost romskega jezika. To posledično utrjuje njihovo pripadnost svojemu jeziku in kulturi, s katero se lahko poistovetijo.

Osnovni in glavni namen večine prevajalcev, da bi bralcem ponudili užitek dobrega branja, večinoma zbledi ob čustveno simbolni vlogi takih izdaj.

Dejavno spodbujevalno vlogo opredeljuje Matras (1999: 496) kot "oblikovanje besedila na tak način, da bo prikazalo ideološko zavzetost, politično predanost in poistovetenje".

"Oblika romščine" je izrazito opravila svojo dejavno spodbujevalno vlogo, odkar je bila aprila 1990 na IV. svetovnem kongresu Romov v Varšavi priznana za uradni standard romskega jezika. V letih, ki so sledila, so zagovorniki te odločitve uporabili dogovore o opredelitvi meril za pisni jezik, kot jih je določil varšavski kongres, kakor tudi nove besede, objavljene v javno dostopnih publikacijah, kot je *Rromani Uniaquoro Lil*, časopis Romske zveze, ki občasno izhaja. To obliko romščine uporabljajo tudi pri notranjem dopisovanju, na primer za zapisnike sestankov romskih delegatov na mednarodnih konferencah itd. Z uporabo omenjenih dogovorov se izražajo ideološka zavzetost, politična predanost in poistovetenje z Romsko zvezo, njenimi sklepi in nosilci odločanja.

2.2 Zunanji položaj

Spremembe pri praktični uporabnosti romščine, razširitev besedišča in pobude za uzakonitev jezika vplivajo na zunanji položaj, na mesto, ki ga ustanove večinskega prebivalstva dodelijo romščini v javnosti. Pozitivne spremembe pa spet potiskajo naprej notranjo dinamiko jezika in uveljavljajo njegov notranji položaj med samimi Romi. Nasprotno pa bi odklanjanje ali zaostajanje pri uveljavljanju zunanjega položaja oviralo ali ustavilo tudi notranjo dinamiko.

Do druge polovice 20. stoletja sta se za romščino – poleg filologov in jezikoslovcev – zanimala samo policija in sodstvo. To pojasnjuje tudi status tajnega jezika Romov. Le samoorganizacija in posledično odpiranje v neromski svet ter spremembe v notranjem položaju jezika so sprožili pozitiven razvoj odnosa do romščine in njen uglednejši zunanji položaj. Večinsko prebivalstvo danes zaznava romščino kot glavni dejavnik kulturne prepoznavnosti in vedno pogosteje mu javno mnenje pripisuje položaj jezika. Nekdaj prevladujoče mnenje, da je to le latovščina, žargon skupin z roba družbe ter govor sleparjev in tatov, se počasi izgublja. Do spremembe javnega mnenja je med drugim prišlo tudi zaradi zmerne uradne pozornosti, namenjen romščini kot evropskemu manjšinskemu jeziku.

Romščina seveda ni in ne more biti uradni jezik Evropske unije in samo nekaj držav – med njimi Avstrija – ga je priznalo kot uradni manjšinski jezik. Nekatere mednarodne ustanove so romščini pomagale in izrazile svojo podporo splošnemu priznanju tega jezika.²

Leta 1981 je Stalna konferenca lokalnih in regionalnih oblasti v Evropi pozvala vlade svojih držav članic, da priznajo Rome in druge posebne nomadske skupine, kot so Sami, za narodne manjšine in jim na tej podlagi dajo enak položaj in ugodnosti, kot jih lahko uživajo druge manjšine; zlasti v zvezi s spoštovanjem in podpiranjem njihove lastne kulture in jezika.

Leta 1983 je Svet za kulturno sodelovanje priporočil, naj bi romski jezik in kulturo uporabljali in ju enako spoštovali kot regionalne jezike in kulture oziroma kot jezike in kulture manjšin.

Leta 1989 so Svet Evrope in ministri za izobraževanje ugotovili, da sta bila kultura in jezik Romov in Popotnikov več kot 500 let del skupne kulturne in jezikovne dediščine Evrope. Njihov namen je bil spodbuditi učne metode in pripravo učnega gradiva z upoštevanjem zgodovinske kulture in jezikov Ciganov in Popotnikov ter spodbuditi raziskave v kulturi, zgodovini in jezikov Ciganov in Popotnikov. V istem letu je Svet Evrope sprejel resolucijo o zagotavljanju šolanja za ciganske in popotniške otroke.

Leta 1990, med kopenhavskim zasedanjem Konference o človeški razsežnosti KVSE, so udeleženci izrecno priznali težave Romov. Nadalje so ugotovili, da morajo imeti pripadniki narodnih manjšin ne glede na to, da se morajo učiti uradni jezik ali uradne jezike države, enake možnosti tudi za poučevanje svojega maternega jezika in v svojem maternem jeziku.

Leta 1992 je Svet Evrope sprejel *Evropsko listino o regionalnih in manjšinskih jezikih*. Posebej omenja jezike brez ozemlja. V pojasnitvenem poročilu je romščina izrecno omenjena kot primer jezika brez ozemlja.

Leta 1993 je parlamentarna skupščina Evropskega parlamenta potrdila priporočilo v zvezi s Cigani v Evropi, v katerem je rečeno, da Cigani kot manjšina brez ozemlja veliko prispevajo h kulturni raznovrstnosti Evrope, med drugim tudi s svojim jezikom.

² Navedeni seznam je povzet po viru: Bakker 2001.

Leta 1996 so ustanove in nevladne organizacije sprejele *Splošno deklaracijo o jezikovnih pravicah*. Četrti odstavek 1. člena ugotavlja, da so nomadska ljudstva na svojih zgodovinskih območjih preseljevanja in ljudstva, ki so zgodovinsko razpršeno naseljena na raznih krajih, jezikovne skupnosti na vsem tem ozemlju; ozemlje Romov in romskega jezika pa je v tem smislu mogoče razumeti kot vso Evropo.

Leta 2000 je Odbor ministrov Sveta Evrope določil, da je treba v državah, v katerih se govori romski jezik, romskim otrokom v šoli ponuditi možnost, da se učijo v svojem maternem jeziku.

Morda najpomembnejša je Evropska listina o regionalnih in manjšinskih jezikih iz leta 1992, ki se zdaj izvaja v državah, ki so jo ratificirale. Listino je do zdaj podpisalo 27 držav. Vse države romščine na navajajo na seznamu jezikov, na katere se listina nanaša. Nekatero državo, v katerih živi dokaj velika romska manjšina, romščine sploh ne omenjajo.

3. Sklepne ugotovitve

Če povzamemo dosežene spremembe v političnem položaju romščine, lahko ugotovimo, da je to nenehen, vendar počasen in obotavljiv razvoj na bolje. Na vprašanje, ali tak razvoj lahko bistveno prispeva k ohranjanju romščine kot enega od evropskih jezikov, še nimamo odgovora. Tudi na vprašanje, ali bodo spremembe v položaju romskega jezika kot celote zagotovile ohranitev in posledično osamosvojitve romščine, bo še treba odgovoriti. Ugotoviti je treba, da romščina – kot vsi drugi manjšinski jeziki in kulture – nimajo nobene možnosti, da se osamosvojijo in preživijo, dokler je na oblasti evropska ideologija nacionalnih držav. Dokler bo prevladovala ta ideologija, bodo vse listine in politične resolucije v korist manjšinskih jezikov in kultur ostale le črka na papirju in prazne besede, preživetje romščine in vseh drugih manjšinskih jezikov pa bo ostalo skrajno ogroženo tudi v prihodnje.

Če pa upoštevamo sedanje stanje in izredno hude pritiske, da se Romi in z njimi tudi romščina potopijo v asimilacijskih procesih današnje potrošniške družbe, nas preseneča izredna življenjska moč, ki jo še vedno kažejo romščina in njene številne različice. Ta vitalnost in spremembe v njenem notranjem in zunanjem položaju pa nam vendarle vlivajo upanje, da bo romščina še naprej prispevala k jezikovni in posledično tudi kulturni raznovrstnosti Evrope. Da bi dosegli ta cilj, pa je nujno potrebno, da bodo njeni govorniki končno dobili enake pravice in enakopravno obravnavanje, kar so jim že stoletja odrekli.

Viri

- BAKKER, Peter (1998) The Northern Branch of Romani: Mixed and Non-mixed varieties, v: Halwachs / Menz: 172–209.
- BAKKER, Peter (2001) Romani in Europe, v: Extra / Gorter: 293–313.
- EXTRA, Guus / GORTER, Dirk (uredn.) (2001) The other languages of Europe, Clevedon: Multilingual Matters.
- HALWACHS, Dieter W. / MENZ, Florian (uredn.) (1998) Die Sprache der Roma. Perspektiven der Romani-Forschung im interdisziplinären und internationalen Kontext, Klagenfurt/Celovec: Drava.
- HALWACHS, Dieter W. (1998) Romani in Österreich, v: Halwachs / Menz (uredn.) 112–146.
- MATRAS, Yaron (1998) Sprachplanung und Spracheinstellung im Romanes, v: Halwachs / Menz (uredn.) 95–111.
- MATRAS, Yaron (1999) Writing Romani: The Pragmatics of Codification in a stateless language, Applied Linguistics 20/4: 481–502.

EVROPSKA UNIJA, ZAŠČITA NARODNIH MANJŠIN IN SLOVENIJA

I. UVOD

Ob osamosvojitvi Slovenije in v letih za tem je bil pogled na Evropsko skupnost/Evropski gospodarski prostor oziroma kasneje (po letu 1992) na Evropsko unijo neke vrste luč in cilj, ki sta Slovenijo usmerjala pri raznih procesih družbene in gospodarske preobrazbe.

Slovenija se pripravlja na polnopravno članstvo v EU. Za pridobitev tega članstva mora prevzeti pravni red Evropske unije t.i. *acquis communautaire* ter se spoprijeti z njenimi vrednostnimi sistemi, ki so osnova za notranjo in zunanjo politiko Evropske unije. Toda standardi zaščite narodnih manjšin v EU niso statičen cilj, ki naj bi ga Slovenija dosegla. Evropska unija sama šele išče skupno rešitev te tematike in neke skupne najmanjše imenovalce. Pogledi na zaščito narodnih manjšin v Evropski uniji se spreminjajo. S poglobitvijo in širitvijo evropskega povezovanjapostaja pravna ureditev odnosov med različnimi etničnimi/narodnimi skupinami – večinami in manjšinami – vedno pomembnejša. V Evropski uniji bo z včlanitvijo srednje- in vzhodnoevropskih držav kandidatk število pripadnikov nacionalnih manjšin skokoma naraslo. Za ohranitev notranje povezanosti in trdnosti Evropske unije bodo zato skupni standardi zaščite manjšin pomembno vprašanje.

Avtor želi s tem člankom predstaviti bralcem osnove in razvoj politike Evropske unije do nacionalnih, regionalnih in jezikovnih manjšin ter osvetliti pomen zaščite narodnih manjšin pri vključevanju Slovenije v EU.

II EU in zaščita narodnih manjšin

II.1 Splošno

Evropske države, zaznamovane z grozotami prve in druge svetovne vojne, so po letu 1945 začele oblikovati skupne strukture, ki naj bi preprečile izbruh novih vojn in okrepile gospodarsko moč sodelujočih držav. Prva taka organizacija je bila ustanovljena leta 1948, to je OEEC (Organization for European Economic Cooperation – Organizacija za evropsko gospodarsko sodelovanje), predhodnica sedanje OECD (Organization for Economic Cooperation and Development – Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj). 5. maja 1949 je bil ustanovljen Svet Evrope, ki si je zastavil cilj, da pomaga pri razvoju demokratične in pluralistične družbe, varuje človekove pravice, spodbuja razvoj evropske kulturne prepoznavnosti, raznovrstnosti in podobno.¹ Poleg tega so bile v tistem času ustanovljene obrambne organizacije, kot je

¹ Glede naloga Sveta Evrope glej: Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope (izd.) **Svet Evrope: 800 milijonov Evropejcev**, Ljubljana 2001; <http://www.idcse.nuk.si/>

NATO (North Atlantic Treaty Organisation) leta 1949 in WEU (West European Union – Zahodnoevropska unija) leta 1954.

Na podlagi spoznanja, da te organizacije in z njimi povezane oblike sodelovanja med državami še ne zadostujejo, da bi preprečile nove vojne predvsem med Nemčijo in Francijo, je bila leta 1951 podpisana pogodba o ustanovitvi Evropske skupnosti za premog in jeklo, predhodnice sedanje Evropske unije. Osnovna zamisel je bila, da se skušajo preprečiti prihodnje vojne s tem, da države članice dajo ključne surovine za vojno, namreč premog in jeklo, pod skupni nadzor. Evropski povezovalni proces je dobil leta 1957 z ustanovitvijo Evropske gospodarske skupnosti in Evropske skupnosti za atomsko energijo Euratom (European Atomic Energy Community) pomembne nove razsežnosti. Sledile so razne širitve in poglobitve predvsem pri gospodarskem sodelovanju. Leta 1992 je bila podpisana t. i. Maastrichtska pogodba – pogodba o Evropski uniji –, s katero omenjene tri evropske skupnosti niso bile ukinjene, temveč je bil dan z Evropsko unijo le nov in obsežnejši okvir za poglobljeno sodelovanje držav članic, da bi se vzpostavila tudi politična in ne zgolj gospodarska unija.²

Ta uvod v zgodovino Evropske unije je zato malo obširnejši, ker kaže, da je izvirna naloga Evropske unije ta, da ohranja mir v Evropi ter da se ta skupnost držav vso zgodovino razvija naprej ter da raste po številu članic in vsebinskih področjih, ki jih zajema.

Za Slovenijo to pomeni, da evropsko povezovanje ne bo končano z dnevom polnopravnega članstva, temveč da bo Evropska unija tudi v prihodnje na raznih področjih iskala in našla skupne rešitve. Zato je tudi za varstvo narodnih manjšin smiselno analizirati dosednji razvoj politike Evropske unije, da bi predvideli prihodnji razvoj in našli možnosti dejavnega sodelovanja pri oblikovanju prihodnjega razvoja.

II.2 EU in zaščita narodnih manjšin³

II.2.1 Osnovne težnje

Evropska unija se je v primerjavi z drugimi mednarodnimi organizacijami, kot so na primer Svet Evrope, Organizacija združenih narodov ali Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi, do zdaj relativno malo ukvarjala z varstvom narodnih manjšin. Vzroki za to so številni, med drugimi:

² Glej: Europäische Kommission, **Die Europäische Einigung. Die Entstehung und Entwicklung der Europäischen Union**, Luxemburg, 1995.

³ Zelo natančen pregled prizadevanj EU za manjšine je v članku: Gabriel Toggenburg, **A Rough Orientation ...— Through a Delicate Relationship: The European Unions's Endeavours for (its) Minorities**, European Integration online Papers (EioP), Vol. 4 (2000) Nr. 16; [<http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-016.htm>]; ta članek je bil glavna osnova za to poglavje.

1. povezovanje Evropskih skupnosti je bilo do ustanovitve EU omejeno v prvi vrsti na gospodarsko področje. Zato v pogodbah o ustanovitvi teh skupnosti tudi niso bile dane pravne osnove za delovanje institucij Evropskih skupnosti za varstvo narodnih manjšin;
2. ker je EU supranacionalna institucija, katere zakonodaja velja deloma tudi neposredno v državah članicah, se posamezne države z omejevalnim pojmovanjem varstva manjšin bojijo prenesti pristojnost za to vprašanje na skupnost, ker pričakujejo, da njihovo pojmovanje varstva narodnih manjšin ne bo skladno s pojmovanjem institucij EU. Pri tem je zelo velikega pomena tudi delovanje sodišča Evropskih skupnosti, ki s svojimi odločbami konkretizira in dopolnjuje pravni red EU in bi lahko pri varstvu manjšin odločalo proti državam članicam in njenim organom.

Kljub omenjenim težavam se Evropska unija na raznih področjih svoje notranje in zunanje politike dotika tudi etničnih/narodnih manjšin. Na primer:

1. Maastrichtska pogodba (1992/1993) je v IX. poglavju uvedla kulturo kot kompetenčno področje EU. Ugotavlja, da nobena država članica ni kulturno homogena. Zato poziva države članice, naj spoštujejo svojo nacionalno in regionalno raznovrstnost.
2. Politična merila za pridobitev članstva v EU, ki so bila določena 1993 pri vladnem vrhu v Kopenhavnu, vsebujejo tudi položaj narodnih manjšin.
3. V 13. členu Amsterdamske pogodbe (1997/1999) je bila dana pravna osnova Evropskemu svetu, da na podlagi predlogov Evropske komisije in po posvetovanju z Evropskim parlamentom uvede primerne ukrepe proti diskriminaciji na podlagi spola, rasnega ali etničnega porekla, vere, prizadetosti, starosti ali spolne usmerjenosti. Na podlagi tega člena sta bili leta 2000 izdani dve direktivi Evropskega sveta, prva o 'uresničevanju načela enakega obravnavanja oseb ne glede na rasno ali etnično poreklo' in druga o 'splošnih okvirih enakega obravnavanja pri zaposlovanju in delu'.⁴
4. Spor med republiko Avstrijo in drugimi državami članicami po imenovanju nove avstrijske zvezne vlade spomladi leta 2000 je bil poravnán s pomočjo skupine modrecev, ki je pri ocenjevanju demokratičnosti Avstrije in njene nove zvezne vlade ocenjevala tudi položaj manjšin v Avstriji.

Poleg omenjenega razvoja na pravnem področju je treba omeniti še močna prizadevanja Evropske unije v boju proti rasizmu, strahu pred tujci in antisemitizmu ter na področju varstva človekovih pravic v svetu, ki se izraža v številnih deklaracijah, programih, sporočilih, Evropskem letu proti rasizmu 1997, ustanovitvi Evropskega centra za spremljanje in nadziranje rasizma in ksenofobije – European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC)⁵ in podobno.

⁴ Direktiva Sveta 2000/43/ES (29. 6. 2000) in Direktiva sveta 2000/78/ES (27. 11. 2001).

⁵ Ta center daje obširne informacije na internetu: www.eumc.at

Evropski svet je v Amsterdamu v 6. členu pogodbe o Evropski uniji položil pravne temelje za močnejše upoštevanje vprašanja človekovih pravic znotraj unije.⁶

„.. Article 6 (ex Article F)

1. The Union is founded on the principles of liberty, democracy, respect for human rights and fundamental freedoms, and the rule of law, principles which are common to the Member States...”

Decembra leta 2000 je Evropski svet v Nici v 7. členu pogodbe o EU določil postopek, ki naj bi veljal, če bi katera od članic kršila v 6. členu navedena osnovna načela Evropske unije (en vzrok za vključitev tega člena v pogodbo o Evropski uniji so bili nedvomno spori oziroma t. i. 'ukrepi' drugih držav članic v zvezi z oblikovanjem zvezne vlade v Avstriji, ki je vključevala tudi desničarsko (verbalno) radikalno svobodnjaško stranko).⁷

Tudi dejstvo, da je Evropska unija (predsedniki Evropskega parlamenta, Evropske komisije in Evropskega sveta) decembra leta 2000 v Nici sprejela Listino o osnovnih pravicah v Evropski uniji – Charter of Fundamental Rights of the European Union⁸, kaže, da hoče EU vključiti človekove pravice oziroma temeljne pravice v svoj pravni sistem. V tej listini so narodne manjšine imenovane sicer samo v zvezi s prepovedjo diskriminacije v 21. členu, pričakujemo pa lahko, da bo nadaljnji pravni razvoj na podlagi te listine, na primer v zvezi z 22. členom, ki določa, da naj unija spoštuje kulturno, versko in jezikovno raznovrstnost, nedvomno v prid narodnim oziroma etničnim manjšinam.

Da zaokrožimo poglavje o splošnih težnjah v zvezi z narodnimi manjšinami v EU, sledi še predstavitev glavnih ugotovitev posebne javnomnenjske raziskave Eurobarometer iz leta 2000 o odnosu ljudi v EU do manjšincev in priseljencev.⁹ Razpredelnica 1 kaže, da je veliko ljudi (v povprečju EU 15: 14 %) v državah članicah EU nestrpnih do manjšin in priseljencev. Če prištejemo še tiste, ki so neodločeni, dobimo ogromno ljudi (EU 15: 39 %), ki bi ob neugodnih okoliščinah (na primer ob resni gospodarski krizi in pod vplivom hujskajočih političnih voditeljev) ogrožali družbeni mir zaradi narodnih manjšin in priseljencev v Evropski uniji.

⁶ Official Journal C 340, 10. 11. 1997, 145.–172. stran.

⁷ Official Journal C 80, 10. 3. 2001.

⁸ Official Journal 2000 C 364/01.

⁹ SORA, **Attitudes Towards Minority Groups in the European Union. A Special Analysis of the Eurobarometer 2000 survey on behalf of the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia**, Dunaj, marec 2001.

država	nestrpni	neodločeni	pasivno strpni	aktivno strpni
Belgija	25	28	26	22
Danska	20	17	31	33
Nemčija	18	29	29	24
Grčija	27	43	22	7
Italija	11	21	54	15
Španija	4	18	61	16
Francija	19	26	31	25
Irska	13	21	50	15
Luksemburg	8	32	33	28
Nizozemska	11	25	34	31
Portugalska	9	34	44	13
Združeno kraljestvo	15	27	36	22
Finska	8	21	39	32
Švedska	9	15	43	33
Avstrija	12	30	37	20
EU 15	14	25	39	21

Razpredelnica 1 Tipologija odnosov do manjšin in priseljencev v EU¹⁰

Ti podatki so dani tukaj tudi zato, da pokažejo, da rasizem in nestrpnost nista samo problem postkomunističnih držav vzhodne Evrope, temveč nabož za družbeni nemir v vseh državah Evrope in s tem nevarnost za uspeh evropskega povezovanja.

II.2.2 Evropski parlament

Evropski parlament je institucija Evropske unije, ki se že najbolj dolgo ukvarja z varstvom manjšin in je v zvezi s tem izdal številne resolucije že v času, ko za obravnavanje te teme pravzaprav še ni imel pravne osnove v ustanovitvenih pogodbah (zato te resolucije tudi niso bile obvezujoče).

Oktober leta 1981 je Evropski parlament na podlagi tako imenovanega poročila Arfé sklenil resolucijo o regionalnih jezikih in kulturah in pravicah etničnih manjšin, v kateri je med drugim pozval državne, regionalne in lokalne oblasti, da podpirajo učenje in razvoj manjšinskih jezikov in kultur.¹¹ Februarja 1983 je Evropski parlament sklenil drugo resolucijo v prid jezikovnim in kulturnim manjšinam. V njej je pozval komisijo Evropskih skupnosti, da nadaljuje in pospeši svoja prizadevanja na tem področju. Tudi Evropski svet je bil pozvan v tej resoluciji, naj zagotovi, da so načela te resolucije upoštevana tudi v praksi.¹² 1987 in 1994 sta sledili še dve resoluciji v zvezi z jezikovnimi manjšinami v

¹⁰ Ta razpredelnica je rezultat clusterske analize posameznih podatkov omenjene študije.

¹¹ OJ 1981, št. C 287, 106.stran.

¹² OJ 1983, št. C 68, 103.stran.

ES oziroma EU, v katerih je Evropski parlament ponovno zahteval napredek pri regionalnih in manjšinskih jezikih in kulturi in predlagal, da za te dejavnosti Evropska komisija določi tudi finančna sredstva.¹³

Poleg tega je bila ustanovljena Intergroup on Lesser Used Languages (= skupina poslancev EP iz raznih strank), pripravljena je bila Listina o pravicah etničnih skupin (Stauffenberg-Report, 1988), o kateri pa EP ni sklepal. Poročilu Stauffenberg je sledilo poročilo Alber, o katerem pa EP tudi ni sklepal, ker je hotel počakati na to, kako se bo razvila Listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih Sveta Evrope.

Evropski parlament je tudi v resolucijah o človekovih pravicah in v poročilih o političnih razmerah v državah nečlanicah poudarjal pomen manjšin in njihovih pravic in s tem (so) oblikoval javno zavest o varstvu manjšin.

II.2.3 Evropska komisija

Evropska komisija lahko deluje samo na področjih, na katerih ji je bila dodeljena pristojnost v pogodbi o Evropskih skupnostih oziroma v pogodbi o Evropski uniji.

Evropska komisija za varstvo narodnih manjšin nima pravno dodeljene neposredne pristojnosti. Kot je v poglavju II.2.1 'Splošne tendence' omenjeno, pa se v zadnjih letih s poglavjem 'Kultura' Maastrichtske pogodbe, kriteriji za pridobitev članstva v EU, zunanjo politiko in antidiskriminacijskim 13. členom Amsterdamske pogodbe odpirajo komisiji posredna vrata za delovanje tudi v prid narodnim manjšinam.

Spisek nekaterih glavnih dejavnosti Evropske komisije v prid jezikovnim ali narodnim manjšinam:

- Komisija je glavni financer Evropske pisarne za manj pogosto uporabljane jezike/ European Bureau for Lesser Used Languages (EBLUL), ki je bila ustanovljena leta 1982.¹⁴

- Leta 1983 je bila odprta proračunska linija v podporo regionalnim ali manjšinskim jezikom B3-1006.

- Komisija od leta 1994 usklajuje MERCATOR mrežo za raziskovanje manjšinskih jezikov (razne študije o njihovem stanju, možnostih izobraževanja, medijih, pravnih ureditvah in podobno).¹⁵

- Skladno s področjem "izobraževanje" so potekale razne dejavnosti, ki so koristile tudi manjšinskim jezikom.

¹³ OJ 1987, št. C 318, 160. stran, in OJ 1994, št. C61, 110. stran.

¹⁴ www.eblul.org

¹⁵ <http://www.mercator-central.org/>

·V kulturi so bili v preteklosti na voljo trije programi, ki so dajali možnosti za podporo manjšinskim kulturam: v programu ARIANE so bila prevedena sodobna literarna dela v manjšinske jezike; iz programa ohranjanja regionalne kulturne dediščine RAPHAEL so dobivale podporo za svojo kulturo tudi manjšine; program KALEIDOSKOP pa je omogočal raziskovanje jezikov manjšin. Ti trije programi so sedaj združeni v skupen program CULTURE 2000.¹⁶

·V programih za regionalni razvoj oziroma čezmejno sodelovanje obstajajo velike možnosti za vključevanje manjšin (te lahko zelo obogatijo sodelovanje s svojo večjezičnostjo in s svojim poznavanjem kultur z obeh strani meje).

II.2.4 Sodišče Evropskih skupnosti

Ta institucija skrbi za pravilno in dosledno izvajanje zakonodaje EU. Je končni razsodnik sporov, ki izhajajo iz ustanovitvenih pogojev ali sekundarne zakonodaje.

Lahko pričakujemo, da bodo odločbe sodišča Evropskih skupnosti v zvezi z zgoraj omenjeno listino o osnovnih pravicah EU in v zvezi z antidiskriminacijskimi direktivami močno vplivale tudi na razvoj pravne zaščite narodnih manjšin v državah članicah EU.

II.3 Zaščita manjšin in zunanji odnosi EU

Eden prvih primerov, v katerem je Evropska skupnost v svojih zunanjih odnosih tematizirala narodne manjšine, je bila odklonitev prošnje Turčije za članstvo zaradi pomislekov Evropskega parlamenta glede odnosa Turčije do Kurdiv.

Še pomembnejše za zunanje odnose Evropske skupnosti pa so postale narodne manjšine v zvezi z razpadom Socialistične federativne republike Jugoslavije. Eden osrednjih pogojev mednarodne skupnosti za priznanje novo nastalih držav je bilo jamstvo pravic etničnih/narodnih manjšin v skladu z določili mednarodnih dokumentov, kot so Splošna deklaracija o človekovih pravicah, Sklepna listina Konference za varnost in sodelovanje v Evropi ter Konvencija Sveta Evrope o zaščiti človekovih pravic.

Pozitivna ocena posebne mednarodne komisije pod vodstvom francoskega pravnika Roberta Badinterja glede stanja varstva narodnih manjšin v Sloveniji je za osamosvojitve Slovenije izredno velikega pomena. Zato lahko rečemo, da je obstoj samostojne republike Slovenije tesno povezan s pozitivno ureditvijo zaščite narodnih manjšin.¹⁷

¹⁶ http://europa.eu.int/comm/culture/culture2000_en.html

¹⁷ Zelo podroben opis zgodovine osamosvojitve Slovenije najdemo v članku Boža Repeta **Slovenija od medvojnne federalne enote preko povojne jugoslovanske republike do samostojne države**, v: Arhiv Republike Slovenije, **Od sanj do resničnosti. Razvoj slovenske državnosti**, Ljubljana 2001, od 121. do 207. strani.

Toda vrnimo se nazaj k vprašanju zaščite narodnih manjšin v zvezi z zunanjimi odnosi EU in še posebej s širitvijo EU.

Evropska unija si želi stabilnosti in miru v Uniji in v svoji soseščini, h kateri lahko v času globalizacije štejejo domala ves svet. En ključen dejavnik za doseg tega miru in stabilnosti pa je dobra izravnava raznih interesov kot na primer različnih interesov med narodnimi večinami in narodnimi manjšinami. Evropska unija v svojih zunanjih odnosih s posebnimi programi finančne pomoči, omogočanjem včlanjevanja, ponudbo t. i. stabilizacijskih in pridružitvenih pogodb in podobno v svojih zunanjih odnosih jasno kaže, da si želi mir, stabilnost in gospodarski razvoj v vsej Evropi.

Strašne vojne zadnjega desetletja na Balkanu so dokazale, da agresivna nacionalistična miselnost, ki ji ni mar sto tisočev mrtvih in o kateri smo mislili, da je v Evropi iztrebljena, ni premagana in verjetno tudi nikoli docela ne bo.

Evropska unija se je odprla svojim vzhodnim in jugovzhodnim sosedam, dejstvo pa je, da je s tem uvozila veliko konfliktnih potencialov.

Citat iz poročila skupine strokovnjakov Evropskega visokošolskega inštituta v Firencah in strokovnjakov Evropske komisije, ki je skušala oceniti dolgoročne vplive širitve EU:¹⁸

“.. Enlargement of the European Union to the East has raised in a new way the question of increasing diversity as a challenge and a potential threat to the coherence of the Union and its capacity to sustain in the momentum of integration. Previous enlargements were readily welcomed as a means of strengthening the European Community. The inevitable increase in diversity among the member states was not seen as an insurmountable problem but as a source of revitalisation, a stimulus to new efforts to achieve the goal of an ‘ever-closer Union’. By contrast, the prospect of enlargement to the East has evoked unprecedented fears of unmanageable conflicts of values and interests which could paralyse the Union and jeopardise its ability not only to move forward but even to sustain its achievements hitherto..”

Pomembno konfliktno področje so manjšinska vprašanja in vprašanje, kako bo Evropski uniji uspelo vključiti vso to drugačnost, ki jo prinašajo s seboj države kandidatke.

Zato se je omenjena skupina strokovnjakov v posebnem poročilu ukvarjala tudi s tem vprašanjem. V svojem poročilu ugotavlja, da je vprašanje pravic manjšin postalo pomemben del zunanje politike Evropske unije glede na odnose do novih demokracij v srednji in vzhodni Evropi, pri čemer pa je dejansko problem, da EU od zunanjih zahteva

¹⁸ Amato, Giuliano; Batt Judy; **The Long-Term Implications of EU Enlargement: The Nature of the New Border** (Final Report of the Reflection Group), European University Institute, San Domenico di Fiesole, 1999, 11.stran.

zaščito manjšin, medtem ko je njene države članice ne dajejo svojim manjšinam.¹⁹

Širitev EU bo te dvojne standarde po mnenju avtorjev tega poročila onemogočila:

1. ker bodo nove članice prinesle s seboj manjšinske probleme, ki jih bo potem treba interno reševati,
2. migracije v EU in zunaj nje bodo privedle do potrebe po jasnih skupnih standardih in
3. zahteva poseben položaj Romov, ki so največja evropska transnacionalna manjšina, ki živi v vseh državah članicah EU, neposredne ukrepe EU, ker je ta manjšina še posebej na obrobju družbe in Romi pogosto ne morejo učinkovito uveljavljati svojih pravic.

K temu še en citat:²⁰

“.. Enlargement will alter the EU's internal politics and the policy agenda in this field, as new members bring with them different interests in, and approaches to, minority issues at home and abroad ..”

Evropska unija se torej zaveda pomena varstva narodnih manjšin. Zato je to vprašanje vključila tudi v pogoje, ki jih morajo države izpolniti, če želijo članstvo v EU.

Poleg izpolnjevanja gospodarskih meril in sposobnosti za prevzem obveznosti članstva v EU, Evropska unija od držav kandidatk v okviru političnih meril za članstvo določa:²¹

“.. Članstvo zahteva od držav kandidatk vzpostavitev institucij, ki zagotavljajo demokratičnost, pravno urejenost, človekove pravice ter spoštovanje in zaščito manjšin..”

Vsako leto novembra Komisija predloži javnosti poročila o napredku posameznih držav kandidatk. Poročila in druge pomembne informacije v zvezi s širitvijo EU so dostopna na spletnih straneh:

<http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/overview.htm>

Novembra leta 2001 je Evropska komisija v svojem poročilu zapisala, da razen Turčije vseh 12 držav kandidatk izpolnjujejo omenjena politična merila za članstvo v EU.

¹⁹ Amato, Giuliano; Batt Judy; **Minority Rights and EU Enlargement to the East** (Report of the First Meeting of the Reflection Group on the Long-Term Implications of EU Enlargement: the Nature of the New Border), RSC Policy Paper, No 98/5, [<http://www.iue.it/EF/Amato98-PP.htm>]

²⁰ Prav tam, 3. stran.

²¹ European Commission, **Making a success of Enlargement: Strategy Paper and Report of the European Commission on the progress towards accession by each of the candidate countries**, november 2001, 7. stran.

Evropska komisija v svoji skupni oceni meni, da so glede manjšin opazne bistvene izboljšave, sicer pa so še posebni problemi v Estoniji in Latviji v zvezi z vključevanjem nedržavljanov (Rusov), pomembno vprašanje je izvajanje obstoječe zakonodaje ter da predvsem v Bolgariji, na Slovaškem in v Romuniji manjšine igrajo pomembno vlogo v notranjem političnem življenju. Bistveni problem v vseh državah kandidatkah pa je, da je položaj Romov izredno težaven in ga je treba ob pomoči EU nujno izboljšati.²²

III. Odnosi med Slovenijo in EU

Leta 1993 je bil sklenjen Sporazum o sodelovanju med Evropsko skupnostjo in Republiko Slovenijo.²³ Z 'Evropskim sporazumom o pridružitvi med Republiko Slovenijo na eni strani in Evropskimi skupnostmi in njihovimi državami članicami, ki delujejo v okviru Evropske unije na drugi strani',²⁴ je Slovenija postala pridružena članica Evropske unije. S podpisom tega t. i. Evropskega sporazuma je Slovenija tudi zaprosila za polnopravno članstvo.

Evropska komisija je nato pripravila 'Mnenje komisije o prošnji Slovenije za članstvo v Evropski uniji'.²⁵ Na podlagi te pozitivne ocene, v kateri je komisija menila, da so pravice manjšin zajamčene in zaščitene, je Slovenijo EU potrdila kot možno prihodnjo članico.

Kot je bilo že omenjeno v prejšnjem poglavju, Evropska unija ocenjuje, da tudi Slovenija izpolnjuje politična merila za članstvo, čeprav v svojih poročilih še opozarja na razne manjše pomanjkljivosti.

V poglavju o narodnih manjšinah komisija v svojem poročilu iz leta 2001 označi položaj madžarske in italijanske narodnosti kot dober, medtem ko vidi večje pomanjkljivosti glede položaja Romov. Poročilo omenja težave Romov pri lokalnih volitvah, primere zapostavljanja, pomanjkljivosti pri izvajanju zakonodaje, težave v zvezi z razlikovanjem med avtohtonimi in neavtohtonimi Romi ter dejstvo, da je velik del Romov odvisen od socialne podpore brez možnosti zaposlitve.²⁶

Položaja neavtohtonih manjšin, kot so to Hrvati, Srbi in drugi priseljenci iz drugih republik nekdanje Jugoslavije, Evropska unija ni preverjala. Prav tako ni tematizirala vprašanja nemško govorečih v Sloveniji. Slednje so nekateri politični akterji v Avstriji (predvsem deželni zbor in deželni glavar Koroške) skušali doseči, pa EU tega ni podprla.

²² Prav tam, 8. stran.

²³ Ur. l. RS, Mednarodne pogodbe, 12. avgust 1993.

²⁴ Ur. l. RS, Mednarodne pogodbe, 44/97.

²⁵ **Agenda 2000 - Commission Opinion on Slovenia's Application for Membership of the European Union**, Bruselj, 15. julij 1997.

²⁶ Commission of the European Communities, **2001 Regular Report on Slovenia's Progress towards Accession**, Bruselj, 13. 11. 2001, SEC(2001) 1755, 21.stran.

Vzporedno z mnenjem Evropske komisije je v letu 2001 izdelal Open Society Institute v okviru programa EUMAP ocene o izpolnjevanju političnih meril za članstvo držav kandidatk v EU.²⁷ Na spletnih straneh tega programa si lahko ogledate zelo podrobne analize položaja narodnih manjšin v državah kandidatkah. Poročila so razčlenjena na poglavja:

I.zakon in praksa zaščite manjšin (zaščita pred zapostavljanjem na raznih področjih, izobraževanje, zaposlovanje, zdravstveno varstvo in druge oblike družbene zaščite, stanovanja in druge javne dobrine in storitve, kazensko pravo), varovanje pred rasnim nasiljem, varstvo pravic manjšin (identiteta, jezik, izobraževanje, javna občila, vključevanje v javno življenje),

II.institucije za varstvo manjšin (državni organi in civilna družba) ter

III.priporočila.

Poročilo EUMAP o položaju narodnih manjšin v Sloveniji v bistvu potrди ugotovitve Evropske komisije s tem, da tudi ugotovi, da je položaj madžarske in italijanske narodnosti zelo dober, medtem ko je položaj Romov pomanjkljiv. Velika zasluga tega poročila pa je, da zelo podrobno dokumentira, na katerih področjih so pomanjkljivosti in kakšne oblike zapostavljanja obstajajo v Sloveniji.

Priporočila te študije za Slovenijo so:

1. da sprejme zakonodajo, ki določa pravice Romov, tako kot to določa ustava. Ti zakoni naj bi zagotovili Romom enake pravice, kot jih imajo Italijani in Madžari;
2. zagotovi mehanizme, da bodo policija in drugi javni organi enako obravnavali nedržavljanke kot državljane ter da opozori te službe na poseben položaj, v katerem so tujci, begunci in drugi nedržavljanke;
3. pospeši naturalizacijo nedržavljanov ter jim omogoča dostop do zaposlovanja, izobraževanja, zdravstvenih in drugih storitev in dobrin brez zapostavljanja,
4. razčisti pravne ureditve glede reprezentacije Romov na lokalni ravni ter uvede posebne svetovalce za romska vprašanja v krajih, v katerih živijo Romi.

²⁷ www.eumap.org

IV. Sklepne misli – Izzivi za Slovenijo

Kot avtor tega članka upam, da mi je uspelo izraziti svoje prepričanje, da je varstvo narodnih manjšin povsem dinamično in zanimivo vprašanje še posebej glede na razvoj Evropske unije.

Končal bi z dvema mislima:

1. Slovenija lahko veliko pridobi, če se vključi v iskanje novih skupnih rešitev za varstvo manjšin v Evropski uniji. Glavno področje, na katerem bodo potrebna skupna prizadevanja z državami partnericami iz Evropske unije, je položaj Romov. Čeprav obstajajo v Sloveniji številni primeri dobre prakse sožitja z Romi, je Slovenija na tem področju še daleč proč od celovitih primernih odgovorov, kar pa velja tudi za večino drugih držav v Evropi.

2. Slovenija lahko tudi zelo veliko vnese v iskanje novih skupnih rešitev za varstvo narodnih manjšin v Evropski uniji:

- položaj italijanske in madžarske narodne skupnosti je urejen na najvišji ravni – iz tega se lahko druge evropske države marsikaj naučijo,

- slovenske manjšine živijo v dveh oziroma po včlanitvi Madžarske v treh državah Evropske unije – znanje teh manjšin o tem, kaj je dobro za manjšine in kaj ne, bi bilo dobro zbrati in vnesti v evropske razprave;

- Slovenija ima velike možnosti za posredovanje modernih pogledov na varstvo narodnih manjšin v države jugovzhodne Evrope, kjer medetnični spori še niso ukročeni. Evropska unija si želi mir in stabilnost v tem delu Evrope – Slovenija lahko pri tem na področju varstva narodnih manjšin veliko pomaga, kar na primer dokazuje Mednarodni center za medetnične odnose in manjšine v jugovzhodni Evropi, ki je bil ustanovljen v okviru Pakta stabilnosti za jugovzhodno Evropo pri Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani.

Na ravni Evropske unije torej obstajajo številne možnosti za prejetanje in dajanje znanja in sooblikovanje pomembnega razvoja – izkoristimo te možnosti!

EVROPSKA LISTINA O REGIONALNIH ALI MANJŠINSKIH JEZIKIH

I. UVOD

Države članice Sveta Evrope, podpisnice te listine,

upoštevajo, da je cilj Sveta Evrope doseči večjo enotnost med njegovimi članicami, še zlasti zato, da bi varovali in uresničevali ideale in načela, ki so njihova skupna dediščina;

upoštevajo, da varstvo zgodovinskih regionalnih ali manjšinskih jezikov v Evropi, med katerimi so nekateri v nevarnosti, da bodo sčasoma izumrli, prispeva k ohranitvi in razvoju evropskega kulturnega bogastva ter tradicij;

upoštevajo, da je pravica do uporabe regionalnega ali manjšinskega jezika v zasebnem in javnem življenju neodtujljiva pravica v skladu z načeli, vsebovanimi v Mednarodnem paktu Združenih narodov o državljanskih in političnih pravicah, ter v duhu Konvencije Sveta Evrope o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin;

se sklicujejo na delovanje v okviru KVSE in še zlasti na Helsinško sklepno listino iz leta 1975 ter na dokument Kopenhagenskega sestanka iz leta 1990;

poudarjajo vrednost medsebojnega prepletanja kultur in večjezičnosti ter upoštevajo, da varstvo in spodbujanje regionalnih ali manjšinskih jezikov ne smeta škodovati uradnim jezikom ter potrebi, da se učijo;

se zavedajo, da varstvo in spodbujanje regionalnih ali manjšinskih jezikov v različnih evropskih državah in regijah pomembno prispevata h graditvi Evrope, temelječe na načelih demokracije in kulturne raznolikosti v okviru državne suverenosti in ozemeljske celovitosti;

upoštevajo posebne razmere in zgodovinske tradicije različnih regij evropskih držav

in so se sporazumele o naslednjem:

I. DEL – Splošne določbe

V tej listini:

a izraz "regionalni ali manjšinski jeziki" pomeni jezike:

- i ki jih tradicionalno uporabljajo na določenem ozemlju države državljani te države, ki sestavljajo skupino, številčno manjšo od preostalega prebivalstva te države, in
- ii ki se razlikujejo od uradnega jezika ali uradnih jezikov te države;

izraz ne vključuje niti narečij uradnega jezika ali uradnih jezikov države niti jezikov migrantov;

- b izraz "ozemlje, na katerem se uporablja regionalni ali manjšinski jezik" pomeni zemljepisno območje, na katerem se v omenjenem jeziku izraža določeno število ljudi, kar upravičuje sprejem različnih varstvenih in spodbujevalnih ukrepov, ki jih predvideva ta lista;
- c izraz "jeziki brez ozemlja" pomeni jezike, ki jih uporabljajo državljani države in ki se razlikujejo od jezika ali jezikov, ki ga ali jih uporablja preostalo prebivalstvo te države, in ki jih, kljub temu da se tradicionalno uporabljajo na ozemlju te države, ni možno povezati z določenim območjem tega ozemlja.

2. člen – Obveznosti

1. Pogodbenica se obvezuje, da bo uporabljala določbe II. dela za vse regionalne ali manjšinske jezike, ki se govorijo na njenem ozemlju in so v skladu z opredelitvijo izraza v 1. členu.

2. Za vsak jezik, določen v trenutku ratifikacije, sprejetja ali odobritve v skladu s 3. členom, se pogodbenica obvezuje, da bo uporabljala najmanj petintrideset odstavkov ali pododstavkov, izbranih med določbami III. dela te listine, med katerimi so vsaj trije izbrani iz 8. in najmanj trije iz 12. člena ter najmanj po eden iz 9., 10., 11. in 13. člena.

3. člen – Ureditev v praksi

1. Država pogodbenica v svoji listini o ratifikaciji, sprejetju ali odobritvi določi vsak regionalni ali manjšinski jezik ali uradni jezik, ki se manj uporablja na njenem celotnem ozemlju ali delu ozemlja in na katerega se nanašajo odstavki, izbrani v skladu z drugim odstavkom 2. člena.

2. Pogodbenica lahko kadar koli pozneje uradno obvesti generalnega sekretarja, da sprejema obveznosti, ki izhajajo iz določb katerega koli drugega odstavka te listine, ki ga ni že prej določila v svoji listini o ratifikaciji, sprejetju ali odobritvi, ali da bo uporabila prvi odstavek tega člena za druge regionalne ali manjšinske jezike ali za druge uradne jezike, ki se manj uporabljajo na njenem celotnem ozemlju ali na delu njenega ozemlja.

3. Obveznosti iz prejšnjega odstavka se štejejo za sestavni del ratifikacije, sprejetja ali odobritve in bodo imele enak učinek od dneva njihove notifikacije.

4. člen – Obstoječi režim varstva

1. Nič v tej listini se ne sme razlagati kot omejevanje ali odvzemanje pravic, ki jih zagotavlja Evropska konvencija o človekovih pravicah.

2. Določbe te listine ne učinkujejo na ugodnejše določbe, ki se nanašajo na položaj regionalnih ali manjšinskih jezikov ali na pravni položaj pripadnikov manjšin in že obstajajo v kateri od pogodbenic ali pa so določene z ustreznimi dvostranskimi ali mnogostranskimi mednarodnimi sporazumi.

5. člen – Obstoječe obveznosti

Ničesar v tej listini ni mogoče razlagati kot pravico do opravljanja katere koli dejavnosti ali do storitve kakršnega koli dejanja, ki bi bilo v nasprotju s cilji Ustanovne listine Združenih narodov ali z drugimi obveznostmi po mednarodnem pravu, vključno z načelom suverenosti in ozemeljske celovitosti držav.

6. člen – Obveščanje

Pogodbenice se obvezujejo, da bodo pazile na to, da so oblasti, organizacije in osebe obveščene o pravicah in dolžnostih, določenih s to listino.

II. DEL – Doseganje ciljev in načel v skladu s prvim odstavkom 2. člena

7. člen – Cilji in načela

1. Cilji in načela, na katerih temeljijo politika, zakonodaja in praksa pogodbenic v zvezi z regionalnimi ali manjšinskimi jeziki na ozemljih, na katerih se ti jeziki uporabljajo, in glede na položaj vsakega jezika, so:

- a priznanje regionalnih ali manjšinskih jezikov kot izraza kulturnega bogastva;
- b spoštovanje zemljepisnega območja vsakega regionalnega ali manjšinskega jezika, da bi s tem zagotovili, da že obstoječe ali nove upravne delitve niso ovira za spodbujanje rabe posameznega regionalnega ali manjšinskega jezika;
- c potreba po odločnem ukrepanju za spodbujanje rabe regionalnih ali manjšinskih

- d boljše omogočanje in/ali spodbujanje ustne in pisne rabe regionalnih ali manjšinskih jezikov v javnem in zasebnem življenju;
- e vzdrževanje in razvoj vezi na področjih, ki jih vključuje ta listina, med skupinami, ki uporabljajo regionalni ali manjšinski jezik in drugimi skupinami v tej državi, ki uporabljajo regionalni ali manjšinski jezik v enaki ali podobni obliki, kakor tudi vzpostavitev kulturnih odnosov z drugimi skupinami v državi, ki uporabljajo različne jezike;
- f zagotavljanje primernih oblik in sredstev za poučevanje in študij regionalnih ali manjšinskih jezikov na vseh ustreznih stopnjah;
- g zagotavljanje možnosti osebam, ki ne govorijo regionalnega ali manjšinskega jezika in živijo na območju, kjer se tak regionalni ali manjšinski jezik uporablja, da se ga učijo, če tako želijo;
- h pospeševanje študija in raziskovanja regionalnih ali manjšinskih jezikov na univerzah ali enakovrednih ustanovah;
- i pospeševanje primernih oblik transnacionalnih izmenjav na področjih, ki jih vključuje ta listina za regionalne ali manjšinske jezike, ki se uporabljajo v enaki ali podobni obliki v dveh ali več državah.

2. Pogodbenice se obvezujejo, da bodo, če še niso, odpravile vsako neupravičeno razlikovanje, izključevanje, omejevanje ali dajanje prednosti glede uporabe kakega regionalnega ali manjšinskega jezika in katerih cilj je odvrniti od ohranjanja ali razvoja tega jezika ali ga ogrožati. Sprejem posebnih ukrepov v prid regionalnim ali manjšinskim jezikom, katerih namen je spodbujati enakost med uporabniki teh jezikov in preostalim prebivalstvom ali ki upoštevajo njihove specifične razmere, se ne šteje za dejanje diskriminacije do uporabnikov bolj razširjenih jezikov.

3. Pogodbenice se obvezujejo s primernimi ukrepi pospeševati medsebojno razumevanje med vsemi jezikovnimi skupinami v državi, in to zlasti tako, da cilji vzgoje in izobraževanja v državi vključujejo spoštovanje, razumevanje in strpnost do regionalnih ali manjšinskih jezikov, ter spodbujati javna občila, da si prizadevajo za doseganje istih ciljev.

4. Pri določanju svoje politike do regionalnih ali manjšinskih jezikov pogodbenice upoštevajo izražene potrebe in želje skupin, ki uporabljajo te jezike. Spodbujati jih je treba, da po potrebi ustanovijo organe za svetovanje oblastem o vseh zadevah, ki se nanašajo na regionalne ali manjšinske jezike.

ukrepov za jezike, s katerimi se uresničuje ta listina, prožno določata ob upoštevanju potreb in želja ter ob spoštovanju tradicije in značilnosti skupin, ki uporabljajo te jezike.

III. DEL – Ukrepi za pospeševanje rabe regionalnih ali manjšinskih jezikov v javnem življenju v skladu z obveznostmi, prevzetimi v drugem odstavku 2. člena

8. člen – Izobraževanje

1. Glede izobraževanja se pogodbenice obvezujejo, da bodo na ozemlju, na katerem se ti jeziki uporabljajo, v skladu s položajem vsakega od teh jezikov in brez poseganja v poučevanje uradnega jezika ali uradnih jezikov države:

- a i zagotovile možnost za predšolsko izobraževanje v ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikih ali
- ii zagotovile možnost, da znaten del predšolskega izobraževanja poteka v ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikih, ali
- iii izvajale enega od ukrepov, predvidenih v točkah i in ii, vsaj za tiste otroke, katerih družine to želijo in katerih število se šteje za zadostno, ali
- iv podpirale in/ali spodbujale uveljavitev ukrepov iz točke i do iii zgoraj, če javne oblasti nimajo neposredne pristojnosti na področju predšolske vzgoje;
- b i zagotovile možnost za osnovnošolsko izobraževanje v ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikih ali
- ii zagotovile možnost, da znaten del osnovnošolskega izobraževanja poteka v ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikih, ali
- iii zagotovile, da je v okviru osnovnošolskega izobraževanja poučevanje ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikov sestavni del učnega načrta, ali
- iv izvajale enega od ukrepov, predvidenih v točkah i do iii zgoraj vsaj za tiste otroke, katerih družine to želijo in katerih število se šteje za zadostno;
- c i zagotovile možnost za srednješolsko izobraževanje v ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikih ali
- ii zagotovile možnost, da znaten del srednješolskega izobraževanja poteka v ustreznem regionalnem ali manjšinskem jeziku, ali

želijo ali to želijo njihove družine in katerih število se šteje za zadostno;

- d i zagotovile možnost za strokovno in poklicno izobraževanje v ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikih ali
 - ii zagotovile možnost, da znaten del strokovnega in poklicnega izobraževanja poteka v ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikih, ali
 - iii zagotovile, da je v okviru strokovnega in poklicnega izobraževanja poučevanje ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikov sestavni del učnega načrta, ali
- iv izvajale enega od ukrepov, predvidenih v točkah i do iii, vsaj za tiste učence, ki si to želijo ali to želijo njihove družine in katerih število se šteje za zadostno;
- e i zagotovile možnost za univerzitetno in drugo visoko- in višješolsko izobraževanje v regionalnih ali manjšinskih jezikih ali
 - ii zagotovile možnost za študij teh jezikov kot univerzitetnega in visoko- ali višješolskega predmeta ali
 - iii spodbujale in/ali omogočile izvajanje univerzitetnega izobraževanja ali drugih oblik visoko- ali višješolskega izobraževanja v regionalnih ali manjšinskih jezikih ali zagotovile možnost za študij teh jezikov kot univerzitetnega ali visoko- in višješolskega predmeta, če zaradi vloge države v odnosu do visoko- in višješolskih ustanov ni mogoče izvajati točk i in ii;
- f i poskrbela za zagotavljanje tečajev za izobraževanje odraslih in nenehnega izobraževanja, ki se pretežno ali v celoti izvajajo v regionalnih ali manjšinskih jezikih, ali
 - ii ponudile te jezike kot šolski predmet pri izobraževanju odraslih in pri nenehnem izobraževanju ali
 - iii podpirale in/ali spodbujale vključevanje teh jezikov kot učnega predmeta pri izobraževanju odraslih in nenehnem izobraževanju, če javne oblasti nimajo neposredne pristojnosti na področju izobraževanja odraslih;
- g sprejele predpise za zagotovitev poučevanja zgodovine in kulture, katerih odraz je regionalni ali manjšinski jezik;
- h zagotovile osnovno in nadaljnje usposabljanje učiteljev, ki je potrebno za uresničevanje pododstavkov a do g, ki jih je pogodbena sprejela;

- i ustanovile nadzorni organ ali organe, ki bodo odgovorni za spremljanje izvajanja sprejetih ukrepov in doseženega napredka pri uvajanju ali razvoju poučevanja regionalnih ali manjšinskih jezikov in za sestavljanje občasnih poročil o svojih ugotovitvah, ki bodo objavljena.

2. Za ozemlja, na katerih se regionalni ali manjšinski jeziki tradicionalno ne uporabljajo, se pogodbenice glede izobraževanja obvezujejo, da bodo dovolile, spodbujale ali zagotovile poučevanje v regionalnem ali manjšinskem jeziku ali poučevanje regionalnega ali manjšinskega jezika na vseh ustreznih stopnjah izobraževanja, če to upravičuje število tistih, ki uporabljajo regionalni ali manjšinski jezik.

9. člen – Sodne oblasti

1. Pogodbenice se obvezujejo, da bodo za sodna okrožja, v katerih število prebivalcev, ki uporabljajo regionalne ali manjšinske jezike, upravičuje spodaj navedene ukrepe, glede na položaj posameznega jezika in pod pogojem, da po mnenju sodnika uporaba ugodnosti, ki jih daje ta odstavek, ne ovira pravičnega sojenja:

a v kazenskih postopkih:

- i zagotovile, da sodišča na zahtevo ene od strank vodijo postopke v regionalnih ali manjšinskih jezikih, in/ali
- ii zajamčile obtožencu pravico do uporabe njegovega regionalnega ali manjšinskega jezika in/ali
- iii zagotovile, da se zahteve in dokazi, ne glede na to, ali so pisni ali ustni, ne bodo šteli za nesprejemljive samo zato, ker bodo izraženi v regionalnem ali manjšinskem jeziku, in/ali
- iv omogočili, da se dokumentacija v zvezi s sodnimi postopki na zahtevo predloži v določenih regionalnih ali manjšinskih jezikih,

po potrebi s pomočjo tolmačev in prevodov brez dodatnih stroškov za prizadete osebe;

b v civilnih postopkih:

- i zagotovile, da sodišča na zahtevo ene od strank vodijo postopke v regionalnih ali manjšinskih jezikih, in/ali

- ii omogočile, da lahko stranka v sporu, kadar mora osebno priti pred sodišče, uporablja svoj regionalni ali manjšinski jezik brez dodatnih stroškov, in/ali
 - iii omogočile, da se dokumentacija in dokazi predložijo v regionalnem ali manjšinskem jeziku, po potrebi s pomočjo tolmačev in prevodov;
- c v postopkih pred sodišči, pristojnimi za upravne zadeve:
- i zagotovile, da sodišča na zahtevo ene od strank vodijo postopke v regionalnih ali manjšinskih jezikih, in/ali
 - ii omogočile, da lahko stranka v sporu, kadar mora osebno priti pred sodišče, uporablja svoj regionalni ali manjšinski jezik brez dodatnih stroškov, in/ali
 - iii omogočile, da se dokumentacija in dokazi predložijo v regionalnih ali manjšinskih jezikih, po potrebi s pomočjo tolmačev in prevodov;
- d ukrenejo vse potrebno za zagotovitev, da uporaba točk i in iii pododstavkov b in c zgoraj in vsaka potrebna pomoč tolmačev in prevodov ne povzročita dodatnih stroškov za prizadete osebe.

2. Pogodbenice se obvezujejo:

- a da ne bodo znikale veljavnosti pravnih dokumentov, sestavljenih v določeni državi, samo zato, ker so napisani v regionalnem ali manjšinskem jeziku, ali
- b da ne bodo znikale veljavnosti pravnih dokumentov med strankami v sporu, sestavljenih v državi, samo zato, ker so napisani v regionalnem ali manjšinskem jeziku, in bodo zagotovile, da se pravni dokumenti lahko uveljavljajo proti zainteresiranim tretjim, ki ne uporabljajo teh jezikov, pod pogojem, da jih osebe, ki jih uveljavljajo, seznanijo z njihovo vsebino, ali
- c ne bodo med strankami znikale veljavnosti pravnih dokumentov, sestavljenih v državi, samo zato, ker so napisani v regionalnem ali manjšinskem jeziku.

3. Pogodbenice se obvezujejo, da bodo v regionalnih ali manjšinskih jezikih dale na voljo

najpomembnejše notranjepravne predpise in tiste, ki se posebej nanašajo na uporabnike teh jezikov, razen če niso drugače dosegljivi v teh jezikih.

10. člen – Upravni organi in javne službe

1. Na upravnih območjih države, na katerih število prebivalcev, ki uporabljajo regionalne ali manjšinske jezike, upravičuje spodaj določene ukrepe, in glede na položaj vsakega jezika se pogodbenice obvezujejo, da, če je to mogoče:

- a i zagotovijo, da upravni organi uporabljajo regionalne ali manjšinske jezike, ali
 - ii zagotovijo, da vsi njihovi uradniki, ki imajo stike z javnostjo, uporabljajo regionalne ali manjšinske jezike pri svojih odnosih z osebami, ki se nanjo obračajo v teh jezikih, ali
 - iii zagotovijo, da uporabniki regionalnih ali manjšinskih jezikov lahko predložijo ustne ali pisne vloge in prejmejo odgovor v teh jezikih, ali
 - iv zagotovijo, da uporabniki regionalnih ali manjšinskih jezikov lahko predložijo ustne ali pisne vloge v teh jezikih, ali
 - v zagotovijo, da uporabniki regionalnih ali manjšinskih jezikov lahko veljavno predložijo dokument v teh jezikih;
- b dajejo na voljo upravna besedila in obrazce, ki so v splošni rabi za prebivalstvo, v regionalnih ali manjšinskih jezikih ali dvojezično;
 - c dovolijo upravnim organom, da sestavijo dokumente v regionalnem ali manjšinskem jeziku.

2. Glede lokalnih in regionalnih oblasti na območjih, na katerih je število prebivalcev, ki uporabljajo regionalne ali manjšinske jezike tako, da upravičuje spodaj navedene ukrepe, se pogodbenice obvezujejo, da dovolijo in/ali spodbujajo:

- a uporabo regionalnih ali manjšinskih jezikov v okviru regionalne ali lokalne oblasti;
- b možnost za uporabnike regionalnih ali manjšinskih jezikov, da predložijo ustne ali pisne vloge v teh jezikih;

- c regionalne oblasti, da objavljajo uradne dokumente tudi v ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikih;
- d lokalne oblasti, da objavljajo uradne dokumente tudi v ustreznih regionalnih ali manjšinskih jezikih;
- e regionalne oblasti, da uporabljajo regionalne ali manjšinske jezike v razpravah v svojih skupščinah, ne da bi izključevali uporabo uradnega jezika ali uradnih jezikov države;
- f lokalne oblasti, da uporabljajo regionalne ali manjšinske jezike v razpravah v svojih skupščinah, ne da bi izključevali uporabo uradnega jezika ali uradnih jezikov države;
- g uporabo ali sprejem tradicionalnih in pravih oblik krajevnih imen v regionalnih ali manjšinskih jezikih po potrebi skupaj s poimenovanjem v uradnem jeziku ali uradnih jezikih.

3. Glede javnih storitev, ki jih zagotavljajo upravni organi ali druge osebe v njihovem imenu, se pogodbenice obvezujejo, da na ozemlju, na katerem se uporabljajo regionalni ali manjšinski jeziki, in v skladu s položajem posameznega jezika ter če je to mogoče:

- a zagotovile, da se regionalni ali manjšinski jeziki uporabljajo pri opravljanju storitev, ali
- b dovolijo, da uporabniki regionalnih ali manjšinskih jezikov predložijo zahtevek in prejmejo odgovor v teh jezikih, ali
- c dovolijo, da uporabniki regionalnih ali manjšinskih jezikov predložijo zahtevek v teh jezikih.

4. Zaradi uresničevanja določbe prvega, drugega in tretjega odstavka, ki so jih pogodbenice sprejele, se pogodbenice obvezujejo sprejeti enega ali več naslednjih ukrepov:

- a prevajanje in tolmačenje, če se zahtevata;
- b zaposlovanje, in kadar je potrebno, usposabljanje uradnikov in drugih potrebnih zaposlenih v javnih službah;

c goditev, če je le mogoče, prošnjam zaposlenih v javnih službah, ki znajo regionalni ali manjšinski jezik, da so imenovani na ozemlje, na katerem se ta regionalni ali manjšinski jezik uporablja.

5. Pogodbenice se obvezujejo dovoliti uporabo ali prevzem priimkov v regionalnih ali manjšinskih jezikih na prošnjo prizadetih oseb.

11. člen – Javna glasila

1. Pogodbenice se obvezujejo, da za uporabnike regionalnih ali manjšinskih jezikov na ozemljih, na katerih se ti jeziki govorijo, v skladu s položajem vsakega jezika, stopnjo posredne ali neposredne pristojnosti organov javne oblasti in njihovih pooblastil ali vloge na tem področju ter ob spoštovanju načela neodvisnosti in samostojnosti javnih glasil:

a v obsegu, v katerem radio in televizija opravljata poslanstvo javne službe:

- i zagotovijo ustanovitev vsaj ene radijske postaje in enega televizijskega kanala v regionalnih ali manjšinskih jezikih ali
 - ii spodbujajo in/ali omogočajo ustanovitev vsaj ene radijske postaje in enega televizijskega kanala v regionalnih ali manjšinskih jezikih ali
 - iii ukrenejo vse potrebno, da radio in televizija uvrstita v program oddaje v regionalnih ali manjšinskih jezikih;
- b
- i spodbujajo in/ali omogočajo ustanovitev vsaj ene radijske postaje v regionalnih ali manjšinskih jezikih ali
 - ii spodbujajo in/ali omogočajo redno oddajanje radijskih programov v regionalnih ali manjšinskih jezikih;
- c
- i spodbujajo in/ali omogočajo ustanovitev vsaj enega televizijskega kanala v regionalnih ali manjšinskih jezikih,
 - ii spodbujajo in/ali omogočajo redno oddajanje televizijskih programov v regionalnih ali manjšinskih jezikih;

- d spodbujajo in/ali omogočajo produkcijo in distribucijo avdio in avdiovizualnih del v regionalnih ali manjšinskih jezikih;
- e i spodbujajo in/ali omogočajo ustanovitev in/ali vzdrževanje vsaj enega časopisa v regionalnih ali manjšinskih jezikih ali
 - ii spodbujajo in/ali omogočajo redno objavljane časopisnih člankov v regionalnih ali manjšinskih jezikih;
- f i pokrivajo dodatne stroške tistih javnih glasil, ki uporabljajo regionalne ali manjšinske jezike, vselej kadar zakon na splošno predvideva finančno pomoč za javna glasila, ali
 - ii izvajajo obstoječe ukrepe za finančno pomoč tudi za avdiovizualne produkcije v regionalnih ali manjšinskih jezikih;
- g podpirajo usposabljanje novinarjev in drugega osebja javnih glasil, ki uporabljajo regionalne ali manjšinske jezike.

2. Pogodbenice se obvezujejo zagotoviti svobodo neposrednega sprejemanja radijskih in televizijskih oddaj iz sosednjih držav v jeziku, ki se uporablja v enaki ali podobni obliki, kot je regionalni ali manjšinski jezik, in ne bodo nasprotovale prenašanju radijskih in televizijskih oddaj iz sosednjih držav v takem jeziku. Pogodbenice se nadalje obvezujejo zagotoviti, da ne bo nobenih omejitev glede svobode izražanja in prostega pretoka informacij v tisku, napisanih v jeziku, ki se uporablja v enaki ali podobni obliki, kot je regionalni ali manjšinski jezik. Ker izvajanje zgoraj omenjenih svoboščin vključuje dolžnosti in odgovornosti, so lahko zanje predvidene take formalnosti, omejitve ali kazni, kot so predpisane z zakonom in so potrebne v demokratični družbi, v interesu nacionalne varnosti, ozemeljske celovitosti ali javne varnosti, za preprečevanje nereda in kriminala, za zaščito zdravja ali morale, za zaščito dobrega imena ali pravic drugih, za preprečevanje razkritja zaupnih informacij ali za ohranjanje avtoritete in nepristranskosti sodstva.

3. Pogodbenice se obvezujejo zagotoviti, da so interesi uporabnikov regionalnih ali manjšinskih jezikov zastopani ali upoštevani v organih, ki so lahko ustanovljeni v skladu z zakonom z nalogo, da jamčijo svobodo in pluralizem javnih glasil.

12. člen – Kulturne dejavnosti in ustanove

1. Glede kulturnih dejavnosti in ustanov – še posebej knjižnic, videotek, kulturnih

centrov, muzejev, arhivov, akademij, gledališč in kinematografov kakor tudi literarnih del in filmskih produkcij, oblik izražanja ljudske kulture, festivalov in s kulturo povezanih dejavnosti, med drugim vključno z uporabo novih tehnologij – se pogodbenice obvezujejo, da na ozemljih, na katerih se ti jeziki uporabljajo, ter v obsegu pristojnosti organov javne oblasti in njihovih pooblastil ali vloge na tem področju:

- a spodbujajo tiste vrste izražanja in pobude, ki so značilne za regionalne ali manjšinske jezike in pospešujejo različne možnosti dostopa do del v teh jezikih;
- b pospešujejo različne možnosti dostopa v drugih jezikih do del v regionalnih ali manjšinskih jezikih, tako da pomagajo in razvijajo prevajanje, sinhroniziranje, naknadno sinhroniziranje in podnaslavljanje;
- c pospešujejo dostop v regionalnih ali manjšinskih jezikih do del v drugih jezikih, tako da pomagajo in razvijajo prevajanje, sinhroniziranje, naknadno sinhroniziranje in podnaslavljanje;
- d zagotovijo, da organi, odgovorni za organiziranje ali podpiranje različnih kulturnih dejavnosti, primerno podpirajo vključevanje poznavanja in rabe regionalnih ali manjšinskih jezikov in kultur v projekte, za katere dajo pobudo ali finančna sredstva;
- e pospešujejo ukrepe, s katerimi zagotovijo, da imajo organi, odgovorni za organiziranje in podpiranje kulturnih dejavnosti, na razpolago osebje, ki dobro obvlada določen regionalni ali manjšinski jezik in jezik ali jezike preostalega prebivalstva;
- f spodbujajo neposredno sodelovanje predstavnikov uporabnikov regionalnega ali manjšinskega jezika pri zagotavljanju možnosti in načrtovanju kulturnih dejavnosti;
- g spodbujajo in/ali omogočajo ustanavljanje organa ali organov, odgovornih za zbiranje, arhiviranje in predstavitev ter objavljanje del v regionalnih ali manjšinskih jezikih;
- h po potrebi ustanovijo in/ali pospešujejo in financirajo službe za prevajanje in terminološke raziskave zlasti zato, da ohranjajo in razvijajo ustrezno upravno, poslovno, gospodarsko, družbeno, strokovno in pravno izraze v vsakem regionalnem ali manjšinskem jeziku;

2. Za ozemlja, na katerih se regionalni ali manjšinski jeziki tradicionalno ne uporabljajo, se pogodbenice obvezujejo, da bodo dovolile, spodbujale in/ali zagotavljale primerne kulturne dejavnosti in možnosti v skladu s prejšnjim odstavkom,

uporabljajo regionalni ali manjšinski jezik.

3. Pogodbenice se obvezujejo v svoji kulturni politiki v tujini dati ustrezno mesto regionalnim ali manjšinskim jezikom in kulturam, katerih odraz so.

13. člen – Gospodarsko in družbeno življenje

1. V zvezi z gospodarskimi in družbenimi dejavnostmi se pogodbenice obvezujejo, da v vsej državi:

- a izločijo iz svoje zakonodaje vsako določbo, ki neupravičeno prepoveduje ali omejuje uporabo regionalnih ali manjšinskih jezikov v dokumentih, ki se nanašajo na gospodarsko ali družbeno življenje, še zlasti v pogodbah o delu ter v strokovni dokumentaciji, kot so navodila za uporabo izdelkov ali opreme;
- b prepovejo v notranje pravilnike podjetij in v osebne dokumente vstavljati kakršne koli določbe, ki izključujejo ali omejujejo uporabo regionalnih ali manjšinskih jezikov vsaj med uporabniki istega jezika;
- c nasprotujejo praksi, katere namen je odvratanje od uporabe regionalnih ali manjšinskih jezikov v zvezi z gospodarskimi in družbenimi dejavnostmi;
- d olajšujejo in/ali spodbujajo uporabo regionalnih ali manjšinskih jezikov tudi z drugimi sredstvi poleg že zgoraj navedenih.

2. V zvezi z gospodarskimi in družbenimi dejavnostmi se pogodbenice obvezujejo, da na ozemlju, na katerem se uporabljajo regionalni ali manjšinski jeziki, če so javne oblasti za to pristojne in če je to razumno mogoče:

- a vključijo v svoje finančne in bančne predpise določbe, ki dovoljujejo na podlagi postopkov, ki so v skladu s poslovno prakso, uporabo regionalnih ali manjšinskih jezikov pri sestavljanju plačilnih nalogov (čeki, menice itd.) ali drugih finančnih dokumentov, ali da zagotovijo, kadar je to primerno, izvajanje takšnih določb;
- b v gospodarskem in družbenem sektorju, ki sta neposredno pod njihovim nadzorom (javni sektor), organizirajo dejavnosti za spodbujanje uporabe regionalnih ali manjšinskih jezikov;
- c zagotovijo, da socialnovarstvene ustanove, kot npr. bolnišnice, domovi za ostarele in drugi domovi, omogočajo sprejem in oskrbo oseb, ki uporabljajo regionalni ali manjšinski jezik in potrebujejo nego zaradi slabega zdravja, starosti ali iz drugih razlogov, v njihovem jeziku;

- d s primernimi sredstvi zagotovijo, da so varnostna navodila sestavljena tudi v regionalnih ali manjšinskih jezikih;
- e poskrbijo, da so informacije pristojnih javnih organov, ki se nanašajo na pravice potrošnikov, na voljo v regionalnih ali manjšinskih jezikih.

14. člen – Čezmejne izmenjave

Pogodbenice se obvezujejo, da:

- a uporabljajo že obstoječe obvezujoče dvostranske in mnogostranske sporazume, sklenjene z državami, v katerih se uporablja isti jezik v enaki ali podobni obliki, ali si po potrebi prizadevajo skleniti take sporazume, in sicer tako, da bodo pospeševale stike med uporabniki istega jezika v zadevnih državah v kulturi, izobraževanju, obveščanju, poklicnem usposabljanju in permanentnem izobraževanju;
- b v dobro regionalnih ali manjšinskih jezikov olajšujejo in/ali spodbujajo čezmejno sodelovanje, še zlasti med tistimi regionalnimi in lokalnimi skupnostmi, na ozemlju katerih se uporablja isti jezik v enaki ali podobni obliki.

IV. DEL – Izvajanje listine

15. člen – Občasna poročila

1. Pogodbenice občasno predložijo generalnemu sekretarju Sveta Evrope v obliki, ki jo predpiše Odbor ministrov, poročilo o politiki, ki jo izvajajo v skladu z II. delom te listine, in o ukrepih za izvajanje tistih določb III. dela, ki so jih sprejele. Prvo poročilo je treba predložiti v enem letu po začetku veljavnosti te listine za posamezno pogodbenico, naslednja poročila pa vsaka tri leta po prvem poročilu.

2. Pogodbenice svoja poročila javno objavijo.

16. člen – Pregledovanje poročil

1. Poročila, predložena generalnemu sekretarju Sveta Evrope na podlagi 15. člena, pregleda odbor strokovnjakov, sestavljen v skladu s 17. členom.

2. Organi ali združenja, ki so pravno veljavno ustanovljeni v eni od pogodbenic, lahko odbor strokovnjakov opozorijo na zadeve glede obveznosti, ki jih je ta pogodbenica sprejela iz III. dela te listine. Po posvetovanju z zadevno pogodbenico lahko odbor strokovnjakov upošteva te informacije pri pripravi poročila po tretjem odstavku spodaj. Ti organi ali združenja lahko nadalje predložijo izjave v zvezi s politiko, ki jo vodi pogodbenica v skladu z II. delom.

3. Na podlagi poročil, navedenih v prvem odstavku, in informacij, omenjenih v drugem odstavku, odbor strokovnjakov pripravi poročilo za Odbor ministrov. Temu poročilu se priložijo še pripombe, ki so jih na zahtevo dale pogodbenice in jih lahko Odbor ministrov javno objavi.

4. Poročilo iz tretjega odstavka vsebuje zlasti predloge odbora strokovnjakov, na podlagi katerih Odbor ministrov pripravi taka priporočila eni ali več pogodbenicam, kot so potrebna.

5. Generalni sekretar Sveta Evrope predloži Parlamentarni skupščini vsaki dve leti podrobno poročilo o izvajanju listine.

17. člen – Odbor strokovnjakov

1. V odboru strokovnjakov ima vsaka pogodbenica enega člana, ki ga imenuje Odbor ministrov s seznama najbolj neoporečnih in priznanih strokovnjakov s področja zadev, ki jih ureja ta listina, in ki jih predlagajo posamezne pogodbenice.

2. Člani odbora se imenujejo za obdobje šestih let in so lahko ponovno imenovani. Član, ki ne more dokončati mandata, se nadomesti v skladu s postopkom, navedenim v prvem odstavku, in član, ki ga zamenja, svojo funkcijo opravlja do konca mandata svojega predhodnika.

3. Odbor strokovnjakov sprejme svoj poslovnik. Storitve sekretariata mu zagotavlja generalni sekretar Sveta Evrope.

V. DEL – Končne določbe

18. člen

Ta listina je na voljo za podpis državam članicam Sveta Evrope. Listino je treba ratificirati, sprejeti ali odobriti. Listine o ratifikaciji, sprejetju ali odobritvi se hranijo pri generalnem sekretarju Sveta Evrope.

19. člen

1. Listina začne veljati prvi dan meseca, ki sledi izteku trimesečnega obdobja po dnevu, ko je pet držav članic privolilo, da jih ta listina zavezuje v skladu z določbami 18. člena.

2. Za vsako državo članico, ki naknadno izrazi soglasje, da jo listina zavezuje, začne ta veljati prvi dan meseca, ki sledi izteku trimesečnega obdobja po datumu deponiranja listine o ratifikaciji, sprejetju ali odobritvi.

20. člen

1. Po začetku veljavnosti listine lahko Odbor ministrov Sveta Evrope povabi katero koli državo, ki ni članica Sveta Evrope, da k njej pristopi.

2. Za vsako državo, ki tako pristopi, začne listina veljati prvi dan meseca, ki sledi izteku trimesečnega obdobja po datumu deponiranja listine o pristopu pri generalnem sekretarju Sveta Evrope.

21. člen

1. Država lahko ob podpisu ali deponiranju svoje listine o ratifikaciji, sprejetju, odobritvi ali pristopu izrazi enega ali več pridržkov glede drugega do petega odstavka 7. člena listine. Drugi pridržki niso dopustni.

2. Vsaka država pogodbenica, ki je izrazila pridržek v skladu s prejšnjim odstavkom, ga lahko v celoti ali delno umakne z notifikacijo, naslovljeno na generalnega sekretarja Sveta Evrope. Umik pridržka začne veljati na datum, ko generalni sekretar Sveta Evrope prejme tako notifikacijo.

22. člen

1. Pogodbenica lahko kadar koli odpove listino z notifikacijo, naslovljeno na generalnega sekretarja Sveta Evrope.

2. Takšna odpoved začne veljati prvi dan meseca, ki sledi izteku šestmesečnega obdobja po datumu, ko je generalni sekretar prejel notifikacijo.

23. člen

Generalni sekretar Sveta Evrope obvesti države članice Sveta in vse države, ki so pristopile k tej listini o:

- a vsakem podpisu,
- b deponiranju vsake listine o ratifikaciji, sprejetju, odobritvi ali pristopu,
- c vsakem datumu začetka veljavnosti te listine v skladu z 19. in 20. členom,
- d vsaki notifikaciji, prejeti na podlagi uporabe določb drugega odstavka 3. člena,
- e vsakem drugem dejanju, notifikaciji ali sporočilu, ki se nanaša na to listino.

V dokaz tega so podpisani, ki so bili za to pravilno pooblaščen, podpisali to listino.

Sestavljeno v Strasbourgu 5. novembra 1992 v angleškem in francoskem jeziku, pri čemer sta obe besedili enako veljavni, v enem izvodu, ki se hrani v arhivu Sveta Evrope. Generalni sekretar Sveta Evrope pošlje overjeno kopijo vsaki državi članici Sveta Evrope in vsaki državi, ki je bila povabljen, da pristopi k tej listini.

OKVIRNA KONVENCIJA ZA VARSTVO NARODNIH MANJŠIN

Države članice Sveta Evrope in druge države, podpisnice te okvirne konvencije, so se glede na to, da je cilj Sveta Evrope doseči večjo enotnost med svojimi članicami z namenom ohranяти in uresničevati ideale in načela, ki so njihova skupna dediščina,

glede na to, da je eden od načinov, s katerimi si prizadevajo za dosego tega cilja, ohranjanje in nadaljnje uresničevanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin,

v želji, da bi sledile Deklaraciji voditeljev držav in vlad držav članic Sveta Evrope, sprejeti 9. oktobra 1993 na Dunaju,

odločene, da na svojih ozemljih varujejo obstoj narodnih manjšin, glede na to, da so prevrati v evropski zgodovini pokazali, da je varstvo narodnih manjšin bistvenega pomena za stabilnost, demokratično varnost in mir na tej celine,

glede na to, da bi morala pluralistična in resnično demokratična družba ne le spoštovati etnično, kulturno, jezikovno in versko identiteto vsakega pripadnika narodne manjšine, ampak tudi ustvariti primerne razmere, ki pripadnikom narodnih manjšin omogočajo, da izražajo, ohranjajo in razvijajo to identiteto,

glede na to, da je ustvarjanje ozračja strpnosti in dialoga potrebno za to, da kulturna raznolikost ni vir in dejavnik razdvajanja, ampak bogatenja vsake družbe,

glede na to, da uresničevanje strpnosti in napredka v Evropi ni odvisno le od sodelovanja med državami, ampak je za to potrebno tudi čezmejno sodelovanje med lokalnimi in regionalnimi oblastmi, kar pa ne vpliva na ustavno ureditev in ozemeljsko celovitost vsake države,

ob upoštevanju Konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin in njenih protokolov, ob upoštevanju prevzetih obveznosti glede varstva narodnih manjšin v konvencijah in deklaracijah Združenih narodov in v dokumentih Konference o varnosti in sodelovanju v Evropi, še zlasti kopenhagenskem dokumentu z dne 29. junija 1990,

odločene, da opredelijo načela, ki jih je treba spoštovati, in obveznosti, ki izhajajo iz njih, da bi v državah članicah in drugih državah, ki bi postale pogodbenice tega instrumenta, znotraj vladavine prava zagotovile učinkovito varstvo narodnih manjšin ter pravic in svoboščin njihovih pripadnikov ob spoštovanju ozemeljske celovitosti in suverenosti držav,

odločene, da uresničujejo načela, določena v tej okvirni konvenciji, s pomočjo notranje zakonodaje in ustrezne vladne politike,

dogovorile, kot sledi:

I. poglavje

1. člen

Varstvo narodnih manjšin ter pravic in svoboščin pripadnikov teh manjšin je sestavni del mednarodnega varstva človekovih pravic in kot tako spada v okvir mednarodnega sodelovanja.

2. člen

Določbe te okvirne konvencije se uporabljajo v dobri veri, v duhu razumevanja in strpnosti ter v skladu z načeli dobrega sosedstva, prijateljskih odnosov in sodelovanja med državami.

3. člen

1. Vsak pripadnik narodne manjšine ima pravico do proste izbire, da je ali ni obravnavan kot pripadnik narodne manjšine, in iz te njegove izbire ali uresničevanja pravic, ki so z njo povezane, ne izhajajo nobene neugodne posledice.

2. Pripadniki narodnih manjšin lahko posamično kakor tudi v skupnosti z drugimi uresničujejo pravice in uživajo svoboščine, ki izvirajo iz načel te okvirne konvencije.

II. poglavje

4. člen

1. Pogodbenice se obvezujejo zagotoviti pripadnikom narodnih manjšin pravico do enakosti pred zakonom in enakega pravnega varstva. V tem pogledu je prepovedana vsaka diskriminacija, ki temelji na pripadnosti narodni manjšini.

2. Pogodbenice se obvezujejo sprejeti, če je to potrebno, na vseh področjih gospodarskega, družbenega, političnega in kulturnega življenja ustrezne ukrepe za

pospeševanje polne in učinkovite enakosti med pripadniki narodne manjšine in pripadniki večinskega naroda. V tem pogledu morajo dovolj upoštevati posebne razmere pripadnikov narodnih manjšin.

3. Ukrepi, sprejeti v skladu z drugim odstavkom, se ne štejejo za dejanje diskriminacije.

5. člen

1. Pogodbenice se obvezujejo spodbujati take razmere, ki so potrebne, da pripadniki narodnih manjšin ohranjajo in razvijajo svojo kulturo ter ohranjajo bistvene sestavine svoje identitete, in sicer svojo vero, jezik, tradicijo in kulturno dediščino.

2. Brez poseganja v ukrepe splošne politike povezovanja so se pogodbenice dolžne vzdržati politike in prakse, katerih namen je asimilacija pripadnikov narodnih manjšin proti njihovi volji, in morajo zaščititi te osebe pred kakršnimi koli dejanji, katerih namen je taka asimilacija.

6. člen

1. Pogodbenice spodbujajo duh strpnosti in medkulturnega dialoga in sprejemajo učinkovite ukrepe za pospeševanje medsebojnega spoštovanja in razumevanja ter sodelovanja med vsemi osebami, ki živijo na njihovem ozemlju, ne glede na njihovo etnično, kulturno, jezikovno ali versko identiteto, še zlasti v izobraževanju, kulturi in javnih občilih.

2. Pogodbenice se obvezujejo sprejeti ustrezne ukrepe za varstvo oseb, ki so lahko ogrožene zaradi diskriminacije ali pa so izpostavljene dejanjem diskriminacije, sovraštvu ali nasilju, do katerih prihaja zaradi njihove etnične, kulturne, jezikovne ali verske identitete.

7. člen

Pogodbenice zagotavljajo spoštovanje pravice vsakega pripadnika narodne manjšine do svobode mimenega zborovanja, svobode združevanja, svobode izražanja ter svobode mišljenja, vesti in veroizpovedi.

8. člen

Pogodbenice se obvezujejo priznavati vsakemu pripadniku narodne manjšine pravico do izražanja njegove vere ali prepričanja in do ustanavljanja verskih ustanov, organizacij in združenj.

9. člen

1. Pogodbenice se obvezujejo priznati, da pravica vsakega pripadnika narodne manjšine do svobode izražanja vključuje svobodo mnenja, sprejemanja in dajanja informacij ter idej v jeziku manjšine brez vmešavanja javnih organov in ne glede na meje. Pogodbenice v okviru svojih pravnih sistemov zagotavljajo, da pripadniki narodnih manjšin pri svojem dostopu do javnih občil niso zapostavljeni.

2. Prvi odstavek ne preprečuje pogodbenicam, da ne bi brez diskriminacije in na podlagi objektivnih meril zahtevale dovoljenja za radijsko in televizijsko oddajanje ali za filmsko dejavnost.

3. Pogodbenice ne smejo ovirati pripadnikov narodnih manjšin pri ustanavljanju in uporabi tiskanih občil. V pravni ureditvi radijskega in televizijskega oddajanja v kar največjem obsegu in ob upoštevanju določb prvega odstavka zagotavljajo, da se pripadnikom narodnih manjšin da možnost, da ustanavljajo in uporabljajo svoja lastna občila.

4. V okviru svojih pravnih sistemov sprejmejo pogodbenice ustrezne ukrepe, z namenom da pripadnikom narodnih manjšin olajšajo dostop do javnih občil in pospešujejo strpnost in omogočajo kulturni pluralizem.

10. člen

1. Pogodbenice se obvezujejo priznavati vsakemu pripadniku narodne manjšine pravico, da svobodno in brez vmešavanja uporablja svoj jezik manjšine, in to zasebno in v javnosti ter ustno in pisno.

2. Če na območjih, na katerih že tradicionalno ali v znatnem številu prebivajo pripadniki narodnih manjšin, ti tako zahtevajo in njihova zahteva ustreza dejanskim potrebam, si pogodbenice prizadevajo v kar največji možni meri zagotoviti take razmere, ki bi omogočale uporabo jezika manjšine v odnosih med pripadniki manjšine in upravnimi organi.

3. Pogodbenice se obvezujejo zagotoviti vsakemu pripadniku narodne manjšine pravico biti takoj obveščen v jeziku, ki ga razume, o razlogih za odvzem prostosti ter o naravi in vzroku za kakršne koli obtožbe proti njemu kakor tudi pravico, da se brani v tem jeziku, če je potrebno z brezplačno pomočjo tolmača.

11. člen

1. Pogodbenice se obvezujejo priznavati vsakemu pripadniku narodne manjšine pravico, da uporablja svoj priimek (patronim) in imena v jeziku manjšine, ter pravico do uradnega priznanja teh imen v skladu z načini, določenimi v pravnem sistemu pogodbenc.

2. Pogodbenice se obvezujejo priznavati vsakemu pripadniku narodne manjšine pravico, da v jeziku svoje manjšine namešča znake, napise in druge informacije zasebne narave, namenjene očem javnosti.

3. Na območjih, kjer v znatnem številu prebivajo pripadniki narodnih manjšin, si pogodbenice prizadevajo, da v okviru svojega pravnega sistema in po potrebi vključno s sporazumi z drugimi državami ter ob upoštevanju svojih posebnih pogojev poskrbijo za napise tradicionalnih krajevnih imen, imen ulic in drugih topografskih znakov, namenjenih javnosti, tudi v jeziku manjšin, kadar je za take oznake dovolj zahtev.

12. člen

1. Pogodbenice sprejmejo, kadar je to primerno, ukrepe na področju izobraževanja in raziskav, da s tem spodbujajo poznavanje kulture, zgodovine, jezika in vere svojih narodnih manjšin in večinskega naroda.

2. V zvezi s tem pogodbenice med drugim zagotavljajo ustrezne možnosti za usposabljanje učiteljev in dostop do učbenikov ter olajšujejo stike med učenci, študenti in učitelji različnih skupnosti.

3. Pogodbenice se obvezujejo za pripadnike narodnih manjšin pospeševati enake možnosti za dostop do izobraževanja na vseh ravneh.

13. člen

1. V okviru svojih izobraževalnih sistemov pogodbenice priznavajo, da imajo pripadniki narodnih manjšin pravico do ustanavljanja in vodenja lastnih zasebnih ustanov za izobraževanje in usposabljanje.

2. Uresničevanje te pravice nima za posledico nobenih finančnih obveznosti za pogodbenice.

14. člen

1. Pogodbenice se zavezujejo priznavati vsakemu pripadniku narodne manjšine pravico, da se uči jezika svoje manjšine.

2. Na območjih, na katerih že tradicionalno ali v znatnem številu prebivajo pripadniki narodnih manjšin, in če je za to dovolj zahtev, si pogodbenice prizadevajo, da v okviru svojih izobraževalnih sistemov v kar največji možni meri zagotovijo, da imajo pripadniki narodnih manjšin enake možnosti za učenje jezika manjšine ali za izobraževanje v tem jeziku.

3. Izvajanje drugega odstavka tega člena ne vpliva na učenje uradnega jezika ali poučevanje v uradnem jeziku.

15. člen

Pogodbenice ustvarijo razmere, potrebne za učinkovito sodelovanje pripadnikov narodnih manjšin v kulturnem, družbenem in gospodarskem življenju ter v javnih zadevah, še zlasti pri tistih, ki jih neposredno zadevajo.

16. člen

Pogodbenice se vzdržijo ukrepov, ki spreminjajo razmerje prebivalstva na območjih, na katerih prebivajo pripadniki narodnih manjšin, in so namenjeni omejevanju pravic in svoboščin, ki izvirajo iz načel te okvirne konvencije.

17. člen

1. Pogodbenice se obvezujejo, da ne bodo posegale v pravico pripadnikov narodnih manjšin, da navezujejo in vzdržujejo proste in miroljubne čezmejne stike z osebami, ki zakonito bivajo v drugih državah, še zlasti s tistimi, s katerimi imajo skupno etnično, kulturno, jezikovno ali versko identiteto ali kulturno dediščino.

2. Pogodbenice se obvezujejo, da ne bodo posegale v pravico pripadnikov narodnih manjšin, da sodelujejo v dejavnostih nevladnih organizacij tako na državni kot na mednarodni ravni.

18. člen

1. Pogodbenice si prizadevajo po potrebi sklepati dvostranske in mnogostranske sporazume z drugimi, zlasti s sosednjimi državami, z namenom da zagotovijo varstvo pripadnikov zadevnih narodnih manjšin.

2. Pogodbenice sprejmejo ukrepe za spodbujanje čezmejnega sodelovanja, kadar je to ustrezno.

19. člen

Pogodbenice se obvezujejo spoštovati in uresničevati načela te okvirne konvencije, pri čemer bodo po potrebi uveljavljale le take omejitve, prepovedi ali ukinitve, ki so predvidene v mednarodnopravnih instrumentih, še zlasti v Konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, kolikor so te pomembne za pravice in svoboščine, ki izvirajo iz teh načel.

PROTOKOL ŠT. 12 H KONVENCIJI O VARSTVU ČLOVEKOVIH PRAVIC IN TEMELJNIH SVOBOŠČIN

Države članice Sveta Evrope, podpisnice tega protokola, so se

ob upoštevanju temeljnega načela, po katerem so vsi ljudje enaki pred zakonom in imajo pravico do enakega zakonskega varstva,

odločene, da bodo še naprej podpirale enakost vseh ljudi s skupno krepitevijo splošne prepovedi diskriminacije s pomočjo Konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, podpisane v Rimu 4. novembra 1950, (v nadaljevanju "konvencija"),

ob ponovnem zagotovitvi, da načelo nediskriminacije državam pogodbenicam ne preprečuje, da sprejmejo ukrepe za spodbujanje popolne in dejanske enakosti ob upoštevanju, da so objektivno in razumno upravičeni,

sporazumele:

1. člen – Splošna prepoved diskriminacije

1. Uživanje vsake pravice, ki je predvidena z zakonom, je zagotovljeno brez kakršne koli diskriminacije na kateri koli podlagi, kot so spol, rasa, barva, jezik, vera, politično ali drugo prepričanje, narodno ali socialno poreklo, pripadnost narodni manjšini, premoženje, rojstvo ali kar koli drugega.

2. Noben javni organ ne bo proti nikomur izvajal diskriminacije na kateri koli podlagi, navedeni v prvem odstavku.

2. člen – Ozemlje uporabe

1. Država lahko ob podpisu ali deponiranju listine o ratifikaciji, sprejetju ali odobritvi določi ozemlje ali ozemlja, za katera se uporablja ta protokol.

2. Država lahko kadar koli kasneje z izjavo, naslovljeno na generalnega sekretarja Sveta Evrope, razširi uporabo tega protokola na katero koli drugo ozemlje, določeno v tej izjavi. Za ozemlje začne protokol veljati prvi dan meseca po izteku treh mesecev od dne, ko generalni sekretar prejme izjavo.

3. Vsaka izjava, dana v skladu s prejšnjima odstavkoma, se lahko za katero koli ozemlje, določeno v tej izjavi, umakne ali spremeni z uradnim obvestilom, naslovljenim na generalnega sekretarja Sveta Evrope. Umik ali sprememba začne veljati prvi dan meseca po izteku treh mesecev od dne, ko generalni sekretar prejme uradno obvestilo.

4. Za izjavo, dano po tem členom, se šteje, da je v skladu s prvim odstavkom 56. člena konvencije.

5. Država, ki je dala izjavo v skladu s prvim ali drugim odstavkom tega člena, lahko kadar koli po tem izjavi v imenu enega ali več ozemelj, na katera se izjava nanaša, da sprejema pristojnost sodišča za vloge posameznikov, nevladnih organizacij ali skupin posameznikov glede 1. člena tega protokola, kot to določa 34. člen konvencije.

3. člen – Povezava s konvencijo

Države pogodbenice štejejo 1. in 2. člen tega protokola kot dodatna člena konvencije, vse določbe konvencije pa se uporabljajo temu ustrezno.

4. člen – Podpis in ratifikacija

Ta protokol je na voljo za podpis državam članicam Sveta Evrope, ki so podpisale konvencijo. Treba ga je ratificirati, sprejeti ali odobriti. Država članica Sveta Evrope ne more ratificirati, sprejeti ali odobriti tega protokola, ne da bi prej ali hkrati ratificirala konvencijo. Listine o ratifikaciji, sprejetju ali odobritvi se deponirajo pri generalnem sekretarju Sveta Evrope.

5. člen – Začetek veljavnosti

1. Ta protokol začne veljati prvi dan meseca po izteku treh mesecev od dne, ko deset držav članic Sveta Evrope izrazi svoje soglasje, da jih ta protokol zavezuje v skladu z določbami 4. člena.

2. Za vsako državo članico, ki kasneje izrazi soglasje, da jo protokol zavezuje, začne ta veljati prvi dan meseca po izteku treh mesecev od dne deponiranja listine o ratifikaciji, sprejetju ali odobritvi.

6. člen – Naloge depozitarja

Generalni sekretar Sveta Evrope uradno obvesti države članice Sveta Evrope o:

- a. vsakem podpisu;
- b. deponiranju vsake listine o ratifikaciji, sprejetju ali odobritvi;
- c. vsakem datumu začetka veljavnosti tega protokola v skladu z 2. in 5. členom;
- d. vsakem drugem aktu, uradnem obvestilu ali sporočilu v zvezi s tem protokolom.

Da bi to potrdili, so podpisani, ki so za to pravilno pooblašteni, podpisali ta protokol.

Sestavljeno v Rimu 4. novembra 2000 v angleščini in francoščini, pri čemer sta obe besedili enako verodostojni, v enem izvodu, ki se hrani v arhivu Sveta Evrope. Generalni sekretar Sveta Evrope pošlje overjene kopije vsem državam članicam Sveta Evrope.

Preglednica št. 1: Prebivalstvo po etnični pripadnosti ob popisih iz let 1953, 1961, 1971, 1981 in 1991

	1953*		1961		1971		1981		1991	
	skupaj	delež %	skupaj	delež %	skupaj	delež %	skupaj	delež %	skupaj	delež %
REPUBLIKA SLOVENIJA	1466425	100	1591523	100	1727137	100	1891864	100	1965986	100
OPREDELJENAVARODNOSTI										
Slovenci	1415448	96,52	1522248	95,65	1624029	94,03	1712445	90,52	1727018	87,84
Italijani	884	0,06	3072	0,19	3001	0,17	2187	0,12	3064	0,16
Madžari	11019	0,75	10498	0,66	9785	0,57	9496	0,5	8503	0,43
Romi	1663	0,12	158	0,01	977	0,06	1435	0,08	2293	0,12
Albanci	169	0,01	282	0,02	1281	0,07	1985	0,1	3629	0,18
Avstrijci	289	0,02	254	0,02	278	0,02	180	0,01	199	0,01
Bolgari	49	0	180	0,01	139	0,01	105	0,01	169	0,01
Cehi	807	0,06	584	0,04	445	0,03	433	0,02	323	0,02
Crnogorci	1366	0,09	1384	0,09	1978	0,11	3217	0,17	4396	0,22
Giki	24	0	50	0	24	0	18	0	23	0
Hrvatli	17978	1,23	31429	1,97	42667	2,47	55625	2,94	64212	2,76
Makedonci	640	0,04	1009	0,06	1613	0,09	3288	0,17	4432	0,22
Madžarni	1617	0,11	465	0,03	3231	0,19	13425	0,71	26842	1,36
Nemci	1617	0,11	732	0,05	422	0,02	380	0,02	546	0,03
Pojčki	275	0,02	222	0,01	194	0,01	204	0,01	204	0,01
Romuni	41	0	48	0	43	0	94	0,01	116	0,01
Rusi	593	0,04	295	0,02	302	0,02	194	0,01	170	0,01
Rusini	46	0	384	0,02	66	0	54	0	57	0
Slovenci	60	0,01	71	0	85	0,01	144	0,01	141	0,01
Sibi	11225	0,77	13609	0,86	20621	1,19	42182	2,23	47911	2,44
Turki	68	0,01	135	0,01	53	0	87	0	155	0,01
Ukrajinci**	143	0,01	192	0,01	213	0,01
Vlahi	9	0	6	0	5	0	17	0	38	0
Judi	15	0	21	0	72	0	9	0	37	0
Dugi	352	0,02	449	0,03	397	0,02	577	0,03	1178	0,06
NEOPREDELJENAVARODNOSTI										
Neopredeljenarodnosti po Z14, člena Ustave RS	-	-	-	-	3073	0,18	2975	0,16	9011	0,46
Opredeleženi za ligostvoane	-	-	2784	0,18	6744	0,39	26263	1,39	12307	0,63
Opredeleženi po regionalni pripadnosti	-	-	-	-	2705	0,16	4018	0,21	5254	0,27
NEZNANO	211	0,01	1154	0,07	2964	0,17	10635	0,56	53545	2,72

* Ozemlje med popisom prebivalstva

** V popisu iz leta 1953 in 1961 so Rusini in Ukrajinci prikazani kot ena skupina.